

Nasjonalt og regionalt viktige kulturminner i Lofoten

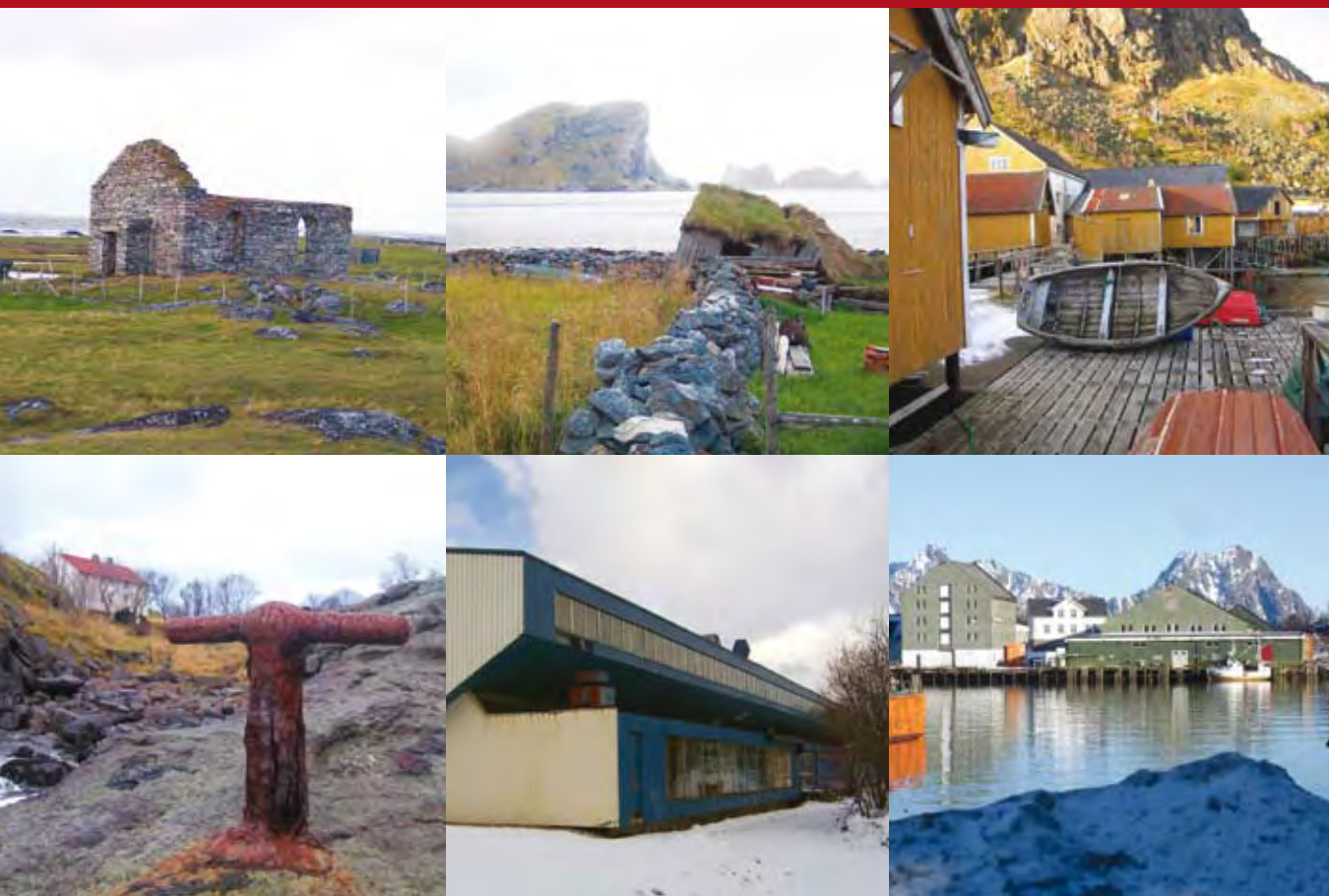

Foto forside:

Gammelkjerka, Røst kommune. Måstad, Værøy kommune. Tind, Moskenes kommune. Vestre Nesland, Flakstad kommune. Leknes svømme- og idrettshall, Vestvågøy kommune. Svinøya, Vågan kommune.

Alle foto: Dersom ikke annet er oppgitt, er alle foto ved Nordland fylkeskommune, Kulturminner i Nordland.

Det var bitterlig koldt, men jeg måtte ut for å se kirkegården som jeg hadde hørt tale om. Gud bevare mig for et strev! Sne til livet, ujevnt og fullt av hemmelige revner, så igjen knasende ispytter under føttene, og dertil en vind som lot kulden skjære en gjennom marg og ben. Midt i den umåtelige sneslette, hvor vinden hadde sopt sneen i sirlige fonner, lå kirkegården: en elendig stenmur omkring et avblåst kirketårn og op av sneen et par pinner eller kors. Det var nok fattigdommens kirkegård jeg her hadde for mig. Den evige susen rundt om steg og sank. Fra toppen av en snefonn hevet sig en hvit skikkelse, fulgte i hvirvlende dans den sirlige linje, steg til en jettes størrelse, kastet sig over muren hui! – hadde nær løpt mot tårnet – så over den annen mur og løste sig endelig op i en røk. Røstværingen som fulgte mig, stirret, tankefull på de fattige kors der inne. Jeg tenkte på den store dype kirkegård utenfor, den mektige blå linje uten kors.

Theodor Kittelsen, »Røst», Fra Lofoten (Theodor Kittelsen i tekst, tegninger og malerier), Oslo 1945, s. 178-179.

Slik beskrev kunstneren Theodor Kittelsen (1857-1914) sitt møte med Gammelkjerkegården på Røst vinteren 1888. Gammelkjerkegården på Røstlandet eksisterer fremdeles. Det er lenge siden noen ble gravlagt her, men som kulturminne er den et vitnesbyrd om levd liv på Røst. Derfor har den også fått plass i kulturminneplanen for Lofoten.

Kulturminneplanen for Lofoten omfatter 186 utvalgte og prioriterte områder med nasjonale og regionale viktige kulturminner og kulturmiljøer. Utvalget representerer ikke bare én fortelling om

regionen. De utvalgte områdene er vitnesbyrd om mange små og store fortellinger om Lofoten.

Gjennom Nordland fylkeskommunes arbeid med denne kulturminneplanen er viktige kulturminner og kulturmiljøer identifisert og prioritert. Disse presenteres i dette dokumentet. Vår viktigste oppgave framover er å gi disse kulturminnene og kulturmiljøene et godt vern og en god bruk.

Innhold

1. INNLEDNING	5
Bakgrunn	
Kulturminner, kulturmiljøer og vern.....	5
Kulturminner og kulturmiljøer av nasjonal, regional og lokal verdi	6
Fredete og vernete kulturminner i Lofoten.....	7
Kulturminneregistrene	9
Hvem tar vare på våre kulturminner og kulturmiljøer, og gjennom hvilket lovverk?	9
2. LOFOTENS KULTURMINNER I EN KULTURMINNEPLAN	11
Lofoten – i går, i dag og i morgen.....	11
Hvordan verdsette Lofotens kulturminner og kulturmiljøer?	11
Bruk og vern	12
3. MÅL OG METODE	13
Overordnede mål for forvaltningen av nasjonale og regionale kulturminner i Nordland	13
Planens praktiske betydning.....	13
Arbeidsprosess.....	15
Metode og utvalgsriterier	15
Evaluerings og rulling av plan	16
4. LOFOTENS KULTURHISTORIE	17
Et mulig historisk blikk på Lofoten	17
Sentrale tema i planen.....	20
Middelalderbyen Vågar.....	20
Gårdshauger.....	20
Bergkunst	20
Kulturlandskap.....	20
Samiske kulturminner	21
Marine kulturminner	22
Fiskevær	22
Tekniske og industrielle kulturminner.....	23
Moderne arkitektur.....	23
Krigsminner	23
Kirkemiljøer	24
Interiører og kirkeinventar	24
5. PLANER OG PROSJEKTER SOM BERØRER KULTURMINNENE OG KULTURMILJØENE I LOFOTEN.....	26
Bergkunstprosjekt – Sikring av bergkunst 1996-2005 og Bergkunstplan for Nordland 2006- 2008.....	
Vegminner i Nordland, 2000 og Vegvalg, 2002	
Verneplan for Telenors bygninger og installasjoner.....	27
Fotefar mot nord	27
Kulturminner og Nasjonal turistvei i Lofoten	27
Kulturminner og reiselivsnæringen	29
Lofoten på Unescos verdensarvliste	31
Kulturminner og verdiskaping	31
6. UTVALGTE NASJONALT OG REGIONALT VIKTIGE KULTURMINNER I LOFOTEN	32
Røst kommune	32
Værøy kommune	39
Moskenes kommune	45
Flakstad kommune	57
Vestvågøy kommune.....	66
Vågan kommune	84
Vedtak av planen	108
Kart	

1. Innledning

Bakgrunn

Bakgrunn for å utarbeide en egen regional kulturminneplan for Lofoten er nedfelt i *Kulturminneplan for Nordland 2002-2006*, vedtatt av Nordland fylkesting i møte 15.-17. april 2002. I vedtakets andre punkt heter det:

«Som viktigste redskap for gjennomføring av planenes målsettinger utvikles regionale kulturminneplaner i perioden 2002-2004, med rullering etter fire år.»¹

Kulturminneplan for Nordland 2002-2006 framhever i kapittel seks, om handlingsplan og virkemidler, at:

«Det viktigste redskap for å oppnå målsettingene i Kulturminneplan for Nordland er utvikling av *regionale kulturminneplaner* for definerte regioner innenfor fylket. Planene skal, gjennom utredning av premisser og prioriteringer, være systematiske redskap for den fylkeskommunale forvaltning så vel som et hjelpemiddel for kommunene. Regionale planer vil ha høyeste prioritet og utarbeides i 2002-2004 med rullering etter fire år. Planene produseres etter geografisk inndeling med bakgrunn i regionrådene, men med mulighet for nødvendige justeringer: Vesterålen/Lødingen, Lofoten, Ofoten, Indre Salten, Ytre Salten, Ytre Helgeland, Indre Helgeland og Sør-Helgeland. Arbeidet innledes med plan for Lofoten, og det forutsettes deretter at arbeid med to og to planer vil pågå parallelt.»²

Kulturminneplanen for Lofoten er et pilotprosjekt, til tross for at arbeidet ble forsinket. Det er ikke utført tilsvarende planlegging i Nordland tidligere og foreliggende plan er den første i sitt slag. Kulturminneplanen for Lofoten er for øvrig første kulturminneplan i landet hvor det er foretatt en vurdering av nasjonalt og regionalt viktige kulturminner på grunnlag av eksisterende registre (Askeladden og SEFRAC) og lokal kunnskap om landskap og andre kulturminner enn de som framgår i nevnte registre. Utvalget av nasjonalt og regionalt viktige kulturminner og avgrensning av de valgte områdene er gjort på bakgrunn av befaringer i felt.

Metodeutvikling har vært vesentlig for å kunne gjennomføre planen. Georefererte kulturminneregistre (registre med kartfestete kulturminneregistreringer) var digitalt tilgjengelig for Lofoten i 2004. Feltarbeidene som la grunnlag for planen foregikk i 2004-2006, samtidig med utprøving av nasjonale rutiner for feltbasert ajourhold av data. Arbeidet med de nasjonale rutinene videreføres, men metodisk er utarbeidelsen av regionale planer vesentlig enklere enn det var i utgangspunktet. En annen viktig forutsetning for gjennomføring av kulturminneplanen for Lofoten er Nordland fylkeskommunes prosjektsatsning på GIS (geografiske informasjonssystemer) i perioden 2003-2006 som ga tilgang til relevante kartdata i planleggingen.

Det er valgt ut 186 nasjonalt og regionalt viktige kulturminneområder i Lofoten. Denne identifiseringen av viktige kulturminner er et hjelpemiddel for kommunal planlegging og et ledd i Nordland fylkeskommunes forvaltning av kulturminner. Fordi kulturminneplanen for Lofoten er konkret når det gjelder avgrensning av områder og objektenes beliggenhet, er den et oversiktlig og lett tilgjengelig grunnlag i videre dialog om bruk og vern av kulturminner – for alle aktører.

Kulturminner, kulturmiljøer og vern

Kulturminnelovens definisjon av kulturminner og kulturmiljøer er svært vid:

Med kulturminner menes alle spore etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

*Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng.*³

Til tross for den vide definisjonen tilsier den at ikke alle kulturminner er verneverdige. Kulturminneloven presiserer at «etter denne lov er det kulturhistorisk eller arkitektonisk verdifulle kulturminner og kulturmiljøer som kan vernes»⁴. Av plan- og

¹ Fortellinger om Nordland. Kulturminneplan for Nordland 2002-2006, Nordland fylkeskommune, s. 5.

² Ibid., s. 22.

³ Lov om kulturminner (kulturminneloven) § 2.

⁴ Ibid. § 2.

bygningslovens § 25.6 går det fram at det er «områder med bygninger og anlegg som på grunn av historisk, antikvarisk eller annen kulturell verdi som skal bevares». De kan reguleres til spesialområde med formål bevaring i en reguleringsplan.

I kulturminneforvaltningen skilles det mellom automatisk fredete kulturminner i henhold til Lov om kulturminner av 1978, jf. § 4, og nyere tids kulturminner. Skillet betinges av alder, objekttyper og etnisk tilskrivelse. Automatisk fredete, vedtaksfredete og vernet kulturminner i Lofoten er:

- I Lofoten er flertallet automatisk fredete kulturminner arkeologiske levninger fra tiden før reformasjonen (1537).
- Samiske kulturminner eldre enn 100 år er automatisk fredet.
- Automatisk fredet er også bygninger eldre enn 1650, men så gamle bygninger er ikke kjent i Lofoten.
- Bygninger yngre enn 1650, båter og andre typer kulturminner, samt kulturmiljøer fra tiden etter reformasjonen kan fredes ved enkeltvedtak i henhold til kulturminnelovens §14a, §15 og §20, etter en konkret vurdering. Foreløpig gjelder det kun 18 objekter i Lofoten.
- Skipsfunn eldre enn 100 år er statens eiendom og er vernet i henhold til kulturminnelovens § 14.
- Flere kirker er listeført av Riksantikvaren. Det er biskopen som har godkjenningsansvar for ombygging og utvidelse av «listeførte kirker», men plikter å innhente råd fra Riksantikvaren. Listeføringen omfatter kirker fra perioden 1650 til 1850 og utvalgte kirker fra perioden etter 1850.

Dette betyr at mesteparten av våre kulturminner fra etter 1537 ikke har noe formelt vern. Hvis de ikke er stående bygninger eldre enn 1900 er kulturminnene knapt forsøkt registrert. Det betyr at ofte er det vanskelig å identifisere kulturlandskap, bygninger og miljøer – som daglig brukes og omgir oss – som kulturminner, eller å se bevaringsverdiene i bygninger og anlegg hvis historie er nær knyttet til vår egen tid.

Av og til ønsker vi å glemme de kulturminnene som knytter seg til ubehagelige sider av vår historie, for eksempel krigsminnene. Kulturminnenes tilstedeværelse oppleves ofte også som konfliktskapende, der målet om bevaring ses som et hinder for framskritt og utvikling. Like fullt spiller kulturminnene en rolle i vår søken etter sammenheng og mening i tilværelsen.

Kulturminner og kulturmiljøer av nasjonal, regional og lokal verdi

I forvaltningen verdsettes kulturminner ut fra *nasjonal*, *regional* eller *lokal* verdi:

- Kulturminner av nasjonal verdi er kulturminner og kulturmiljøer som er automatisk fredet eller vedtaksfredet etter kulturminneloven – eller som er fredningsverdige.
- Kulturminner av regional verdi forstås i denne planen som kulturminner som er faglig vurdert å ha verdi for Nordland. Verdivurderingen er noe forskjellig avhengig av om det gjelder kulturminner fra nyere tid eller automatisk fredete kulturminner.

Av nyere tids kulturminner er alle de fredete kulturminnene og listeførte kirkene også vurdert som regionalt viktige. De øvrige er hovedsakelig ikke-vernede kulturminner og -miljøer som er vurdert til å ha regional verdi. Verdivurderingen av regionale kulturminner fra nyere tid bygger på kriterier som representativitet, sjeldenhet, autentisitet, miljøsammenheng, opplevelsesverdi, symbolverdi, historisk verdi, pedagogisk verdi, arkitektonisk eller kunstnerisk kvalitet. Flere av de utvalgte kulturminnene har også *nasjonal verdi*, uten at det i planen er tatt stilling til hvilke kulturminner som bør fredes. Kulturminneplanen for Lofoten vil imidlertid utgjøre et grunnlag for utvelgelse av nye fredningsobjekter i Lofoten.

Vurderingen av de automatisk fredete kulturminnene (arkeologiske kulturminner/fornminner) og samiske kulturminner eldre enn hundre år, bygger på utfordringen om å bevare større kulturmiljøer utover sikringssonen på fem meter omkring objektene fastsatt som kulturminnelovens minimum. Utvalget er basert på et faglig skjønn på grunnlag av foreliggende kunnskap om Lofotens kulturminner.

- Kulturminner av lokal verdi er ikke en entydig kategori. Utgangspunktet er en løpende diskusjon om hva som er et kulturminne og hvilke spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø som ikke er kulturminner. Perspektivene endres i takt med samfunnsutviklingen og kunnskapsproduksjonen om kulturminner. At noe skal defineres som lokalt kulturminne forutsetter at det er registrert eller kjent, dernest at det er vurdert. Problemet med lokale kulturminner kan være en manglende dialog som gjør at de ikke er definert som kulturminner eller at det ikke er foretatt noen vurdering av de kulturminnene som er kjent.

Kulturminner som ikke vurderes å ha regional eller nasjonal verdi kan utvilsomt være viktige på lokalt nivå, for eksempel ut fra tilknytning til lokale hendelser, personer og historie. En vurdering av de ovenfor nevnte vernekriteriene (representativitet, sjeldenhet m.v.) kan videre gi helt forskjellige utslag på regionalt og lokalt nivå. Et kulturminne kan være «vanlig» på regionalt nivå, men likevel sjelden eller unikt innenfor en kommune eller et lokalsamfunn, og derfor ønskelig å bevare. Lokalt forvaltningsnivå har et ansvar for å definere kulturminner av lokal interesse.

Fredete og vernet kulturminner i Lofoten

Kulturminner kan vernes juridisk på flere måter: Gjennom automatisk fredning eller vedtaksfredning etter Lov om Kulturminner av 1978 og gjennom regulering til spesialområde med formål bevaring etter plan- og bygningslovens § 25.6. En tredje vernekategori er Riksantikvarens listeføring av kirker.

1. Automatisk fredete kulturminner

Automatisk fredete kulturminner (jf. Lov om kulturminner av 1978 § 4) framgår av registeret Askeladden. For hele Nordland fylke er antallet registrerte lokaliteter med automatisk fredete kulturminner 7.689. På lokalitetene er det til sammen 16.091 enkeltminner.

I Lofoten er det registrert 1.032 lokaliteter med automatisk fredete kulturminner. Her befinner det seg 2.561 kjente enkeltkulturminner. Tallene inkluderer også lokaliteter og enkeltminner med foreløpig uavklart status.

De automatisk fredete kulturminnene i Lofoten er fordelt på 57 ulike fornminnearter hvorav gravrøys og gravhaug er blant de vanligste. Foruten gravminner er bosteder som groptufter fra steinalderen, tufter etter langhus og gårdshauger fra jern og middelalderen og samiske gammetufter relativt vanlige i Lofoten. Karakteristisk for Lofoten er også mange store nausttufter fra jernalderen. Særpreget er for øvrig fem lokaliteter med hulemalerier med menneskefigurer i kysthuler. Det beskjedne antallet åpne boplasser fra steinalderen er overraskende i et ressursoptimalt område som Lofoten, men forholdet er trolig betinget av liten forskningsinnsats.

Det finnes vesentlig flere automatisk fredete kulturminner i Lofoten enn de som framgår av Askeladden. Kulturminner i Nordland foretar rutinemessig arkeologisk registrering av utbyggingsområder for

å ivareta hensynet til ukjente kulturminner i samsfunnsplanleggingen. Kulturminner i Nordland får også jevnlig henvendelser om nye funn fra publikum i ulike sammenhenger. Amatørarkeologen Kåre Ringstad har i så måte gjort en systematisk og stor innsats for kulturminnene i Vestvågøy og Lofoten.

En optelling i 2004 viste at flertallet fornminnelokaliteter ligger i Vestvågøy (625 lokaliteter). Fornminnetettheten i Lofoten varierer ellers mellom 22 og 177 lokaliteter pr. kommune. Vestvågøy er for øvrig kommunen med flest kjente automatisk fredete kulturminner i hele Nordland fylke. Til sammenligning var gjennomsnittlig fornminnebestand i fylket 155,6 lokaliteter pr. kommune i 2004. Grunnet nyregistreringer og sammenslåing av kommuner er dette tallet nå 174,8.

Askeladden bygger i utgangspunktet på kulturminner som ble systematisk registrert og kartfestet for økonomisk kartverk. Registreringene i Lofoten ble utført i perioden 1970 til 1986. I forbindelse med prosjektet *Arealis Vågan 2004/2005* ble det foretatt en gjennomgang av fornminneregistreringene i Vågan kommune. Denne gjennomgangen viste vesentlige unøyaktigheter i tidligere registreringer. Gjennomsnittlig lå lokalitetene for eksempel 10 til 15 meter feil i terrenget. Enkelte var kartfestet opptil 70 meter feil. Dette prosjektet, samt øvrige erfaringer fra den løpende forvaltningen, viser et stort behov for oppdatering av eksisterende registre. Foruten feil kartfesting er manglene vesentlige også når det gjelder tolkning av fornminnearter, funksjon, vernestatus, beskrivelse og mål, etnisk tilskrivelse eller opplysninger om at kulturminnene er fjernet.

Kunnskapen om tilstanden til eksisterende registre er forklaringen på at befarung i felt er viktig for utvelgelsen av kulturminner. Befarung i felt er nødvendig også fordi enkeltminnet i Askeladden er stedfestet som et punkt bare hvis lokaliteten utgjøres av ett kulturminne. Lokaliteter med flere enkeltminner framgår derimot som et polygon (fornminnefelt) med bare en beskrivelse av beliggenheten til enkeltminnet uten stedfesting. I vurderingen av hvert automatisk fredete kulturminne og avgrensning av arealet til det regionalt viktige kulturminnet er enkeltminnene kartfestet. Det er mer ressurskrevende å produsere en kulturminneplan på denne måten, enn om planen var laget på grunnlag av på forhånd kvalitetssikrede data der et hvert enkeltminne var stedfestet.

2. Kulturminner fredet ved vedtak

Når det gjelder bygninger og anlegg som er fredet

ved vedtak i henhold til kulturminneloven, er det kun utført tre fredninger i Lofoten. De tre fredningene omfatter i alt 18 bygninger: to bygninger i fiskeværet på Å, ni bygninger knyttet til fyrstasjonen på Skrova og sju bygninger knyttet til fyrstasjonen på Skomvær. I tillegg er det varslet oppstart av fredningssak for fem bygninger i fiskeværet Nusfjord; fire rorbuer og et lite kraftverk.

I Nordland er det p.t. til sammen 51 anlegg som er fredet ved vedtak og til sammen utgjør dette 193 enkeltobjekter eller bygninger. 21 bygninger er under fredning i fylket.

3. Listeførte kirker

De kirkelige fellesrådene i hver kommune har ansvar for kirker og kirkegårder, presisert gjennom kirkeloven, gravferdsloven og rundskriv T-3/2000 (*Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø*). Ved ombygging, utvidelse, reparasjon og vedlikehold av kirker som er bygget i eller før 1850, eller kirker som er oppført på Riksantikvarens liste over særlig verneverdige kirker bygget etter 1850, skal saken forelegges Riksantikvaren til uttalelse før biskopen fatter vedtak.⁵

I Lofoten er ni kirker verneverdige og listeført av Riksantikvaren. Nordland kirke på Værøy, Moskenes kirke, Flakstad kirke og Hol kirke i Vestvågøy kommune er alle fra perioden mellom 1650 og 1850. Røst kirke, Buksnes kirke i Vestvågøy kommune, Stamsund kirke, Kabelvåg kirke og Svolvær kirke er fra tiden etter 1850.

I hele Nordland er 53 kirker listeført av Riksantikvaren.

4. Kulturminner regulert til spesialområde med formål bevaring

Et lite antall kulturminner og kulturmiljøer i Lofoten er regulert til spesialområde med formål bevaring etter plan og bygningsloven § 25.6. I henhold til informasjon tilsendt fra kommunene i Lofoten utgjør disse:

- Et område rundt to vedtaksfredete bygninger på Å, Moskenes kommune
- Væreiergården på Sund, Flakstad kommune
- Fiskeværet Nusfjord, Flakstad kommune
- Byggningsmiljø i Hagvåg, Vestvågøy kommune
- Automatisk fredete kulturminner ved Sjøveien på Leknes, Vestvågøy kommune
- Tidligere Kabelvåg fengsel, Wiik-gården og Sørenskriverbygget i Kabelvåg, Vågan kommune
- Middelalderbyen Vågar i Storvågan, Vågan kommune

- Kongsteinen og Hulderheimen i Kabelvåg, Vågan kommune
- Bryggene på Bukkedauen og byggningsmiljø på Svinøya som omfatter «Butikken», «Bakeriet», «Gammelgården», «Prestestua», Gunnar Bergs atelier, rorbuer ved Svinøyvalen, samt naust, Vågan kommune
- Automatisk fredete kulturminner ved Gimsøy golfbane, Vågan kommune
- Vågan kirke og «Trollsteinen» i Kabelvåg, Vågan kommune
- Fem bygninger ved Kabelvåg barneskole, Vågan kommune
- Sildpollnes kirke, Vågan kommune
- Det opprinnelige posthuset i Svolvær, Vågan kommune
- Multebærholmen ved Svolvær, Vågan kommune

Ingen kulturminner er regulert til bevaring på Røst og Værøy.

Ett av målene med kulturminneplanen for Lofoten er at flere kulturminner etter hvert gis et vern gjennom plan- og bygningsloven med tilpassede vernebestemmelser.

For kulturminner og -miljøer som er fredet etter kulturminneloven er *spesialområde med formål bevaring* den anbefalte reguleringsformen.

5. Verneverdige kulturminner som ikke er underlagt formelt vern

En rekke verneverdige kulturminner er verken fredet eller vernet. Formelt vern behøver heller ikke nødvendigvis å være en forutsetning for bevaring av kulturminner. I forbindelse med plan- og byggesaker må imidlertid kulturminneverdiene identifiseres og erkjennes for at de skal kunne ivaretas. Dette må bygge på kunnskap om og bruk av kulturminneregistrene SEFRAC og Askeladden, eventuelle verneplaner, lokal kunnskap og vurderinger av kulturhistorisk og arkitektonisk verdi.

Etter kulturminnelovens § 25 er det meldeplikt for saker som gjelder byggverk oppført før 1850. Det vil si at kommunen plikter å melde søknad om riving eller vesentlig endring av ikke-fredete byggverk eller anlegg som er oppført før 1850 til de regionale kulturminnemyndighetene (fylkeskommunen og/eller Sametinget) for kulturminnefaglig vurdering.

Det kan ofte være vanskelig å tidfeste en bygnings byggeår. I tillegg er det mange bygninger yngre enn

⁵ T-3/2000 (*Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø*), kapittel 2.1.

1850 som har en høy verneverdi. Noen kommuner har valgt å oversende byggesaker som berører SEFRAK- objekter til regional kulturminnemyndighet for uttalelse, uten at dette er noe krav.

Kulturminneregistrene

Askeladden og *SEFRAK* er de viktigste registrene innenfor kulturminnevernet.

Askeladden er registeret for automatisk fredete kulturminner, vedtaksfredete kulturminner og listeførte kirker. I Lofoten er det 1.087 registrerte lokaliteter, jf. foregående oversikten for automatisk fredete kulturminner. *Askeladden* er et geografisk informasjonssystem der kulturminnene fremgår på kart. *Askeladden* er et nasjonalt register som administreres av Riksantikvaren. Ansvar for oppdateringen av registeret ble delegert til regionalt forvaltningsnivå i 2004 (fylkeskommuner og sametinget). Registeret er tilgjengelig for regional og kommunal forvaltning, forskningsinstanser eller andre interesserte. Brukernavn og passord til *Askeladden* tildeles ved henvendelse til Riksantikvaren eller følgende internettadresse: <http://askeladden.ra.no/sok/>.

SEFRAK- registeret (*Sekretariatet for registrering av faste kulturminner*) er et landsdekkende register over nyere tids kulturminner (fra 1537 til 1900). *SEFRAK*-registeret for Nordland inneholder mer enn 22.000 objekter. I Lofoten er det registrert omlag 3.400 objekter. I hovedsak er dette bygninger eldre enn år 1900. De *SEFRAK*- registrerte bygningene er digitalt tilgjengelig ved tilknytning til *GAB*- registeret som alle kommunene har tilgang til. Alle kommunene skal ha en kopi av papirutgaven av *SEFRAK*- registeret. Denne inneholder stedvis også andre objekter enn bygninger (broer, veier, båtstøer m.v.). Generelt er det imidlertid lagt liten vekt på registreringer av andre kulturminner enn bygninger i registeret.

SEFRAK- registeret (og fredete kulturminner) er for øvrig tilgjengelig for nedlasting som datafiler eller WMS-tjenester gjennom Arealis/Norge digitalt på denne adressen: www.statkart.no/arealis/nedlast.

SEFRAK- registeret er ikke en komplett oversikt over nyere tids kulturminner. Registeret har mange "hull" og mangler. At den nedre aldersgrensen er fastsatt til år 1900 medfører at det ikke finnes noen systematisk oversikt over viktige yngre kulturminner. Aldersgrensen er ikke alltid overholdt, *men i all hovedsak er ikke kulturminner fra det 20. århundre registrert.*

Mens de automatisk fredete kulturminnene allerede er gitt en verneverdi, gjelder dette ikke de *SEFRAK*- registrerte objektene. Disse utgjør dermed en oversikt over potensielt verdifulle kulturminner. Dette, sammen med mangler ved registeret, gjør at det blir viktig å bygge opp og komplettere kunnskapen om nyere tids kulturminner.

Kulturminneplan for Lofoten bygger i hovedsak på eksisterende kunnskap i registrene *SEFRAK* og *Askeladden*.

Nordland fylkeskommune har ikke tilgang på registre over samiske kulturminner og kulturminner under vann, men vi har fått innspill om slike kulturminner fra Sametinget og Tromsø museum. Et samlet register over krigsminner finnes ikke. Registreringer er foretatt i deler av Vågan kommune. Det finnes heller ikke noe register over marine kulturminner på land, men Kystverket har planer om å utarbeide en verneplan for kulturminner knyttet til egen virksomhet. Et slikt register vil kunne ha stor betydning i forhold til å gi oversikt over viktige kulturminner i Lofoten.

Hvem tar vare på våre kulturminner og kulturmiljøer, og gjennom hvilket lovverk?

Forvaltningsansvaret for kulturminner ble delegert fra Riksantikvaren til fylkeskommunene av Stortinget i 1990. Nordland fylkeskommune er derfor regional kulturminnemyndighet. For samiske kulturminner er det Sametinget som er kulturminnemyndighet. Forvaltningsansvaret for kulturminner under vann i den nordlige delen av fylket er tillagt Tromsø museum – Universitetsmuseet, mens NTNU – Vitenskapsmuseet i Trondheim har ansvaret for søndre del av Nordland. Grensen går ved Saltfjellet.

Miljøverndepartementet forbereder og gjennomfører gjeldende kulturminnepolitikk slik den kommer til uttrykk i stortings- og regjeringsvedtak. Riksantikvaren er direktorat for hele den offentlige kulturminneforvaltningen og står for iverksettingen av kulturminnepolitikken. Fylkeskommunen og Sametinget forvalter et statlig ansvar gjennom delegerte oppgaver på regionalt nivå. Dette betyr at fylkeskommunen har ansvar for å påse at arealbruk ikke kommer i konflikt med kulturminner, og at kulturminneinteresser samordnes med andre samfunnsinteresser. Fylkeskommunens oppgaver er å:

- følge opp nasjonale mål i forhold til forvaltning av våre kulturminner og kulturmiljøer

- bidra til at kulturminneinteresser blir ivaretatt i arealplanleggingen i henhold til *Plan- og bygningsloven* av 1985 og *Lov om kulturminner* av 1978 (kulturminneloven)
- forberede fredningssaker for Riksantikvaren i henhold til kulturminneloven
- drive veiledning og rådgivning innen kulturminnevern overfor publikum, kommuner og andre offentlige etater
- ha en initierende og koordinerende rolle overfor kommunene innenfor sitt fagfelt, slik dette nedfelles i fylkesplan og sektorplaner
- forestå registreringer, skjøtsel og formidling av kulturminner
- anmelde brudd på kulturminneloven

De *statlige* og *regionale* interesser, slik de kommer til uttrykk gjennom nasjonale og regionale mål og retningslinjer for kulturminneforvaltningen, skal ivaretas gjennom den lokale planleggingen etter plan- og bygningsloven. Både plan- og bygningsloven og kulturminneloven har derfor bestemmelser og samordningsregler som skal sikre at det i planprosessen skjer nødvendig samarbeid mellom kommunene som plan- og bygningsmyndighet og regional kulturminnemyndighet.

Kommunene er hovedaktører i ivaretakelsen av kulturminner og kulturmiljøer gjennom samfunns- og arealplanlegging etter plan- og bygningsloven. Kommunene har plikt til å ta hensyn til kulturmin-

ner i kommune- og reguleringsplaner m.v. og i saksbehandling av enkeltsaker i henhold til plan- og bygningslovens §§ 2, 20-1, 74.2 og 92.

Etter plan- og bygningsloven og kulturminneloven skal fylkeskommunen ha følgende planer til behandling for å vurdere kulturminneinteresser: kommuneplaner, kommunedelplaner, reguleringsplaner, bebyggelsesplaner og dispensasjonssaker etter plan- og bygningslovens § 7. I tillegg skal regional kulturminnemyndighet gis anledning til å uttale seg til bygge- og rivesaker som berører kulturminneinteresser. Etter kulturminnelovens § 25 er det meldeplikt for saker som gjelder riving eller vesentlig endringer av byggverk oppført før 1850. Etter plan- og bygningslovens § 10-1 plikter kommunen å søke samarbeid med fylkeskommunen/Sametinget i saker som gjelder verneverdige bygg og anlegg, uansett alder.

Tilsvarende skal planer vedrørende veier for landbruksformål og nydyrkingstiltak oversendes fylkeskommunen, jf. egne forskrifter.

Gjennom plan- og bygningsloven er det derfor kommunene i Lofoten som er de viktigste aktørene i forvaltningen av Lofotens bevaringsverdige landskap, miljø, bygninger og øvrige kulturspor fra eldre og nyere tid.

De ulike forvaltningsnivåene er tillagt forskjellige roller, for å verne om kulturminner og kulturmiljøer. Dette fordrer et godt og konstruktivt samarbeid mellom Riksantikvaren, fylkeskommunen og kommunene.

2. Lofotens kulturminner i en kulturminneplan

Lofoten – i går, i dag og i morgen

Lofoten er i dag det administrative området som omfatter kommunene Røst, Værøy, Moskenes, Flakstad, Vestvågøy og Vågan. Regionen består av en rekke øyer som, med unntak av Røst og Værøy, er knyttet sammen med veier, broer og en undersjøisk tunnel. Lofotveggen, som stiger opp av havet, er del av det inntrykket som preger bildet av Lofoten langt utover Lofotens grenser.

Lofoten er imidlertid noe langt mer enn et menneskeskapt begrep som referer til en fysisk virkelighet. Naturen skaper rammer for en kompleks kulturell helhet, skapt gjennom menneskers virke i løpet av 10.000 år; en kjede av handlinger vi fortsetter å handle i og som det er skapt fortellinger om, både fra et innenfra- og et utenfraperspektiv. Forståelsen av Lofoten er derfor ikke én, men mange. Disse revitaliseres og reforhandles i vår sosiale omgang.

Kulturminnene spiller en sentral rolle i produksjonen av fortellinger, fordi det er i møtet og i brytningspunktet mellom oss og kulturminnene at slike fortellinger til enhver tid formes og omformes. I denne prosessen er vår historiske forståelse og virkelighetsoppfatning i stadig skapelse og endring. Kulturminnene utfordrer oss til hele tiden å stille spørsmål ved den for forståelsen vi møter dem med – våre forestillinger og myter om Lofoten og om oss selv. Kulturminnene er derfor nødvendige forutsetninger i dannelsen av vår egen selvforståelse og identitet, gjennom den kontinuerlige dialogen om hva Lofoten og vi selv er og var. En kulturminneplan for Lofoten skal gjennom fokus på utvalgte kulturminner bestrebe å fange et rikest mulig spekter som grunnlag for denne kontinuerlige skapelsesprosessen. I dette ligger en betydelig utfordring, fordi en slik plan nødvendigvis må funderes på valg og utvalg som søker å favne denne bredden i alle sine nyanser. Fokus må derfor rettes ikke bare mot det typiske, men også mot det atypiske; ikke bare på kulturtrekk slik de utkrystalliseres i dagens Lofoten, men også på *de historiske forutsetningene og kulturelle prosessene* som lå til grunn for at det som i dag er kulturminner en gang ble skapt.

Gårdshauger, eksempelvis den i Nesvågen på Røst, er akkumulerte avfallslag etter lang tids bosetning på samme sted. Gårdshaugen er neppe

det folk flest vil tenke på som et verdifullt kulturminne. Gårdshaugen i Nesvågen er likefullt et konkret resultat av levd liv og historiske prosesser som skaper forutsetning for dagens bosetting på stedet.

Gruvedriften i Lofoten, for eksempel i Matmora i Vågan kommune, er atypisk i forhold til Lofotens næringshistorie. Den korte virksomheten i Matmora er samtidig et uttrykk for historiske prosesser i et nasjonalt perspektiv, som industrialisering og gründervirksomheten i Norge på tidlig 1900-tallet.

Hvordan verdsette Lofotens kulturminner og kulturmiljøer?

Å verdifastsette kulturminner og kulturmiljøer er allerede i utgangspunktet en vanskelig og motstridende oppgave. Slike verdier avhenger av tid, sted og kontekst og den enkelte betrakters ståsted og forforståelse. Inndelinger, som beskrevet ovenfor, etter nasjonale, regionale og lokale kriterier er også vanskelige å anvende, fordi de kan forstås som en rangering av objekter og miljøers verdier og viktighet. Dette er selvfølgelig ikke målsettingen. Ordningen framkommer derimot som et resultat av rollefordelingen i forvaltningen av kulturminnene.

Objekter av nasjonal verdi, i stor grad arkeologiske kulturminner, utgjør spor som bidrar til å formidle biter av puslespillet det er å skape fortellinger om fjern fortid, helt eller delvis forut for skriftlige kilder. Dette gir dem en overregional betydning. Disse kulturminnene er ofte de eneste kildene vi har for å forstå tidligere tiders menneskers liv og levnet. De gir likefullt verdifulle og spesifikke bidrag også til den regionale fortellingen. Slik inngår sporene etter de første jeger- og sankersamfunnene på Lofotkysten i den lange fortellingen om menneskers tilpasning til, og bruk av havet og landets ressurser helt fram til i dag.

Arkeologiske kulturminner, fornminner eller med andre ord automatisk fredete kulturminner, tillegges derfor nasjonal verdi utelukkende i kraft av sin alder. De regionalt viktige kulturminnene er et utvalg av de arkeologiske kulturminnene med vekt på situasjoner hvor de inngår i større kulturmiljøer. For disse kulturmiljøene er det av betydning å *verne om helheten* objektene inngår i. Løsrives

enkeltminnene fra disse sammenhengene, noe som dessverre ofte er tilfellet, bevares objektet uten forankring til en større sammenheng. Å bevare og formidle disse komplekse fortellingene er derfor et viktig mål for kulturminneplanen for Lofoten.

For flertallet av kulturminner som er fra tiden etter 1537 eksisterer det ikke noen form for formelt vern. Svært mange av de viktige kulturminnene i Lofoten som hører til denne kategorien. Å identifisere og formidle verdien av, og slik sikre og bevare denne typen kulturminner som viktige elementer i Lofoten, er derfor grunnlaget for å utarbeide kulturminneplanen.

Bruk og vern

Kulturminneplanen som er utarbeidet av Nordland fylkeskommune søker å identifisere kulturminner av verdi for Lofoten, men i praksis er det kommunene som i stor grad vil stå for forvaltningen av bygningsmassen, nyere tids kulturminner og større og mer sammensatte kulturmiljøer. Planen er derfor en overordnet verneplan og ingen skjøtselsplan eller handlingsplan for bruk av kulturminnene. Planen skal være et grunnlag i videre dialog om bruk og vern av kulturminner og tilgjengelig for alle typer aktører. En målsetting er at planen skal bidra til en situasjon der bruk og vern av prioriterte kulturminner og kulturmiljøer kan gå hånd i hånd i framtida.

De store omstruktureringene som nå foregår innen primærnæringene truer Lofotens kulturminner. Utbygging av fritidseiendommer og nyetablering av turistrelatert virksomhet som berører bevaringsverdige kulturminner, kulturminnemiljøer og kulturlandskap, skaper forvaltningsmessige utfordringer når det gjelder bruk og vern.

Graden av forenlighet mellom ustrakt bruk, vern og bevaring varierer fra tilfelle til tilfelle. Bruk er ofte det beste vern, i den grad den bidrar til å vekke kunnskap, interesse og forståelse for kulturminnernes verdi. I noen tilfeller utgjør imidlertid bruk en trussel, fordi mange kulturminner er sårbare og ikke tåler den slitasje som følger med. Dette har

størst aktualitet for de arkeologiske kulturminnene, og i særlig grad hulemaleriene i Lofoten.

Slike vurderinger er også lagt til grunn for utvalget av objekter som er gjort i denne planen. For nyere tids kulturminner anses prioriteringene i planen å kunne bidra til bedre vern gjennom identifisering og fokusering på kulturminner som ikke har noe formelt vern i utgangspunktet. For automatisk fredete kulturminner forutsettes det at den nasjonale verdien, i form av eksisterende vern, allerede utgjør en beskyttelse av objektet. Planen fokuserer på miljøer og helheter knyttet til kulturminnene. Helheter som må ivaretas. Automatisk fredete kulturminner som ikke omfattes av denne planen opprettholder det vern de er gitt i kraft av bestemmelsene i kulturminneloven.

Denne kulturminneplanen er et viktig grunnlag både for bruk og vern av kulturminner, jf. kapittel tre. Planen er ikke en handlingsplan, men en rettesnor for saksbehandling og tiltak som berører bruk og vern av kulturminner. Dette vil gjelde både på regionalt og kommunalt nivå.

Det er viktig at kommunene implementerer kulturminneplanen i plan- og byggesaksarbeidet. At kulturminner og –miljøer er valgt ut som regionalt viktige gir dem ikke et (økt) juridisk vern. Generelt er det ønskelig å verne viktige kulturminner etter plan- og bygningslovens § 25. 6 med tilpassede vernebestemmelser. Like viktig er det imidlertid at denne planen gir kommunene i Lofoten et redskap for å kunne håndtere viktige kulturminner i den kontinuerlige plan- og byggesaksbehandlingen, og at den gir bedre grunnlag for å kunne vurdere og avveie hensynet til kulturminner opp mot andre samfunnshensyn.

Regional kulturminnemyndighet (fylkeskommunen og Sametinget) har forvaltningsansvar for regionalt viktige kulturminner uavhengig av formell vernestatus. Det kan medføre innsigelse dersom arealplaner ikke tar tilstrekkelig hensyn til de regionalt viktige kulturminnene.

3. Mål og metode

Overordnede mål for forvaltningen av nasjonale og regionale kulturminner i Nordland

At våre kulturminner representerer verdier som skal tas vare på og brukes, er en nasjonal målsetting nedfelt i *Stortingsmelding nr. 16, Leve med kulturminner – verdier som skal tas vare på og brukes*. I spørsmålet om hvorfor kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på heter det:

«Kulturarven forteller om utvikling i samfunnet fram til i dag, og den er med på å prege beslutninger for framtiden. Både historiske bygninger, bymiljøer, arkeologiske spor og landskap er kulturminner. Alle kulturminner og kulturmiljøer inngår som elementer i samfunnets kollektive hukommelse. Kulturarven kan bidra med kunnskap, fortellinger og opplevelser som kan ha betydning for grupper og det enkelte menneskets tilhørighet, selvforståelse, selvutvikling og trivsel.»⁶

Stortingsmeldingen presenterer en handlingsplan for den nasjonale kulturminnepolitikken fram mot 2020. Målet med handlingsplanen er:

«...å stoppe forfallet og tapet av verdifulle kulturminner. Politikken skal bidra til at kulturminner og kulturmiljøer kan gi også kommende generasjoner kunnskap og opplevelser. Regjeringen vil at kulturminnene skal bevares som verdifulle ressurser og være med på å skape verdier i levende lokalsamfunn.»

I *Fylkesplan for Nordland 2004-2007* presiserer de arealpolitiske retningslinjene at fylkets kulturarv skal tas vare på og brukes aktivt:

«Kulturminner og kulturmiljøer skal sikres som ressurs og grunnlag for kunnskapsutvikling, opplevelse av historisk kontinuitet, stedsidentitet og aktiv bruk.»⁷

I *Regional kulturstrategi for Nordland*, det overordnede styringsdokumentet som skal følge opp fylkesplanen, står det:

«Kulturminner og kulturmiljø representerer vår

kollektive hukommelse. Kulturarven kan bidra med kunnskap, fortellinger og opplevelser som kan ha betydning for tilhørighet, selvforståelse, selvutvikling og trivsel for enkeltmennesker, grupper og næringsliv.

Men kulturminner er ikke fornybare ressurser. Kulturminner må i større grad enn tidligere implementeres i en helhetlig tenkning i samfunnsutviklingen. Dette kan, som før, skje gjennom fylkesplaner og kommunale planer. Spesielt bør det fokuseres på kulturarven i sammenheng med verdiskaping og næringsutvikling. Gjennom bruk vil man også oppnå det beste vern av kulturminnene. Gjennom formidling økes forståelsen for ivaretagelsen av våre kulturminner som grunnlaget for vår identitet.»⁸

Kulturminneplan for Lofotens hovedmål er i overensstemmelse med Kulturminneplan for Nordland 2002-2006:

- *Skape oppslutning om verdiene kulturminner og kulturmiljøer har i dannelsen av fortellinger*

Overordnede nasjonale og regionale målsettinger er således grunnlaget for å identifisere kulturminner og kulturmiljøer av regional verdi.

Kulturminneplanen for Lofoten omfatter 186 utvalgte kulturminner og kulturmiljøer. Med bakgrunn i planens hovedmål om å skape oppslutning om at Lofotens kulturminner er verdifulle, er identifisering av disse et bidrag til den videre prosessen for å realisere god vern og bruk av dem.

Planens praktiske betydning

Med bakgrunn i overordnede mål og de utvalgte områdene med viktige kulturminner og kulturmiljøer, ligger følgende delmålsettinger til grunn for bruk av kulturminneplanen for Lofoten:

- *Skape økt forutsigbarhet i den kontinuerlige plan- og byggesaksbehandlingen*

Fylkeskommunen ønsker at prioriterte områder tas vare på i den kontinuerlige plan- og bygge-

⁶ St.meld. nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*, Det kongelige miljøverndepartement, s. 5.

⁷ *Fylkesplan for Nordland 2004-2007*. Nordland – mulighetenes fylke, s. 39.

⁸ *Regional kulturstrategi for Nordland med utviklingsplan 2007-2010*, Nordland fylkekommune, s. 17-18.

saksbehandlingen, i samarbeid mellom kommune og fylkeskommune. Oppslutning om kulturminnekvaliteter det er viktig å forvalte på en god måte er en forutsetning.

- *Stimulere til at kommunen aktivt bruker plan- og bygningsloven som middel i vern av kulturminner og kulturmiljøer*

Kommunene har gjennom plan- og bygningsloven det aller viktigste verktøyet i kulturminneforvaltningen. For at dette verktøyet skal kunne brukes, er det vesentlig å ha oversikt over prioriterte kulturminner og viktige kulturminneområder. Dette vil kulturminneplanen for Lofoten bidra til. Fylkeskommunen ønsker at kommunene i langt større grad regulerer kulturminner og kulturmiljøer til spesialområde med formål bevaring etter plan- og bygningslovens § 25.6.

- *Bidra til fokus på kulturminner og kulturmiljøer som tema i kommuneplanarbeid*

Kulturminneplanen vil være et viktig innspill til kommuneplanarbeidet i Lofoten. Oversikt over kulturminner gir økt mulighet til å forvalte dem på en god måte fra overordnet kommuneplan via detaljplaner til byggesaksbehandling.

- *Motivere for aktiv bruk av kulturminneregistrene Askeladden og SEFRAC i Lofot-kommunenes saksbehandling*

Det må understrekes at det finnes en rekke vernete eller verdifulle kulturminner som ikke er presentert i planen. Vår kunnskap om kulturminnebestanden er heller ikke komplett. At noen kulturminner er utvalgt betyr ikke at andre kulturminner ikke er viktige. Registrene Askeladden og SEFRAC er fortsatt viktige hjelpemidler i kulturminneforvaltningen, i tillegg til kulturminneplanen.

- *Være grunnlag for utvidelse av antallet fredningsvedtak i Lofoten*

Lofoten er underrepresentert på listen over fredete

bygninger og bygningsmiljøer i Nordland. Det finnes kun tre slike fredningsvedtak i Lofoten.

- *Gi innspill til pågående prosjekter og prosesser i Lofoten*

Kulturminneplanen vil være et viktig kulturminnefaglig innspill i forhold til utvikling av prosjekter og pågående prosesser i Lofoten som for eksempel utredningsarbeidet knyttet til Lofoten som mulig verdensarvområde og utarbeidelsen av en plan for reiselivet i Lofoten.

- *Være utgangspunkt for å inkludere bruk og vern av kulturminner i samfunnsdebatt og samfunnsutvikling.*

Kulturminneplanen inneholder konkrete områder med kulturminner og kulturmiljøer av særskilt regional verdi og redegjør for gjeldende lovverk og ansvarsforhold. Dette kan bidra til å øke bevisstheten om at alle har et ansvar når det gjelder bruk og vern av Lofotens kulturarv

- *Være utgangspunktet for prosjekter som velges ut for Den verdifulle kystkulturen – et verdiskapingsprogram*

Nordland fylkeskommune har i samarbeid med Riksantikvaren satt i gang et program for å ta kystkulturen i bruk som ressurs for positiv utvikling av næringsliv og lokalsamfunn. Programmet er en del av en nasjonal satsing på området, jf. *Stortingsmelding nr. 16*.⁹ I Lofoten vil kulturminneplanen kunne danne et godt grunnlag for utvelgelsen av prosjekter.

- *Være et utgangspunkt for søknader om økonomisk støtte til bevaring av kulturminner og kulturmiljøer*

Kulturminner i Nordland gir årlig økonomisk støtte til bygningsverntiltak i fylket. Tildelingene fordeles mellom fredete og ikke fredete anlegg. I 2002 ble Norsk Kulturminnefond opprettet og flere kulturminneprosjekter i Lofoten har fått støtte. SMIL-midlene (Spesielle miljøtiltak i landbruket), som fordeles av

⁹ «Våren 2005 starter et flerårig prosjekt i Nordland for å utvikle lokalsamfunn og næringsliv med utgangspunkt i ressursene som ligger i kystens kulturarv. Prosjektet er initiert av Nordland fylkeskommune i samarbeid med Riksantikvaren. Geografisk nedslagsfelt er Lofoten, Vega og andre områder langs hele Helgelandskysten. Fylkeskommunen vil være prosjekteier og koordinator. Det vil bli inngått avtaler med andre regionale myndigheter og miljøer, blant annet fiskeri- og kystforvaltningen, natur- og landbruksforvaltningen, regionrådene og ulike næringsaktører. Prosjektet skal legge til rette for dugnader der lokale næringsutøvere og eiere, lokale myndigheter, befolkningen, museer, kulturinstitusjoner og frivillige deltar. FoU-miljøene vil samarbeide om opplegg for følgeforskning. Prosjektet skal:

- få fram gode eksempler på hvordan kystens fysiske og immaterielle kulturarv kan bevares og brukes aktivt
- samordne virkemidler og etablere nettverk for næringsliv og potensielle etablerere i skjæringsfeltet mellom kultur, kulturarv og næring
- framskaffe og formidle kunnskap», s. 55

kommunene og Fylkesmannens regionale miljøprogram, er et vesentlig tiltak for bevaring av kulturminner i jordbrukets kulturlandskap.

- Være grunnlag for tematisk arbeid med kulturminner og kulturmiljøer i Lofoten

Kulturminneplanen har ikke et tematisk fokus, men inneholder en rekke ulike typer kulturminner og kulturmiljøer i Lofoten. De ulike kulturminnene og kulturmiljøene kan knyttes til enkelttema. Det er helt klart at det i dag er varierende grad av fokus på de forskjellige typene av kulturminner og kulturmiljøer. Det finnes f.eks. en rekke krigsminner i Lofoten. Noen av disse er innlemmet i planen, men det gjenstår en systematisk registrering.

- Stimulere til økt fokus på kulturminner fra nær fortid

Det finnes en rekke enkeltbygninger og bygningsmiljøer fra nær fortid med høy kulturhistorisk og arkitektonisk verdi. Noen få eksempler har fått plass i planen, men det finnes også andre eksempler som ikke er knyttet opp mot registreringer og eksisterende kunnskap. Det vil for framtida være en viktig oppgave å belyse disse kulturminnene og å samle kunnskap om dem. I dette arbeidet bør universitet og høyskoler involveres.¹⁰

- Gi kulturminner og kulturmiljøer rom og oppmerksomhet i våre fortellinger om Lofoten i framtiden.

Formidlingsprosjektet *Fotefar mot nord* har tilrettelagt seks regionalt viktige kulturmiljøer i Lofoten. Disse prosjektene må få det nødvendige fokus også for framtida, fordi de allerede er prioritert og tilskrevet verdi. *Fotefar mot nord*-prosjektene i Lofoten har en naturlig plass i kulturminneplanen.

Kulturminneplanen inneholder også øvrige kulturminner og kulturmiljøer som kan tas i bruk i formidling og tilrettelegging i forhold til flere målgrupper. Det ligger en stor utfordring i å ta i bruk disse kulturminnene og kulturmiljøene, det vil si å gi dem rom og oppmerksomhet.

Arbeidsprosess

I juni 2004 ga Lofotrådet sin tilslutning til igangsettelse av arbeidet med kulturminneplanen. Arbeidsgruppe og styringsgruppe ble konstituert i november 2004. Styrings- og arbeidsgruppen har vært

sammensatt av deltakere fra kommunal sektor, fiskeri- og turistnæringen og Nordland fylkeskommune. I arbeidsgruppen har følgende tre museer vært representert: Norsk Fiskeværsmuseum på Å, Lofotr – Vikingmuseet på Borg og Museum Nord – Lofotmuseet. Det er avholdt to møter i styringsgruppen og to møter i arbeidsgruppen. Sentralt i disse møtene har vært innspill i forhold til feltarbeidet.

Feltarbeidet og utprøvingen av digitalt feltverktøy ble påbegynt på Røst og Værøy i oktober 2004. Feltarbeid ble fortsatt våren og høsten 2005, og våren 2006.

Så snart feltarbeidet var avsluttet, og det forelå forslag til utvalgte områder med regionalt viktige kulturminner og kulturmiljøer, ble kartforslag sendt til kommunene for gjennomsyn. Røst, Værøy, Moskenes og Flakstad kommune fikk kartforslag tilsendt i mars 2006. Vestvågøy og Vågan kommune fikk kartforslag tilsendt i juli 2006. Samtidig fikk de øvrige kommunene på nytt utsendt tidligere kartforslag. Flere av Lofotens kommuner kom med innspill underveis på bakgrunn av kartforslaget. Kartforslaget har siden september 2006 vært tilgjengelig på www.geono.no.

I arbeidsprosessen er det bedt om innspill fra Fylkesmannens landbruksavdeling, Sametingets avdeling for rettigheter, næring og miljø og Tromsø museum – Universitetsmuseet, Arkeologisk avdeling.

Underveis i arbeidsprosessen har Nordland fylkeskommune ved Kulturminner i Nordland jevnlig deltatt i møter i Lofoten for å informere om arbeidet med planen. Arbeidet med planene har konkret blitt knyttet opp mot pågående prosesser og prosjekter i Lofoten. Med utgangspunkt i arbeidet med planen er det levert konkrete innspill i forhold til utredningsarbeidet om Lofoten som mulig verdensarvområde (Unesco – World Heritage List), utarbeidelse av plan for reiselivet i Lofoten og verdiskapningsprogrammet – Den verdifulle kystkulturen.

Metode og utvalgskriterier

Utalget av områder med nasjonalt og regionalt viktige kulturminner og kulturmiljøer er basert på kunnskap fra kulturminneregistrene Askeladden og SEFRAX, samt innspill fra arbeidsgruppen. Denne informasjonen er kontrollert og vurdert gjennom

¹⁰ For eksempel er det under utarbeidelse en arkitekturguide for Nord-Norge og Svalbard. Arbeidet ledes av Tromsø museum og guiden er tilgjengelig på www.ub.uit.no/baser/arkinord/.

feltarbeid, og danner bakgrunn for de utvalgte områdene og de avgrensingene som er foretatt. Digitaliserte registreringer og kart er brukt i feltarbeidet, samt tekniske redskaper som PDA og GPS. Innsamlet informasjon er lagt inn i GIS (geografiske informasjonssystemer) og er grunnlag for det digitale kartforslaget som følger planen.

På vedlagte kart er utvalgte kulturminneområder avgrenset med rød kantlinje. At et kulturminne eller kulturmiljø har spesiell regional verdi, betyr at de har verdi utover det lokale og dermed har verdi for Nordland. Verdivurderingen er basert på kriteriene; representativitet, sjeldenhet, autentisitet, miljøsammenheng, opplevelsesverdi, symbolverdi, historisk verdi, pedagogisk verdi, arkitektonisk/kunstnerisk kvalitet m.m. Jo flere kriterier et kulturminne eller kulturmiljø oppfyller, jo mer tilsier det at det vurderes som regionalt eller nasjonalt viktig.

Metodene som anvendes innen kulturminnevernet for å definere verdier knyttet til kulturminner eller kulturmiljø vekker ofte debatt. Slik vil også det utvalget som er gjort i denne kulturminneplanen reise mange diskusjoner. Dette er en naturlig konsekvens av en prosess der fortellingene om Lofoten skapes.

Som allerede nevnt har det har vært vesentlig for arbeidet med planen å forlate et tradisjonelt fokus på kulturminner som enkeltobjekter, og i stedet rette søkelyset mot større helheter og miljøer.

Dette grepet er valgt for å sikre tidslinjen i utvalget; den historiske utviklingen og betydningen av kulturminner som uttrykk for prosesser over tid. Sammensatte kulturmiljøer har gjerne også større opplevelsesverdi. Et overordnet fokus har vært å se kulturmiljøene i forhold til Lofoten som helhet.

Evaluering og rullering av plan

Kulturminneplanen for Lofoten er den første av de regionale kulturminneplaner som skal utarbeides for Nordland. Det er derfor viktig at planen og arbeidsprosessen rundt den evalueres grundig før det øvrige planarbeidet igangsettes. Arbeidet har vært svært ressurskrevende både økonomisk og personellmessig.

De regionale kulturminneplanene skal i henhold til Kulturminneplan for Nordland rulleres etter fire år. Dette er antakelig en altfor kort rulleringsperiode ut fra de erfaringene som er gjort; både ut fra økonomiske aspekter, men også ut fra konkrete behov. En rulleringsperiode på 10 år vil sannsynligvis være mer riktig. Denne kulturminneplanen fokuserer i inneværende periode på bredde og berører ulike tema. Behovet for mer fokuserte tema i framtiden må avklares i løpet av de kommende år. Nye forslag og innspill til øvrige regionalt viktige kulturminner og kulturmiljøer vil naturlig følge av denne planen. Disse må følges opp av kommune og fylkeskommune.

4. Lofotens kulturhistorie

Et mulig historisk blikk på Lofoten

De første tusen år

De første kjente sporene etter steinalderens mobile fangstfolk finnes på en smal stripe med pionervegetasjon langs hele norskekysten for omkring 11.000 år siden. Fangstfolket var spesialisert på sjøvilt og fiske. Innlandet lå brakk i mer enn 1.000 før vi finner restene etter de første elg- og beverjegere i skogsområdene, senere også reinsdyrjegere i fjellet.

Lofoten og Vesterålen var helt isfritt vesentlig tidligere – allerede for 13.000 år siden. Kjente spor etter de første innvandrerne viser mennesker vel tilpasset et liv i iskanten. Det er derfor en teoretisk mulighet for at de første jegergruppene i landet holdt til i Lofoten.

Et tidlig isfritt område er for øvrig grunnen til at kjente spor etter mennesker er vesentlig senere i Lofoten og Vesterålen enn øvrige kystområder i Nordland. Forholdet skyldes at land trykket ned av kilometer tykk is steg hurtigere enn smeltevannet som gav et høyere havnivå. Jegergruppene bodde på stranda i hele eldre steinalder, men disse strandlinjene ligger på 10 til 30 meters dyp i Vestfjorden i dag. Til tross for oversvømte bosteder viser slipte naturalistiske bergbilder av elg og bjørn i «Simon-Krane hula» i Kabelvåg at her var det folk.

Folk fortsatte å bo på steder med de beste mulighetene for fangst og fiske gjennom hele yngre steinalder og tidlig metalltid (bronsealderen). Vi kjenner mer enn 200 hus i Lofoten fra denne perioden, det vil si groptuffer på strandvoller mellom 15 og 5 meter over havet. Åpne boplasser finnes, men på grunn av liten forskningsaktivitet kjennes relativt få slike i Lofoten. Løsfunn av steinredskaper, som enkeltfunn eller mindre funnsamlinger, finnes nær sagt på hver eneste matrikkelgård i Lofoten.

De rektangulære steinalderhusene i Lofoten er trolig del av en tradisjon med utbredelse nord til Vest-Finnmark. Fordi rektangulære grophus er uvanlig på Helgelandskysten kan hustypens utbredelse være uttrykk for etnisk tilhørighet til ulike grupper langs norskekysten.

Hulemalerier med menneskefigurer i utilgjengelige kysthuler er spesielt for Lofoten fra denne perioden.

Fangstfolk og bønder

Jordbruket har vært kjent i Nordland de siste 500 år. Fangstfolket i yngre steinalder hadde beitende husdyr og kjente i noen grad til korndyrkning, men den økonomiske betydningen av jordbruket synes likevel å ha vært marginal inntil de siste 300 hundre årene før Kristi fødsel. Da ser en de første tegnene på en endret bosettingsstruktur med vekt på de beste jordbruksområdene i Lofoten.

I løpet av romertiden etableres de første gårds-
haugene og vi finner de eldste gravrøysene. Einangsrøysa på Vestvågøy fra ca. år 100 e.Kr. er første sikre tegn på etableringen av et aristokrati som del av et større høvdinge nettverk i Nord-Norge. På 800- og 900-tallet kjenner vi navnene på de to háløyghøvdingene fra Lofoten, Olaf Tvennumbruni og Tore Hjort. Begge to er kjent i forbindelse med omstendigheter som ledet fram mot rikskongedømmet. Disse siste høvdingene hadde flere forgjengere på steder som Buksnes, Borg og Gimsøy. Den 83 meter lange hallbygningen på Borg vitner om makt, ikke minst fordi denne bygningen er det største kjente langhuset i Skandinavia fra 700-tallet

Vi må forske mer for å forstå hva høvdingenes maktbase bestod i flere hundre år før tørrfiskeeksporten via Bergen. Ottar gir en ledetråd når han forteller kong Alfred av Wessex omkring 890 e.Kr. at det meste de fremste menn eier «...kommer fra den skatt som finnene betaler dem.»

Samene i Lofoten ble utsatt for et politisk-religiøst fornorskingspress fra slutten av 1500-tallet. På grunn av rett til skattlegging av Lofotfisket nektet fogdene på samenes eksistens i Lofoten fra «... verdens begynnelse...». Ser vi nærmere på utbredelsen av jernaldermaterialet som gårdshauger med tilknytning til gravhauger blir en slått av det germansk/norrøne landnåmet som flekkvise gårdskonsentrasjoner i Lofoten. Et hundreårs varsomhet i betraktning av det samiske har resultert i at sannsynlige samiske bosettinger framstår som «funntomme» områder. I den mellomliggende fangstmarka i Lofoten kjenner vi likevel samiske kulturminner som vitner om en økonomisk variert kystkultur med marginal jordbrukstilknytning. Stedsnavn og skriftlige kilder bekrefter også dette. Mange av de 90 kjente gårdshaugene i Lofoten er uten tilknytning til germansk/norrøne graver. Det kan bety at gårdene er ryddet i kristen middelalder, men det kan også avspeile ulik etnisk tilknytning.

Gårdshaugen er et karakteristisk kulturminne for Nord-Norge. Gårdshaugene er dannet som en kombinasjon av stedskontinuerlig bosetting og bruk av torvhus. Torvhusene ble i økende grad avløst av laftede trebygninger utover på 1500-tallet, og typisk for gårdshaugene er derfor en til to meter tykke møddinger fra jernalder/middelalder med et tynnere kulturlag fra etterreformatorisk tid på toppen. Møddingenes tykkelse/ utbredelse er ikke nødvendigvis synonymt med gårdenes størrelse – for eksempel finnes ingen gårdshaug på Borg. Foruten gårdshaugen ser en i deler av Lofoten et system hvor gårdsbygningene ligger spredt på rekke innenfor et konsentrert gårdsområde. De største (flotteste) gårdshaugene i Lofoten finnes på steder langs kysten med tilstrekkelig jordvei.

Lofotfisket og tørrfiskeksport

Middelalderbyen Vågar på Lofotmuseets grunn i Storvågan er nevnt i kilder som tyder på at stedet trolig var etablert tidlig på 1100-tallet. Byen var et viktig administrasjonssentrum for konge- og kirkemakt, men den økonomiske basen var tørrfiskhandelen fra kong Øysteins tid tidlig på 1100-tallet. Den hengte fisken i Lofoten ble fraktet til Vågan der oppkjøperne transporterte den til Bergen. Forklaringen på byens nedgangstid på 1300- og 1400-tallet, er at jektefarten nå gikk uavhengig av Vågar direkte fra de enkelte stedene til Bergen slik Querini beretter fra Røst.

Vinteren og våren 1432 strandet venetianeren Pietro Querini og deler av hans mannskap på Røst. Deres beskrivelse av Røstsamfunnet er blant landets eldste folkelivsskildringer, og gir verdifulle innblikk i middelalderens Lofoten:

Stokkfisken tørker de for sol og vind uten salt, og fordi det er fisk med lite fet væske, blir den hard som ved. Når de vil spise den, banker de den med baksiden av en øks, som gjør den trådaktig lik sener, deretter tilføres smør og krydder for å gi den smak. Det er en handelsvare av uvurderlig betydning på Tysklands hav.

Flyndren blir, siden den er så stor, partert og saltet, og slik er den god. I mai drar de så fra øya i en ganske stor båt på femti tønner, og lastet med fisk seiler de til et sted i Norge mer enn tusen mil borte kalt Bergen.¹¹

På 1600-tallet og i første del av 1700-tallet var det dårlige tider i fiskeriet. Fiskerbøndene ble ikke

rammet så hardt som fiskeværsfolket fordi de hadde flere bein å stå på. Kombinasjonsdrift på hav og land gjorde fiskerbonden mindre sårbar i forhold til sviktende konjunkturer og feilslått fiske og jordbruk.

Fram til omtrent 1800 hadde fiskeværene liten helårs bosetting. Handelsmennene i Bergen og de nordnorske gestgiverne fra 1760-årene hadde kontroll over handelen med fisk. I første halvdel av 1800-tallet solgte staten fiskeværene som inntil da hadde vært del av kongens gods. Dette medførte etableringen av væreiersystemet. Væreierne ble bindeleddet mellom fiskerne og handelsmennene i Bergen, og de sørget for fiskernes redskap og hadde førsteretten til fangsten. Væreierens næringsvirksomhet var omfattende og inkluderte alt fra fiskeoppkjøp, gjestgiveri, gårdsbruk, kremmerhandel, pengeutlånning og utleie av rorbuer. Væreierne var mektige menn med store formuer. I 1865 eide væreier Wolf i Storvågan over 100 rorbuer, samt en rekke hus og brygger. På samme tid hadde væreierne Berg og Størmer til sammen 140 rorbuer i Svolvær. Dreyer eide store deler av Henningsvær, og i 1882 omfattet hans eiendom 11 rorbuer, 700 boliger, 7 brygger m.m.

Industrien kom sent til Lofoten. Guanofabrikker for produksjon av tørket og oppmalt fiskeavfall, var de første fabrikkene som ble etablert fra midten av 1800-tallet. I 1856 ble landets første guanofabrikk etablert i Leirosen ved Svolvær. Antallet guanofabrikker ble kraftig redusert mot slutten av 1800-tallet. Foruten guanofabrikker vokste det fram trandamperier og sildesalterier på siste halvdel av 1800-tallet.

Det 20. århundre

Lofotfisket har satt dype spor i vår nasjonale historie. Landets første og verdens andre trådløse telegraf for alminnelig radiotelegrafi ble opprettet i Sørvågen i 1906, med forbindelse til Røst. Bakgrunnen for denne opprettelsen var at forbindelsen mellom fiskeværene ble betraktet som avgjørende for å effektivisere lofotfisket og Norges nasjonaløkonomi.

De mange sporene av gruvedrift i Lofoten faller sammen med den skjerpefeberen som løp gjennom Norge på begynnelsen av 1900-tallet. «Norges fjell skal betale Norges gjeld» var et slagord i tiden. Skjerping og forsøksdrift ble drevet av en rekke ulike aktører, alt fra eventyrere, geologer og representanter for forskjellige forretningsinteresser.

¹¹ Helge A. Wold, *Querinis reise/ Il viaggio di Querini. Historier om en historie/ Racconti da una storia*, 2004, s. 186.

Enkelte gruver ble drevet i et kort tidsrom før malm eller markedet tok slutt. Til tross for det fant den største veksten i gruvedriften sted i Nord-Norge.

Motoriseringen av lofotfisket tok til på begynnelsen av 1900-tallet. Dette betydde at noen fiskevær ble forlatt, mens andre fiskevær med gode havneforhold for motorbåter det vil si dypere havbunn, ble etablert.

Bosetterne på Yttersia hadde nærhet til fiskeplassene og var ikke underlagt noen væreier. De hadde frihet til selv å avgjøre hva som skulle selges og til hvem man skulle selge til. Men motoriseringen av fiskeriet gjorde det ikke lengre nødvendig å bosette seg så nært fiskeplassene, og fra 1930-tallet av ble Yttersia av Moskenesøy gradvis avfolket. Hus ble plukket fra hverandre og bygget opp igjen på Innersia.

Tidlig på 1800-tallet ble standarden på rorbuer for tilreisende fiskere offentlig kritisert, men først langt ut på 1900-tallet gjorde myndighetene noe konkret med saken. I 1928 bevilget Stortinget midler fra Pengelotteriets overskudd til oppføring av såkalte statsbuer i Kabelvåg. Disse forsøksbuene skulle tjene som mønster for ny rorbubygging og ivareta fiskernes boligstandard.

I 1938 kom Råfiskloven som medførte at fiskernes egen organisasjon Råfisklaget, bestemte prisen på fisken. Etter 2. verdenskrig var væreierne ikke lenger de eneste fiskeoppkjøperne i Lofoten. Nye oppkjøpere etablerte seg og la seg i konkurranse med de veletablerte væreierfirmaene.

Fram til 2. verdenskrig var lofotfisket hovedinntektskilden for flertallet av fiskerne i Nord-Norge. I 1933 deltok om lag 32.000 mann. I 1958 var antallet fiskere sunket til 12.000 og i 1990 var antallet om lag 2.000. Jordbruket er fortsatt en viktig næring for deler av Lofoten, men antallet bruk er sterkt redusert de siste 30 årene.

2. verdenskrig

Det første Lofotraidet inntraff den 4. mars i 1941, og om lag 550 britiske og 52 norske kommandosoldater gikk i land på Austvågøy. Oljeanlegg og sildeoljefabrikker i Svolvær, Henningsvær, Brettesnes og i Stamsund ble angrepet. I tillegg ble tyske eller tyskkontrollerte skip angrepet. Fabrikker ble ødelagt og skip senket, i tillegg ble 200 tyskere tatt til fange og vel 300 nordmenn ble med tilbake til England. Strengt tyske represalier fulgte raidet og medførte at hus ble nedbrent og at gisler ble sendt til fangeleirer.

26. desember samme år utførte britiske og norske styrker et nytt raid. Om lag 300 britiske og norske soldater gikk i land i Sørvågen, i Reine og på Sund. Den opprinnelige planen var å opprette en base i Reine, men allerede 28. desember dro styrkene tilbake. Igjen ble 300 nordmenn tatt med tilbake til England sammen med tyske krigsfanger.

Lofotraidene og Måløyraidet (den 27. desember 1941) gjorde Hitler overbevist om at en alliert invasjon ville komme i Norge. Han beordret derfor omfattende utbygging av festningsanlegg og bandt opp 3–400.000 tyske soldater i et område uten avgjørende betydning for krigens utfall.

Arkitektur i det 20. århundre

Det 20. århundre byr på nye arkitektoniske former. Stamsund kirke, som er tegnet av Sigmund Brønne (1883–1957), sto ferdig i 1937 etter at familien Johansen hadde bidratt med tomt og midler. Kirken er i tidstypisk funksjonalistisk stil. Billedkunsten spiller en dominerende rolle i kulturhistoriske beskrivelser av Lofoten, i mindre grad har det vært fokusert på væreierne og velstående lofotværingers bruk av anerkjente norske arkitekter, slik som Arnstein Arneberg (1882–1961), Knut Knutsen (1903–1969) og Jan Inge Hovig (1920–1977). De ble engasjert i forbindelse med utforming av privatboliger.

Hovig utformet også Leknes svømme- og idrettshall i 1971. Idrettsbygg, noen ganger i kombinasjon med forsamlingslokaler, er en viktig del av Hovigs virke. I Nord-Norge tegnet han forøvrig i 1957 Alfheim svømmehall i Tromsø. Samfunnshuset i Harstad ble utformet i 1958 og Idrettens Hus i Narvik ble tegnet i 1968.

Leknes svømme- og idrettshall føyer seg inn i Hovigs formgivning av haller og forsamlingslokaler. Den er også et klart uttrykk for den optimisme og tro på distriktene som preget landsdelen på 60- og 70-tallet. Ikke minst er anlegget et klart uttrykk for Leknes som viktig kommunesenter, og som fikk bystatus i 2002. På samme måte er kommunehuset, biblioteket og det opprinnelige Svolvær hotell uttrykk for 70-tallets optimisme og Svolvær plass som bysenter i Lofoten. Svolvær fikk egen flyplass i 1972.

Noen få eksempler på 1900-tallets samtidsarkitektur i Kabelvåg og Storvågan har fått sin plass i *Arkitekturguide for Norge* fra 2002. Kabelvåg torg stod ferdig i 1999 og er tegnet av arkitektgruppen CUBUS i samarbeid med billedkunstneren Thor Erdahl. I 2000 fikk torget *Nordnorsk arkitekturpris for uterom*. Galleri Espolin i Storvågan sto ferdig i 1992

og er tegnet av BOARC arkitekter a.s. I Storvågan finnes også Lofotarkvariet som er utformet av Blå strek arkitekter a.s. i 1989. Akvariets arkitektur er blant annet inspirert av tørrfiskkonstruksjoner, not-hjell og solartanker. Vi møter her flotte eksempler på moderne arkitektur og framtidige kulturminner.

Sentrale tema i planen

Middelalderbyen Vågar

Vågar var den nordligste byen i verden og eneste by i Nord-Norge i middelalderen. Selve bygrunnen er bevart som metertykke kulturlag på Lofotmuseets arealer i Kabelvåg. Deler av kulturlaget er arkeologisk undersøkt, og materialet bearbeides fortsatt. Kulturlag og funn viser bosetting i Vågar allerede fra 1000-tallet. Vågar gikk fra å være rorvær til kaupang som sentrum for tørrfiskhandelen fra ca. 1100. Storhetstiden vedvarte mot 1400-tallet da det ble vanlig med jektefart fra hele Nord-Norge direkte til Bergen. Vågar var sentrum for kongelig og kirkelig administrasjon, og flertallet av bevarte middelalderdokumenter fra landsdelen er skrevet i Vågar. Middelalderbyen Vågar ved Lofotmuseet og vikingmuseet «Lofotr» på Borg er deler av samme historisk akse som strekker seg fra virksomheten til hålbøyske høvdingar til middelalderens rikskongedømme.

Gårdshauger

Gårdshauger er en type kulturminner som er særlig karakteristisk for Nord-Norge. De er møddinger med rester etter hus, avfall og gjødsel deponert på det samme stedet i århundrer. Det skjer en overgang fra torvhus til laftehus på 1500- og 1600-tallet. Typisk for gårdshaugene er derfor et tynt kulturlag med etterreformatorsk keramikk og rester etter laftete trehus på toppen av en flere meter tykk mødding med rester av torvhusene. Gårdshaugene markerer kontinuerlig bosetting fra gårdsetableringen i jernalderen, til utskiften av fellestunene i andre halvdel av 1800-tallet. Dagens jordbruksbosetting som enkeltliggende familiebruk er således en relativt ung struktur i landskapet. Tidligere lå all jordbruksbosetting samlet på ett tun per matrikkelgård. I Lofoten er det registrert omlag 100 gårdshauger, men det finnes trolig vesentlig flere. Noen gårdshauger ble

forlatt i seinmiddelalderen, noen ble fraflyttet i forrige århundre, men det finnes fortsatt livskraftige bruk på mange av gårdshaugene. Slik ønsker vi at det også skal være i framtiden. Fortsatt bosetting på gårdshaugene er en særlig utfordring. Gårdshaugene og bosettingen på disse er en vesentlig del av fortellingen om Lofoten. Fordi haugene i stor grad markerer kontinuitet i bosettingen over tid, vil en trolig finne bondesamfunnets eldste eksisterende byggeskikk i tilknytning til disse.

Bergkunst

Bergkunst er bilder eller tegn som er hogd, slipt eller malt på berg i førhistorisk tid. Dette er svært sårbare kulturminner og et nasjonalt satsingsområde innenfor kulturminnevernet. Fem av de ni lokalitetene med hulemalerier som er kjent i Norge, ligger i Lofoten. Hulemaleriene er sterkt utsatt for nedbrytning forårsaket av naturlige forvittringsprosesser og besøk av mennesker. Kollhellaren i Moskenes kommune er én av to lokaliteter med hulemalerier som er gjort tilgjengelig for publikum i Nordland. De øvrige lokalitetene med hulemalerier i Lofoten er så sårbare at bruk ikke er aktuelt. I *Bergkunstplan for Nordland 2006-2008* som ble vedtatt av Nordland fylkesting i 2006 står det følgende:

«Hulemaleriene er en sjelden og spesielt sårbar type kulturminner og er unike for landsdelen. Flertallet av disse finnes i Nordland noe som pålegger Fylkeskommunen et spesielt ansvar. På grunn av både bildenes og hulerommenes sårbarhet må disse derfor beskyttes spesielt, og besøk på disse lokalitetene derfor begrenses og kontrolleres spesielt.»¹²

Bergkunstlokalitetene og deres miljøer er både nasjonalt og regionalt viktige kulturminner. For å unngå at beliggenhet blir allment kjent, er disse tatt ut av planen med unntak av to lokaliteter.

Kulturlandskap

I perioden 1992-1995 har Fylkesmannens landbruksavdeling gjennomført registreringer av verdifulle kulturlandskap i Nordland. I registreringene, som er utført av botanikere, er det fokusert på biologisk mangfold. I den sammenheng er det derfor artssammensetning og viktige vegetasjonstyper som står sentralt i utvelgelsen. For utvalgte regionalt viktige områder som dekker temaet kulturlandskap henvises det til: *Nærings- og miljøvirkemid-*

¹² *Bergkunstplan for Nordland 2006-2008*, Nordland fylkeskommune, s. 40.

lene i landbruket. Strategisk plan for Lofoten og Vesterålen 2005-2008. I Lofoten foreslås prosjekt-områdene; Raftsundet, Hov/Gimsøya, Holsøya, Haukland/Uttakleiv, Saupstad-Unstad, Fredvang og Bunesfjord.

Årsaken til at man bare delvis gjenfinner de nevnte områdene i kulturminneplanen for Lofoten er at det kulturminnefaglige synet på kulturlandskap er noe annerledes. Selv om artssammensetning og vegetasjonstyper forteller om driftsmåter og bruk av landskapet, blir det mer overordnede perspektivet viktig i denne sammenhengen. Det vil si; hva det totale landskapsbildet forteller om menneskers bruk og virke. Kulturlandskapet i dagens Lofoten viser ennå en omfattende bruk av utnyttbar jord. Det er variasjoner innenfor regionen, og jordbruksvirksomheten i dag er mest tydelig i optimale områder for moderne drift. Veiløse og fraflyttete grender og enkeltbruk bærer ennå preg av kombinasjonsdriften småbruk/fiskeri, selv om naturen sakte men sikkert begynner å «ta landskapet tilbake». Imidlertid er Lofotlandskapet ennå sterkt preget av beitende husdyr. I denne kulturminneplanen er kulturlandskapet knyttet til objekter som stående bygninger, ruiner eller levninger fra nyere tid og fornminner,

som en del av det helhetlige kulturmiljøet. Vi har supplert eksisterende registre med nyregistreringer, men det er åpenbart vesentlig flere områder med kulturlandskap av regional betydning i Lofoten enn de som eksponeres i planen.

Samiske kulturminner

Den samiske kulturen og de samiske bruks- og bosettingsområdene strekker seg fra Hedmark til Finnmark. Sammenlignet med for eksempel Ofoten eller Vesterålen er det likevel liten bevissthet om Lofoten som et samisk område. Historien om samenes liv og virke langs kysten er en lite utforsket, men en vesentlig del av fortellingen om Lofoten. Historisk kildemateriale, stedsnavn og arkeologiske levninger viser samisk bosetting i Lofoten forut for ekstensiv reindrift fra 1700-tallet. Den kystsamiske befolkningens økonomiske basis i Lofoten endres fra en fangstkultur i tidlig metalltid og jernalder til en mangfoldig økonomisk differensiert bosetting med en marginal tilknytning til jordbruket i middelalderen. Et sterkt politisk-religiøst fornorskingspress fra slutten av 1500-tallet, der samene blant annet

Fraflyttingsstedet Måstad, Værøy kommune, har et særpreget kulturlandskap.

Væreiergården i Storvågan, Vågan kommune, nå tilhører bygningen Lofotmuseet.

Gårdshaugen i Nesvågen, Røst kommune. Var dette Pietro Querinis tilholdssted de månedene han overvintret på Røst i 1432?

Hulemalerier i Kollhellaren, Moskenes kommune, er svært sårbare, men er likevel tilrettelagt for besøkende. I forbindelse med prosjektet Bergkunst i Europas ytterkant har fotograf Vegar Moen avbildet hulemaleriene. Foto: Vegar Moen.

ble tilsagt å bruke «nordmendttz habit», bidro til at kystsamene etter hvert ble usynlige i Lofoten. Den arkeologiske utforskningen av samisk kultur startet omkring 1980. Sammenlignet med nasjonsbyggingens fokus på «norske» arkeologiske kulturminner gjennom hele 1900-tallet er kunnskapsproduksjon om det samiske Lofoten på etterskudd.

I forbindelse med utarbeidelse av kulturminneplanen for Lofoten har det vært utført felles befaringer og feltarbeid i Lofoten sammen med samisk kulturminnemyndighet. Når det gjelder samiske kulturminner er det Sametinget ved avdeling for rettigheter, næring og miljø som er kulturminnemyndighet.

Marine kulturminner

Marine kulturminner er en vesentlig del av fortellingen om Lofoten. Med marine kulturminner i denne sammenheng forstås kulturminner som vrak, kulturlag/gjenstander på bunnen av havner, fortøyningsbolter, havneanlegg, sjømerker o.l. Tromsø Museum – Universitetsmuseet har forvaltningsansvaret for kulturminner under vann i Lofoten, og noen innspill er levert inn i arbeidet med denne planen.

Kulturminneloven har flere bestemmelser knyttet til beskyttelse av kulturminner under vann. Mer enn 100 år gamle båter, skipsskrog, tilbehør, last og annet som har vært om bord er automatisk vernet i

tillegg til automatisk fredete kulturminner eldre enn 1537. Slike kulturminner kan man finne i ferskvann og i vassdrag samt på og i sjøbunnen langs kysten.

Marinarkeologiske undersøkelser i Nord-Norge har dekket en svært liten del av kysten, og vi mangler fortsatt en oversikt over kulturminner under vann på det fleste stedene. Dette gjelder også for Lofoten, selv om arkeologisk registrering under vann er mer utbredt her enn i de fleste andre regioner. Askeladden inneholder foreløpig ingen vrakposisjoner for Nord-Norge. Arbeidet med å legge inn vrakposisjoner i Askeladden igangsettes i 2007. Deler av denne informasjonen vil være unntatt offentligheten for å beskytte vrakene.

Fiskevær

Fiskeværene er vesentlige i historien om Lofoten, og de er mangfoldige. Store ulikheter fiskeværene imellom gjør at de står overfor ulike utfordringer når det gjelder utvikling og bevaring av bygningsmiljøer med kulturhistorisk verdi. Lofotens fiskevær er å betrakte som tekniske- og industrielle kulturminner. De fiskeværene som fremdeles har aktive fiskebruk er av særlig kulturhistorisk verdi.

Nordland fylkeskommunes og Riksantikvarens *Verdiskapningsprogram – Den verdifulle kystkulturen* deltar med prosjektstøtte i fiskeværer i Nusfjord i

Flakstad kommune. Prosjektet er også i dialog med Vågan kommune angående etablering av et stedsutviklingsprosjekt i Henningsvær. Programmet løper til 2010, så flere prosjekter vil kunne oppnå støtte.

Tekniske og industrielle kulturminner

Tekniske og industrielle kulturminner omfatter et vidt spekter av byggverk og anlegg, og omfatter kulturminner knyttet både til industrialiseringens tidsalder og tidligere. Disse kulturminnene har ofte en stor historieformidlende verdi, men har likevel i mange tilfelle fått liten oppmerksomhet som kulturminner. De er som regel også svært kompliserte og kostbare å ta vare på. Dette er en enorm utfordring.

Moderne arkitektur

Det finnes flotte eksempler på moderne arkitektur i Lofoten. Mens man i stor grad har vært opptatt av billedkunstens plass i regionen, har det vært liten interesse for privat og offentlig arkitektur. 1900-tallets forandringer i sosiale og økonomiske bånd gir seg utslag i utforming av nye og moderne arkitekturomgivelser.

I Lofoten finner vi kjente norske arkitektnavn og arkitektkontorer representert, som for eksempel Arnstein Arneberg (1882-1961), Knut Knutsen (1903-1969), Jan Inge Hovig (1920-1977) og arkitektfirmaet Paul Cappelen og Torbjørn Rodahl.

Krigsminner

Fysiske minner fra 2. verdenskrig har hatt lav status som kulturminner, både innenfor kulturminnevernet og lokalt. De er i liten grad registrert, og går tapt uten det er tatt stilling til hvilke krigsminner som bør tas vare på for ettertida.

Vågan historielag og Lofoten krigsminnemuseum har i samarbeid med kommunen tatt initiativ til å få registrert og evaluert krigsminner i Vågan. Fysiske minner etter Lofotraidene i mars og desember 1941 og de tyske represaliene som fulgte, samt tyske festningsverk som ble bygd som mottiltak mot invasjonssfare, er særlig viktige krigsminner i Lofoten.

Når det gjelder krigsminner generelt, mangler man innenfor kulturminneforvaltningen i Norge en

Gruvedrift i Matmora fra 1908 til 1909, Vågan kommune.

Leknes svømme- og idrettshall, Vestvågøy kommune. Tegnet av Jan Inge Hovig (1920-1977) i 1971.

Festningsverk på Kuba, Vågan kommune. Festningsverket på Kuba i Svolvær er et resultat av Lofotraidet den 4. mars 1941 og de tyske reaksjonene.

Hol kirke fra 1806, Vestvågøy kommune. Hol kirke er et flott eksempel på korskirkearkitekturen i Norge.

analyse av hva man bør ta vare på og på hvilken måte.

Kirkemiljøer

Kirker og kirkegårder er en vesentlig del av vår kulturhistorie. De forteller om forestillinger, ritualer, håndverkstradisjon, materialbruk og stilhistorie fra eldre tid fram til i dag. Kirkene har ofte en sentral plassering i kulturlandskap og øvrige kulturminnemiljøer. Kulturminneplanen for Lofoten omfatter de ni kirkene som er vernet og listeført av Riksantikvaren. Planen omfatter også utvalgte kirker uten formelt vern, samt kirkegårder og bedehus i all hovedsak knyttet til større kulturminnemiljøer.

Kirkene er kulturminner som brukes, dette medfører utfordringer i forhold til bruk og vern. En særlig utfordring er knyttet til vedlikehold og brannsikring. Det hviler et stort ansvar på de kirkelige fellesrådene i å synliggjøre og konkretisere de utfordringene og behovene som foreligger.

Kirkene med deres omgivelser representerer på en unik måte historisk kontinuitet, og de var, er og vil fortsatt være blant våre mest verdifulle kulturminner. Kirkene i Lofoten bidrar alle til synliggjøring av spennvidden i regionens historiske og kulturelle identitet.

Vågan kirke i Kabelvåg, «Lofotkatedralen» fra 1898, er et ruvende vitnesbyrd om lofotfiskets omfang og betydning. Lofotkatedralen forteller om 1800-tallets rike fiske, om de mange tilreisende fiskere og fiskernes sterke tro. Kirkene i Stamsund og Svolvær og Værøy nye kirke, er markante fortellere om 1930-tallets modernisering av Lofoten, og er blant våre viktigste funksjonskirker også i nasjonal sammenheng.

Kirkene representerer arkitektoniske og kulturhistoriske verdier som mange kan dele. I 2005 deltok Kulturminner i Nordland i et prosjekt knyttet til Buksnes kirke i Vestvågøy kommune. Prosjektet markerte kirkens 100-års jubileum og var knyttet opp mot den *Kulturelle skolesekken*.

Interiører og inventar

Bygningsinteriører og kirkeinventar er et tema som spesielt er tatt opp i Kulturminneplan for Nordland.¹³ Nordland fylkeskommune har ansatt egen konserveringstekniker. I samarbeid med Riksantikvaren og Norsk institutt for kulturminneforskning – NIKU utføre teknikeren konserveringsoppdrag i hele

Nordland. Siden 1989 har Nordland fylkeskommune vært delaktig i arbeidet med å gjenskape og avdekke de opprinnelige interiørdekorasjonene i væreiergården på Stangerhomen i Laukvik i Vågan kommune. Dekorasjonene er fra tidlig 1900-tall og er utført av Henning Welford (1852-1921). I 2007 videreføres arbeidet både med avdekking og gjen-skaping av dekorasjonene i regi av verdiskapings-programmet – *Den verdifulle kystkulturen*.

I 1999 ledet konserveringstekniker ved Kulturminner i Nordland restaurering av jugend-dekorasjonene i Røst kirke. I Kabelvåg kirke ble altertavle og

flere malerier konservert i 2004, samtidig ble det laget en oversikt over konserveringssituasjonen for samtlige øvrige malerier og portretter i kirken. Blant de maleriene som ble konservert, er en minnetavle fra 1599 som inneholder det aller eldste kjente portrett av en handelsmann i Lofoten.

Konserverings- og vedlikeholdsoppdrag knyttet til altertavlene i Flakstad, Hol er ferdigstilt og nå står altertavlene i Moskenes og Reine kirker for tur i. Dessuten er et konserveringsforslag utarbeidet for sceneteppet fra omkring 1900 som ble reddet ut av Reine ungdomshus da det brant ned i 1961.

¹³ Fortellinger om Nordland. Kulturminneplan for Nordland 2002-2006, Nordland fylkeskommune, s. 15

5. Planer og prosjekter som berører kulturminnene og kulturmiljøene i Lofoten

Det finnes fra før av noen få øvrige verneplaner som berører kulturminner og kulturmiljøer i Lofoten.

Bergkunstprosjekt – Sikring av bergkunst 1996-2005 og Bergkunstplan for Nordland 2006- 2008

Gjennom Riksantikvarens *Bergkunstprosjekt – Sikring av bergkunst 1996-2005* (Bergkunstprosjektet) er det, i samarbeid mellom Tromsø Museum – Universitetsmuseet, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) og Nordland Fylkeskommune, utarbeidet forslag til langsiktige skjøtelsesplaner for lokaliteter med hule- og helle-malerier i Lofoten. Overordnede strategier og prioriteringer som berører denne type kulturminner i Lofoten er videre nedfelt i *Bergkunstplan for Nordland 2006-2008*, vedtatt av Fylkestinget i 2006.

Vegminner i Nordland, 2000 og Vegvalg, 2002

I alt sju veifar og veianlegg i Lofoten er oppført i verneplan for *Vegminner i Nordland*, utarbeidet av Statens vegvesen – Nordland i juli 2000. For temaet veiminne i Lofoten vises det til denne planen. De utvalgte veiminnene i Lofoten er:

Veifar Måstad-Eidet, Værøy kommune

Mellom Nordlandet på Værøy og grenda Måstad på sørsiden er det en gammel ferdselsvei over et fjellparti og langs noen bratte skrenter. Først på 1900-tallet ble den gamle stien utbedret, og mellom 1945-50 ble det startet et større arbeid med tanke på å få kjørevei til Måstad.¹⁴

Veifar Vindstad-Bunes, Moskenes kommune

For lettere å kunne dra mellom Yttersia og Inner-sia fikk kvinnene i den lokale «Indre Sjømanns-

misjonsforening» i gang arbeid med en vei mellom Vinstad i Reinefjorden og Bunes ved storhavet. Arbeidet ble startet som sysselsettingstiltak i 1936-37, men ble aldri fullført.¹⁵

Kirkeveien Kilan-Nusfjord, Flakstad kommune

Veien ligger som en stripe oppe i fjellsiden og binder sammen inner- og yttersia av Flakstadøy. Veien er noe endret gjennom århundrene. Den er smal og har stabbesteiner på de mest utsatte stedene. Veien ble utbedret fra sti til hestevei tidlig på 1900-tallet, og den var i bruk helt opp til 2. verdenskrig. Dagens bilvei mellom bygdene er fra 1950-tallet.¹⁶

Hulvei Leknes, Vestvågøy kommune

Hulvei sju kilometer nord for Leknes.¹⁷ Veiminne av ukjent dato. Hulveier er en type veiminne som kan være svært gamle. Av og til så gamle at de kan være automatisk fredet i henhold til kulturminneloven.

Vei til Utakleiv, Vestvågøy kommune

Eldre veifar mellom Haukland og Utakleiv. Veien ble bygget på slutten av 1800-tallet og var i bruk fram til mellomkrigstiden.¹⁸

Veifar Kleivneset-Eggum, Vestvågøy kommune

Veifar mellom Eggum-Unstad. Veien er fra forskjellige perioder, senest fra 1930-tallet som sysselsettingstiltak.¹⁹

Vei over Rørvikskaret, Vågan kommune

Veien ble planlagt på 1930-tallet. Arbeidene med veien kom i gang like før krigen. Veien sto ferdig i 1955.²⁰

Veimiljø ved Utakleiv er også oppført i nasjonal verneplan for veier, bruer og veirelaterte kulturminner *Vegvalg* fra 2002.²¹

¹⁴ *Vegminner i Nordland*, Statens vegvesen – Nordland, juli 2000, s. 35.

¹⁵ Ibid., s. 69.

¹⁶ Ibid., s. 20.

¹⁷ Ibid., s. 30.

¹⁸ Ibid., s. 58.

¹⁹ Ibid., s. 39.

²⁰ Ibid., s. 51.

²¹ *Vegvalg. Nasjonal verneplan. Veger – Bruer – Vegrelaterte kulturminner*, 2002, s. 46-47.

Verneplan for Telenors bygninger og installasjoner

I Verneplan for Telenors bygninger og installasjoner er Norsk Telemuseum i Sørvågen oppført. Totalt omfatter verneplanen fem lokaliteter i Nordland.²²

Det finnes ingen øvrige verneplaner som berører kulturminner og kulturmiljøer i Lofoten.

Fotefar mot nord

Fotefar mot nord-prosjektene er viktige kulturminneprosjekter som både legger til rette for lokal bruk av kulturmiljøene og en utvidet bruk innenfor turistnæringen. Prosjektene knytter lokal identitet opp mot fortellingene om Lofoten. Samtlige *Fotefar mot nord*-prosjekter er av stor regional verdi, og brukes aktivt av de ulike kommunene. Denne bruken må sikres for framtida.

Prosjektet *Fotefar mot nord* ble gjennomført av de fire nordligste fylkene i landet og 103 kommuner i samarbeid med Landsdelsutvalget for Nord-Norge og Namdalen. Ett kulturminne i hver kommune ble tilrettelagt for besøk. Det ble i perioden 1994 til 2001 satt opp informasjonskilt og utgitt faghefter på opptil fire forskjellige språk for hvert enkelt av disse kulturminnene. En gjennomgang av prosjektenes tilstand knyttet til tilretteleggings- og formidlingstiltak vil være nødvendig.

I Lofoten omfatter *Fotefar mot nord* følgende prosjekter:

I Pietro Querinis fotefar, Røst kommune

Et forlist italiensk skipsmannskap drev i land på Røst vinteren 1432. Italienernes beretninger gir en unik opplevelse av landskap og kulturminner. Formidlingen av Querinis og mannskapets opphold på Røst omfatter båttur med omviser.

Måstad, Værøy kommune

Måstad har en spesiell historie knyttet til fuglefjell, lundehund og fuglefangst. Fra Nordland fører en gangsti til fraflyttingsgrenda.

Hulemalingene i Refsvika, Moskenes kommune

Kollhellaren ytterst mot storhavet inneholder malte menneskefigurer, sannsynligvis 3.000 år gamle. I sommerhalvåret arrangeres det båtturer med autorisert guide til hulen.

Fra Nusfjord til Østre Nesland, Flakstad kommune
En seks kilometer lang sti forbinder de to fiskeværerne, og følger fotefarene til generasjoner med lofotfiskere og fiskerbønder.

Lofotr – Vikingemuseet på Borg, Vestvågøy kommune

På høvdingsetet fra jernalderen er et ruvende langhus rekonstruert. Kulturminner, rekonstruerte langskip og ulike aktiviteter brukes i formidlingen av stedets historie.

Vågar, Vågan kommune

Middelalderbyen Vågar var den første byen nord for polarsirkelen. En kultursti går fra Lofotmuseet i Storvågan til Kabelvåg sentrum.

Kulturminner og Nasjonal turistvei i Lofoten

Utviklingen av nasjonale turistveier er en satsing i samarbeid mellom Statens vegvesen, kommuner, fylkeskommuner og andre offentlige etater, reiselivets organisasjoner, bedrifter, grendelag og privatpersoner.

Nasjonale turistveier tar sikte på en framdrift der 18 utvalgte veisetrekninger skal gis status som nasjonale turistveier innen 2015. I Nordland er veisetrekninger på Helgeland, i Salten, på Andøya og i Lofoten med i prosjektet.

For hver veisetrekning i prosjektet er det valgt en egen eksponeringsprofil. Eksponeringsprofilen for Lofoten er:

«*Langs tindevegen i storhavet* – Dette er den overordna karakteristikken for Lofoten som skal markere dens eksklusivitet og særpreg i forhold til de andre strekningene, og være hovedbudskapet i markedsføringen. Til denne eksponeringsprofilen er det knyttet en assosiasjons/bildeprofil: Mektige grønne fjell og hvite strender – Denne profilen brukes som undertitler og til bilder, og skal i poetisk form gi assosiasjoner, skape stemning og gi reiselyst.»²³

I prosjektet er det også valgt ut ulike tema som skal fokuseres. For Lofoten er et av temaene Fiskevær og kulturminner.

«Historisk er det de store fiskeforekomstene i havet rundt Lofoten som har styrt bosetningen i regionen. Gode, lune havner med kort adkomst til gode

²² <http://www.norsktele.museum.no/mambo/content/view/39/41/>.

²³ *Lofoten. Samlet prosjektplan september 2004*, s. 7.

fiskeplasser var viktig den gang årer og handmakt var enerådende på havet. Infrastrukturbyggingen de siste 30-40 år har også i Lofoten medvirket til at øyene knyttes sammen med broer og tunneler og godstransport flyttes over veg. Dette betyr for en stor grad at E 10 i dag går utenom de fleste sentrale fiskevær. Unntaket er helt ytterst i Lofoten der topografien stort sett ikke gir spillerom for mer en veg i fjæresteine. »²⁴

I prosjekter som berører kulturminner og kulturlandskap har Kulturminner i Nordland, som regional kulturminnemyndighet, gitt uttalelse og kulturminnefaglige innspill. Stopp-punkter og tilrettelegging på kjernestrekningen i Lofoten som særlig berører kulturminner og kulturlandskap er:

Austnesfjorden, Vågan kommune

Austnesfjorden rasteplass er en liten rasteplass med enkel tilrettelegging. Rasteplassen ligger på et ubebygget nes med en kolle. Fra kollen er det utsikt mot kirken på Sildpollneset og Trolltindene mot nord, og fjorden og kysten mot sør.

Vågan kirke, Vågan kommune

Det er for få parkeringsplasser i tilknytning til kirken i dag, og det er derfor ønskelig å øke parkeringskapasiteten i dette området. Reguleringsplan er under utarbeidelse for hele området rundt kirken.

Henningsvær, Vågan kommune

Eksisterende parkeringsplass består i dag kun av en stor asfaltert flate. Tilretteleggingsprosjektet omfatter estetisk utforming av parkeringsplassen, skilting fra vei, gangvei til torget og servicebygg.

Torvålshalsen, Vestvågøy kommune

Torvålshalsen rasteplass ligger i et område med utsikt over Vestvågøy, og her får man det første møte med jordbrukslandskapet når man kommer langs E 10 mot vest. Prosjektet omfatter utvidelse av rasteplass, tilrettelegging av utsiktspunkt og utbedring av avkjøringsforhold.

Eggum, Vestvågøy kommune

Mye tråkk, bilkjøring og telting fører til stor terrengslitasje i dette sårbare området. For å hindre ytterligere terrengslitasje i området er det viktig å kanalisere ferdseilen, slik at sårbare natur bevares. Prosjektet omfatter tilrettelegging med parkering og servicehus ved radarstasjonen «Borga».

Unstad, Vestvågøy kommune

Fra den gamle veien som gikk over skaret er det utsikt mot bebyggelsen på Unstad og storhavet. Prosjektet omfatter tilrettelegging med utsiktsplass, parkering og opprydning av uavsluttede inngrep.

Nappskaret, Flakstad kommune

Fra Nappskaret er det utsikt både østover og vestover. Tiltaket vil bedre tilrettelegge for at flere skal få oppleve utsikten og samtidig få en tur ut i naturen.

Nusfjord, Flakstad kommune

For å bevare fiskeværrets atmosfære og for å bedre trafikale forhold, er parkering og oppstillingsplasser for buss anlagt i tilknytning til fiskeværret.

Justnes, Flakstad kommune

Området gir adkomst til stranden ved Ramberg. Stedet er tilrettelagt for opplevelse av utsikt og adkomst til stranden ved bygging av stopp- og utsiktspunkt på Justnes.

Ramberg, Flakstad kommune

Et høyt prioritert område i utviklingen av Ramberg, var utformingen av E 10. Ettersom veien strukturerer stedet, forholder alle bygningene seg til den. Veien er ikke bare viktigste kommunikasjonsåre, men også det sentrale rom og møtested. Tiltaket omfatter tilrettelegging blant annet for ferdsel på sykkel og til fots og etablering av torg.

Hamnøy, Moskenes kommune

Hamnøy er et kjent fotomotiv og et viktig stoppunkt langs E 10. Her kan man oppleve både storhavet, fiskevær og tinderekke. Tiltaket legger til rette for disse opplevelsene.

Reinehalsen, Moskenes kommune

Reinehalsen er kjent som utsiktsplass. Herfra ser man både tindrekke, storhavet og fiskeværret Reine. Stedet tilrettelegges ved etablering av stoppmuligheter tilknyttet utsiktsplassen.

Djupfjorden, Moskenes kommune

Prosjektet omfatter etablering av utsiktsplass og parkering, samt gang- og sykkelvei til Steffenakken.

Å, Moskenes kommune

Å er endepunktet for E 10 i vest. Veien ender i en stor parkeringsplass. Hovedformålet med tiltaket vil være å etablere en avslutning av gangveisystemet med utsikt mot Lofotodden, Mosken og Værøy, samt definere bedre adkomst fra parkeringsplassen til sentrum.

Øvrige tiltak som berører kulturminner og kulturmiljøer på kjernestrekningen er:

Storvågan, Vågan kommune

Området har liten parkeringskapasitet i dag, og tiltaket er derfor knyttet til oppgradering og utvidelse av parkeringsareal.

²⁴ Ibid., s. 8.

Moskenes, Moskenes kommune

Moskenes fergekai er et viktig ankomststed for trafikken til Lofoten. Det er aktuelt med enkle tiltak i form av opprydning og istandsetting på fergeleiet.

Kulturminner og reiselivsnæringen

I strategier for å styrke reiselivsnæringen basert på ekte natur- og kulturopplevelser i *Fylkesplan for Nordland 2004-2007*, er det en målsetting å

«Involvere reiselivet sterkere i kommunale og regionale planprosesser, blant annet i forhold til spørsmål om bruk og vern av naturmiljøer, kulturminner, og i spørsmål om stedsutvikling». I forbindelse med utarbeidelse av masterplan for reiselivet i Lofoten, ble Nordland fylkeskommune ved Kulturminner i Nordland bedt om å utarbeide en oversikt over de viktigste «opplevelsespunktene» mellom Lofotens kulturminner og naturmiljøer og tilreisende gjester. Innspillet var basert på arbeidet med kulturminneplanen for Lofoten (se tabell).

Innspill til arbeidet med masterplan for reiselivet i Lofoten – februar 2006

Kulturminne/ kulturmiljø	Begrunnelse	Opplevelsesverdi	Bruk og vern i dag	Utfordringer for framtida
Røst og beretningen om Røst av den venetianske handelsmannen Pietro Querini, Røst kommune	Querinis beskrivelse av Røst vinteren 1432, gir en unik innfallsvinkel til opplevelse av Røstlandet og øyenes kultur- og naturlandskap.	Det beskrevne landskapet knyttet opp mot det faktiske naturlandskap, kulturlandskap og kulturmiljøer.	Pietro Querinis opphold på Røst og hans beskrivelser av oppholdet brukes i nærings- og markedsføringssammenheng og er en del av tilretteleggingsprosjektet <i>Fotefar mot nord</i> .	Få til en god integrering av Querinis beskrivelse og det å bevege seg i det faktiske landskap. Balanse mellom bruk og vern.
Måstad og Eidet, Værøy kommune	Svært verdifullt kulturmiljø, som forteller om næring, fraflytting og dramatisk omlegging av nærings- og bosetningsmønstre.	Sammenhengen mellom steds historie, enkeltpersoners fortelling fra stedet, for eksempel Magdas fortelling, kulturlandskap og naturlandskap.	Måstad er en del av prosjektet <i>Fotefar mot nord</i> , og det arrangeres turer for turister til stedet. Veifaret mellom Måstad og Nordlandet er også oppført i Statens vegvesens verneplan for Nordland, <i>Vegminner i Nordland</i> , 2000.	Bevare kulturlandskapet og å knytte Måstad til det øvrige Værøy, både historisk og ikke minst til dagens øysamfunn.
Lofotodden og Moskstraumen, Moskenes kommune	Kulturmiljøer med stor tidsdybde som spenner fra fjern fortid med utgangspunkt i hulemaleriene i Kollhellaren (1.000 f.Kr), middelalder, 2. verdenskrig og 1900-tallets fraflytting.	Opplevelse av historie, nærhet til havet, kulturlandskap, naturlandskap og naturkrefter.	Kollhellaren er en del av tilretteleggingsprosjektet <i>Fotefar mot Nord</i> , og det arrangeres turer med autorisert guide for turister til hulen og Lofotodden med ferd over Moskstraumen	Bruk og vern av kulturminner og kulturmiljø og formidling av sammenheng mellom fortid og nåtid. Bruk som ikke forbruker de sårbare hulemaleriene.
Fiskeværene, Moskenes kommune	Fiskeværene i Moskenes kommune ligger som perler på en snor, de er alle forskjellige, noen er levende fiskevær andre har kun funksjon som museum og turistanlegg. De ulike fiskeværene favner om ulike fortellinger.	Bygningsmiljøer, kulturmiljøer, historie og levende fiskeri og produksjon.	Fiskeværene besøkes av turister, men er tilrettelagt i ulik grad. Fiskeværene er verdifulle kulturmiljøer, men innehar liten grad av vern.	Balanse mellom bruk og vern. God tilrettelegging for vern, videre næringsutvikling, utbygging og turisme.

Kulturminne/ kulturmiljø	Begrunnelse	Opplevelsesverdi	Bruk og vern i dag	Utfordringer for framtiden
Fiskeværet Nusfjord og Østre Nesland, Flakstad kommune	Eldre og verdifulle kulturmiljøer som forteller om vår fiskerihistorie og næringsutvikling.	Kulturmiljø og landskap som gir opplevelse av fortid og fiskerihistorie, og opplevelse av natur.	Nusfjord opplever stor turisttilstrømning. Østre Nesland er en del av tilretteleggingsprosjektet <i>Fotefar mot nord</i> , og det går en tursti mellom Nusfjord og Østre Nesland, men denne er lite egnet for vanlige turister.	Balanse mellom bruk og vern. God tilrettelegging for vern, videre næringsutvikling og turisme.
Eggum, Vestvågøy kommune	Verdifullt kulturmiljø knyttet til fiskarbonden. Kulturmiljøet går tilbake til jernalderen og fram til vår egen tid.	Kombinasjon av kulturlandskap, natur- landskap. Stedet byr også på unik kunst- opplevelse jf. <i>Hodet</i> av kunstneren Markus Raetz.	Eggum er mye besøkt av turister.	Balanse mellom bruk og vern.
Borg, Vestvågøy kommune	Miljø med forminner fra vikingtiden.	Opplevelse av vikingtid, gjennom fornminner og rekonstruksjon av vikinghuset.	Er i dag en turistmagnet, og det mest besøkte museet i Lofoten med over 50. 000 besøkende hvert år	Bruke Borg som utgangspunkt for å vekke interesse for Vestvågøys og Lofotens øvrige arkeologi og fornminner.
Indre Buksnesfjord med Buksneshalvøya, Holsøya og aksene Storeidet - Leknes, Vestvågøy kommune	Kulturmiljø med rike forekomster av fornminner bl.a. nausttuffer fra yngre jernalder og gravrøyser fra eldre jernalder. Området inneholder også to verdifulle kirkemiljøer.	Opplevelse av fortid og kulturlandskap. Svært mange ulike typer fornminner. Området har stor tidsdybde.	Forminnene er automatisk fredet, Hol kirke (1806) og Buksnes kirke (1905) er listeført av Riksantikvaren.	Balanse mellom bruk og vern. God tilrettelegging for bevaring og formidling av historiske og kulturhistoriske verdier.
Stamsund, Vestvågøy kommune og Henningsvær, Vågan kommune	Nyere tids fiskevær.	Opplevelse av nær historie og levende fiskeri. Kulturmiljøene er uløselig forbundet til lofotfiske og lofottorsken.	Stamsund har gode fasiliteter for tilreisende, men det fokuseres lite på Stamsund som kulturmiljø og viktig fiskevær i moderne tid. Henningsvær er i dag en turistmagnet.	Balanse mellom bruk og vern. God tilrettelegging for vern, videre næringsutvikling, utbygging og turisme.
Kabelvåg, Vågan kommune	Vågar var Nord-Norges eldste by, og i middelalderen et nærings- sentrum i forhold til internasjonal fiskehandel med Europa via Bergen.	Opplevelse av fortid og samspillet mellom fortid og dagens fiskeri.	Området inneholder en rekke severdigheter, men middelalderbyen kommer helt i skyggen av disse. Vågar er en del av tilretteleggingsprosjektet <i>Fotefar mot Nord</i> .	Få til spennende og utfordrende formidling av middelalderbyen og å knytte middelalderbyen Vågar til dagens Kabelvåg.

Lofoten på Unescos verdensarvliste

I det pågående utredningsarbeidet om Lofoten som mulig verdensarvområde har resultater fra arbeidet med kulturminneplanen for Lofoten dannet grunnlag for temaet knyttet til kulturminner og kulturmiljøer. Det er en vesentlig forskjell på verdurderingen av Lofotens kulturminner og kulturmiljøer i forhold til en mulig verdensarvstatus og utvelgelsen av nasjonalt og regionalt viktige kulturminner i Lofoten. I kulturminneplanen inkluderes en rekke ulike typer kulturminner og kulturmiljøer av nasjonal og regional verdi, mens man i en verdensarvutredning fokuserer på kulturminner og kulturmiljøer av global verdi. Det er mye som tyder på at det globale fokuset på Lofotens kulturminner og kulturmiljøer vil bli knyttet til regionens internasjonale handel med tørrfisk.

Det er uansett av betydning for utredningsarbeidet og en eventuell verdensarvnominasjon at man har et godt kunnskapsgrunnlag for forvaltning av regionens kulturminner og kulturmiljøer.

Kulturminner og verdiskaping

Den verdifulle kystkulturen i Nordland er et verdiskapingsprogram satt i gang av Riksantikvaren og Nordland fylkeskommune i 2005. Programmet går til og med 2010, og Lofoten og Vega (verdensarvområde) er valgt ut som prosjektområder. Verdiskapingsprogrammet er en del av en nasjonal satsing på bruk av kulturarven til positiv utvikling av lokalsamfunn og for å bidra til næringsutvikling med basis i de ressurser som ligger i ny bruk av viktige elementer i vår kystkultur. Programmet skal velge ut flere case hvor ulike prosesser vil bli prøvd ut i forhold til å danne erfaring med hvordan kulturarven kan

tas i bruk som ressurs for utvikling. Det settes særlig fokus på prosjekter innenfor temaene infrastruktur, formidling, identitet, stedsutvikling, byggeskikk og lofotfisket. Kulturminneplanen for Lofoten danner basis for utvelgelse av prosjekter i dette området. I tillegg til dette skal det dannes nettverk mellom de ulike prosjektene som kommer med i programmet. Målet er at de ulike prosjekteierne skal kunne utveksle nyttige erfaringer underveis om hvordan man best mulig tar tak i kulturarven til næringsutvikling.

I Lofoten er det så langt gitt tilskudd til:

- ombygging av fiskebruk i Nusfjord til restaurant
- stedsutvikling i Henningsvær
- Henningsværs historie og utvikling av kulturminnevandring i Henningsvær
- utvikling av opplevelsestilbud på Skomvær fyr
- *Mitt sted* i regi av *Samsund Internasjonale teaterfestival* som er et prosjekt hvor barn i Lofoten utforsker sitt kulturmiljø og fortellingene omkring dette i sitt lokalmiljø
- Byggeskikkprogram i Henningsvær og Samsund (forprosjekt)
- Gjenskaping og avdekking av interiørdekorasjoner i væreiergården på Stangerholmen i Laukvik

I tillegg til dette arbeides det med å utarbeide flere større prosjekter som innebærer å ta i bruk kulturhistoriske bygninger til ny utvikling, nye reiselivsprodukter og utvikling av nytt næringsgrunnlag for tradisjonsmat fra Lofoten. Verdiskapingsprogrammet arbeider aktivt for å dra i gang prosesser som kan synliggjøre kulturarven i Lofoten bedre. Det vil bli lagt særlig vekt på å utvikle gode prosjekter innenfor formidling av områdets historie og gammel og framtidig byggeskikk. I løpet av programperioden ønsker fylkeskommunen at Lofoten skal framstå som et nasjonalt eksempel på hvordan lokal kulturarv kan være et fortrinn for positiv utvikling også for framtida.

Norges eldste portrett av en handelsmann i Lofoten?

Minnetavlen henger i Lofotkatedralen og er datert 1599. Tavlen er todelt med den avdødes portrett og under en innskrift. Den avdødes alder er oppgitt øverst i bildet ved innskriften *ÆTATIS SVÆ XXXVI*, 36 år. Den avdødes våpen er todelt, med bumerke og initialene B og I i høyre halvdel og tørrfisk med krone i den venstre. Bumerket består av en gaffel/klo og en pil. I tavlens nederste del finnes følgende innskrift:

HER LIGER BEGRAVEN ERLIG MAND BOE IENSON FØD VDI
DANMARCK VDI KOLLAN MET TWENE HANS BORN GUD GIFVE
DENNOM EN GLADELIG OP STANDELSE SAA ELSTE GVD VER-
DEN AT HAND GAF SIN ENISTE SON – AT ALLE SOM TROR PAA
HANNEM ICKE SKVLLE FORTABIS – MEN HAFVE DET EVIGE LIFF
– IOHANNES – iii – ANNO 1599

Hvem var handelsmannen Bo Jensen?

6. Utvalgte nasjonalt og regionalt viktige kulturminner i Lofoten

I de følgende kartutsnittene er automatisk fredete kulturminner, kulturminner fredet ved vedtak og listeførte kirker er markert med røde punkter. Nyere tiders kulturminner registrert i SEFRAKregisteret eller ved feltarbeid er markert med hvite sirkler. Nasjonalt og regionalt viktige kulturminner eller kulturmiljøer er avgrenset med en rød kantlinje. Kart over Lofoten og de enkelte kommunene er plassert bakerst i dokumentet.

Røst kommune

På Røst finnes spor etter steinalderboplasser på Vedøya og særdeles tydelige spor av tidlig bosetning som opphører allerede under Svartedauden på Storfjellet. På Røstlandet finnes flere gårdshauger.

Et viktig del av Røstlandets karakteristiske kulturlandskap er steinsatte gjerder og veifar. Av bygningsmiljøer har fiskebruket på Kårøya og det sammensatte bygningsmiljøet på Glea en framtrædende plass.

Røst har en spennende kirkehistorie som kan oppleves gjennom Gammelkjerkegården, kirkeruinen fra 1839 og nykirka som sto ferdig i 1900.

Fremdeles kan man oppleve rester av Røsts plass i telehistorien. Verdens andre trådløse telelinje ble åpnet i 1906 mellom Sørvågen i Moskenes og Glea på Røst. Skomvær fyr er blant de få fredete anleggene i Lofoten, og levendegjort for mange i Norge gjennom Theodor Kittelsens tegninger.

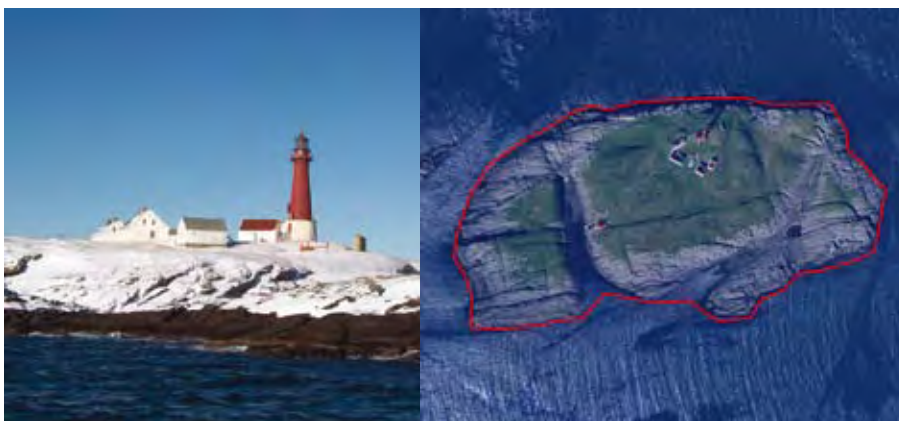
Minner etter næringsvirksomhet og bosetting på Ramnholmen og Stavøya er vitnesbyrd om store endringer i bosetnings- og næringsmønstre som fulgte med endringer i hovedtransportmåter.

Skomvær fyrstasjon er vedtaksfredet etter Lov om kulturminner.

1) Skomvær

Nyere tids kulturminner. Fyrstasjonen fra 1887 har høy grad av bygningsmessig og fyrteknisk opprinnelighet med høy aldersverdi og miljøskapende verdi i området. Bygningene ligger tett samlet og består foruten tårnet av maskinhus, boliger, uthus, oljetanker og radiomaster. Naust og landing ligger et stykke nedenfor. Anlegget ligger i et frodig og åpent kulturlandskap med dyrkingsspor.

Fyranlegget er fredet i kraft av Lov om kulturminner.

2) Sanden

Automatisk fredete kulturminner. 12 hustuffer med torvvegger på toppen av en gårdshaug, to nausttuffer og ei båtstø. I bukta vest for bosettingsområdet ligger nok ei nausttuff. Bevarte overflatestrukturer fra siste bebyggelse gjør dette til en av de mest interessante gårdshaugene i Nord-Norge. Bebyggelsen har utgjort et langstrakt tun langs stranda, med hus

som skjerner en åpen gårds plass på 7 x 7 meter i øst. Gårdshaugen er trolig fraflyttet omkring svartedauden. Lokal tradisjon knytter fraflyttingen på Sanden til forlis på vei til kirke på Røstlandet, men «gården» er ikke nevnt i skriftlige kilder. Ny vurdering av kaptein Pietro Querinis og mannskapsberetningens forlis tilsier at Sanden trolig var stedet for italienernes landingsplass og første midlertidige kvarter på Røst fra 5. januar 1432. Italienernes beretninger om Røst er tema for kommunenes deltakelse i *Fotefar mot nord*. Formidlingen av Pietro Querinis og mannskapets opphold på Røst omfatter båttur med omviser.

3) Vedøya

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Omkring den stående fuglefangerhytta i «Hyttbukta» på Vedøya ligger hustuffer på forskjellige strandvoller. I tillegg finnes rester av ei nedrast fuglefangerhytte, minst 14 båtstøer langs dagens strand, ei steinkai og kve for sinking av sau. Sauehold er viktigste virksomhet på øya i dag. Hustuftene som avspeiler boset-

ting i relasjon til synkende havnivå over tid viser at fangstfolk har brukt «Hyttbukta» fra yngre steinalder til jernalder. Flere av hustuftene er datert radiologisk, og underbygger en sammenhengende sekvens som viser utvikling fra dype rektangulære grophus fra steinalderen, store men grunt nedgravde grophus i tidlig metalltid og runde gammetuffer omkring Kristi fødsel. Skulpturen «Reiret» fra 1994 som inngår i *Skulpturlandskap Nordland*, ligger også innenfor avgrensningen av det regionalt viktige kulturminneområdet.

4) Kårøy

Nyere tids kulturminner. Godt bevart fiskebruk fra rundt 1900 og framtrædende bygningsmiljø på Røst. Bygningsmiljøet består av store monumentale bruksbygninger og bolighus. Den eldre delen av bygningsmiljøet har karakteristiske sveitserstildetaljer. Opprinnelige bruksbygninger er ombygget, blant annet med nyere vinduer, i forbindelse med bruksendring til turistformål. Arkitektonisk form, farge og helhet bidrar til miljøets opplevelsesverdi.

5) Glea, bygningsmiljø knyttet til telegrafen

Nyere tids kulturminner bestående av eldre bolighus opprinnelig fra 1800-tallet og telegrafstasjon fra tidlig 1900-tall. Bolighuset var opprinnelig et våningshus med fjøs fra slutten av 1800-tallet som ble bygget om til sveitservilla på begynnelsen av 1900-tallet. Telegrafstasjonen er fra 1920-tallet, men har ved senere ombygninger mistet sitt opprinnelige jugendpreg. Dette er imidlertid beholdt i et lite maskinhus som står foran telegrafbygningen. Miljøet knyttes til Lofotens og Norges telehistorie og har dermed verdi utover det regionale, men er ikke oppført i verneplan for Telenors bygninger og installasjoner.

Telegrafan på Røst er en bit av norsk og europeisk telehistorie

Lofoten står sentralt i norsk telehistorie. Norges første og verdens andre trådløse telegraf for alminnelig radiotelegrafi ble opprettet på Sørvågen i Moskenes kommune i 1906, med forbindelse til Røst. Formålet var å effektivisere lofotfisket.

På Sørvågen er denne biten av vår nasjonale historie godt dokumentert gjennom stående bygninger og Norsk Tele-museum. Telegrafstasjonen på Røst inngår også som en viktig del av denne historien.

Dagens telegrafstasjon på Røst er opprinnelig fra tidlig på 1920-tallet, men den er ombygget senere. Foran bygningene står en liten bu eller uthus som sårt trenger vedlikehold. Bygningen har sitt opprinnelige 1920-talls utseende intakt, og den står igjen som et tydelig minne om Røsts plass i norsk og europeisk telehistorie.

6) Glea, bryggemiljø

Nyere tids kulturminner. Miljøet omfatter rorbuer, brygge og et opprinnelig trandamperi fra slutten av 1800-tallet. Rorbuerne fra begynnelsen av 1900-tallet ble brakt hit fra et annet sted i Lofoten (fra Hamnøya i Moskenes kommune). Rorbuer er sjeldne på Røst, disse er dessuten svært autentiske.

7) Brasen

Automatisk fredet kulturminne og nyere tids kulturminner. Gårdshaugen Brasen II, med diameter 50 meter og høyde 2 meter, er trolig en av de 12 bosettingene på Røstlandet nevnt i beretningene fra 1432 til Querinis mannskap. Brasen II er svært godt bevart sammenlignet med gårdshaugen Brasen I som ligger nærmere sjøen. Sistnevnte gårdshaug grenser inntil det regionale

kulturminnet, og er dekket av eksisterende bebyggelse. Forholdet mellom Brasen I og II er interessant da det vanligvis er kun en gårdshaug per matrikkelgård i Lofoten. Omkring gårdshaugen og jordkjelleren på denne ligger et godt bevart kulturlandskap med landskapselementer som rydningsrøyser, steingjerder og steinsatte veifar av høy kvalitet. Kulturlandskapet var tidligere karakteristisk for Røst og har stor opplevelsesverdi.

8) Stamnes

Nyere tids kulturminner. Typiske fiskerbondegårdsbruk. Miljøet omfatter tidstypiske bygninger som våningshus i sveitserstil fra tidlig 1900-tall og funkisstil fra omkring midten av 1900-tallet. Størrelse på driftsbygninger, låve og fjøs, er tilpasset skala for jordbruket. Kulturlandskapet inneholder steinsatte gjerder som et viktig miljøskapende element. Miljøet har opplevelsesverdi og verdi som kilde til kunnskap om fiskerbondens kulturmiljø.

9) Stavøya

Nyere tids kulturminner. Ruiner etter kai og butikk. Kun steinfundamenter står i dag igjen av dette omfangsrike anlegget. Området forteller om store forandringer i bosetnings- og næringsmønstre som har fulgt endringer i transportmønstre fra den gangen båten var det viktigste transportmiddelet. Ruinene har derfor stor verdi som historisk dokumentasjon. Disse kulturminnene er svært sårbare.

10) Ramnholmen

Nyere tids kulturminner. Holmen var tidligere bebygd med bolighus, fjøs og fiskemottak. En gjenstående bygning med opprinnelig funksjon som bolighus/rorbu, trolig fra slutten av 1800-tallet. Resten av anlegget består av ruiner av bygninger samt kaianlegg. I følge SEFRAK-registeret skal våningshuset være flyttet til Færøya.

Kulturminnemiljøet forteller om forandring i mønster for virksomhet og bosetning. Slike kulturminner er svært sårbare og forsvinner disse, forsvinner også viktig kunnskap om forandring i bosetningsmønstre. Miljøet har således stor verdi som dokumentasjon og historisk kilde.

11) Røst kirke

Nyere tids kulturminne. Røst kirke er en tømret langkirke fra 1900. Både eksteriør og interiør er tidstypisk, og interiøret har fine stildetaljer fra den karakteristiske jugendstilen fra tidlig på 1900-tallet. Kirken har et alterskap fra omlag 1520, som nok stammer fra middelalderkirken på Røst. Kirken representerer foreløpig

siste fase i historien om de mange kirkene på Røst. Røst kirke er et viktig kirkebygg fra perioden etter 1850 som er listeført av Riksantikvaren.

12) Brygga

Nyere tids kulturminner. Hovedbygningen er trolig fra midten av 1800-tallet. I tillegg gjenstår fjøs fra 1800-tallet som senere er bygget om og fjøs med ved- og kullsjå, også fra 1800-tallet. Miljøet omfatter flere ruiner av blant annet av rorbuer, sjøhus, naust og en større bygning som har huset butikk, post og forsamlingslokale.

Brygga omfatter også anløp for dampskip. Kulturmiljøet inneholder også et karakteristisk kulturlandskap med steinsatte gjerder og veifar.

13) Demma

Nyere tids kulturminne. Naust bygget i stein. Byggeår er ukjent. Slike naust har det vært mange av i Lofoten, men få er bevart så godt som dette. Naustet har stor estetisk verdi og opplevelsesverdi, samt historisk verdi knyttet til byggeteknikk og materialbruk. Naustet framstår som autentisk. Partier av steinsatt veifar fram til naustet samt stø er også bevart.

14) Nesvågen

Automatisk fredet kulturminne og nyere tids kulturminner. Gårdshaug, bygningsmiljø og kulturlandskapselementer som viser kystbosetningsmiljø med kontinuitet og historisk dybde tilbake til jernalderen. Gårdshaugen på Skau er en 3 meter tykk mødding med utbredelse 100 x 60 m. Bunnlaget er trolig fra vikingtiden og dagens gårdsbebyggelse

ligger på toppen av haugen. «Skaudungen» er trolig stedet der Pietro Querini og to av hans offiserer bodde under oppholdet på Røstlandet vinteren og våren 1432. Nord for gårdshaugen ligger havna i Nesvågen med tett bebyggelse fra 1800-tallet og frem til i dag. Påbygg og nybygg er skånsomt utbygget og tilpasset eldre bebyggelse. Ombygning av eldre bygningsmasse viser autentisk utvikling. Landskapet inneholder miljøskapende og fortellende elementer, deriblant steinsetninger i form av gjerder, murer, veier, kai og molo.

15) Gammelkjerka

Nyere tids kulturminne. Kirkeruinen representerer et møte mellom landskap og kulturhistorie, og er et viktig element i historien om de ulike kirkestedene på Røst. Ruinen har stor estetisk verdi og opplevelsesverdi i landskapet. Kirken forteller om sterke klassiserende tendenser i norsk arkitektur og historieforståelse i

første halvdel av 1800-tallet. Kirken er bygget med utgangspunkt i mønstertegninger utarbeidet av Hans Ditlev Franciscus Linstow (1787-1885) i 1829. Kirken ble reist i 1839 og gikk ut av bruk da nykirka sto ferdig i 1900.

16) Gammel- kjerkegården

Automatisk fredet kulturminne og nyere tids kulturminne. Eldste sikkert stedfestete kirkegård på Røst. Sannsynlig kirkested fra middelalderen, men ingen arkeologiske undersøkelser er foretatt. Kirkegården er karakteristisk ved mange forsenkninger som markerer sammenraste kister. Innenfor området

finnes det flere gravminner fra nyere tid. Svake voller med langkirkeform markerer ei sannsynlig kirketuft i søndre halvdel av kirkegården. Kirkegården er inngjerdet med steingjerde som viser at nordre halvdel av kirkegården er en sekundær utvidelse. Et klokketårn fra siste kirke – tatt av orkan i 1835 – sto på stedet etter at kirken forsvant og er gjenskapt på 1900-tallet.

Værøy kommune

Værøy har arkeologiske spor tilbake til steinalderen blant annet på Tverrberget og i Gangskardet. I Austervågen finnes spor etter et helhetlig gårdsmiljø fra jernalderen.

Flere av de utvalgte kulturminneområdene kjennetegnes av stor tidsdybde. Hagsletta inneholder elementer fra steinalder, jernalder, middelalder og nyere tid. Stølen har gårdshaug som skriver seg fra yngre jernalder eller middelalder og et særegent og omfangsrikt båtstømiljø.

Eldre bygningsmiljøer knyttet til fiskerbondens liv og virke finner vi i Breivika og på Nordlandet. Karakteristiske bygningsmiljøer knyttet til fiskerinæringen finnes i Røsnesvågen og på Tyvneset.

Værøy gamle kirke på Nordland, som ble flyttet fra Kabelvåg i 1799, er Lofotens eldste kirke. I miljøet rundt kirken inngår en gårdshaug og et variert bygningsmiljø. Værøy gamle kirke er listeført av Riksantikvaren som kirkebygg fra perioden 1650 til 1850. Sørland kirke er et flott eksempel på arkitekt Harald Sunds virke i Lofoten.

Fraflyttingsgrenda Måstad har et unikt kulturlandskap knyttet til fiske, jordbruk og fuglefangst.

17) Måstad

Nyere tids kulturminner. Fraflyttet fiskerbondegrend med historie knyttet til fuglefangst. På 1930-tallet var bosetningen på sitt høyeste og stedet blir fraflyttet på slutten av 1970-tallet. Svært egenartet kulturlandskap som tydelig viser teiginndeling og strukturering av jordbrukslandskapet. Kulturmiljøet omfatter stående bygninger fra slutten av 1800-tallet og tidlig 1900-tall, i hovedsak våningshus. Et av våningshusene inneholdt tidligere butikk. I tillegg kommer en rekke tufter og ruiner. Viktige deler av miljøet er de forseggjorte steinbygde støene, vorrene og steingjerdene. En del bygninger er satt opp i de senere år. Kulturmiljøet viser tett sammenheng mellom bosetning, jordbruk og fiskeri. Plasseringen i landskapet under fuglefjellene som ga ressurser til en viktig tilleggsnæring, gjør stedet spesielt.

Den gamle ferdselsveien mellom Måstad og Nordlandet på Værøy går trolig tilbake til den eldste bosetningen på Måstad på 1500-tallet. I flere perioder har det vært foretatt utbedringer av den gamle stien. Først på 1900-tallet ble den utbygget slik at den også kunne brukes om vinteren. Mellom 1945-50 ble det startet et større arbeid med tanke på å få kjørevei til Måstad. Veifaret er oppført i verneplan *Vegminner i Nordland*, utarbeidet av Statens vegvesen – Nordland i juli 2000.

Måstads spesielle historie knyttet til fuglefjell, lundehund og fuglefangst er tema for kommunens deltakelse i *Fotefar mot nord*. Stien fra Nordland som fører til fraflyttingsgrenda er en del av formidlingen av Måstads kulturhistorie.

Magdas Måstad

Det var bare én vei til Mostad. Den gikk fra nord til sør midt etter sletta og var vel fire hundre meter lang. I nordenden lå et hvitmalt hus med høye vinduer og flaggstang. Det var skolestua. I den andre lå brønnen, eller husbekken, som de kalte den. Det var den eneste vannkilden i Mostad. Det var alltid kvinner med vassåk å se langs veien, derfor

kalte de den husbekkveien. De bar til vask og de bar til mat, de bar til folk og de bar til dyr. Husbekken var selveste paternostergangen i Mostad. Det kunne bli mange vendinger i løpet av en dag. Magda var av dem som hadde lengst vei å gå. Hun bodde nord i gården, nesten inne ved skolen. Når kvelden kom, og hun hengte vassåket opp for natten, hadde hu båret åtte-ti vendinger med bøttene sine. Og travet godt å vel halve milen.
(Pål Espolin Johnson, *Alt for Norge. Historien om et utvær*, 1975, s. 24)

18) Eidet

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Samling på omlag 10 hustufter som trolig markerer endringer i fangstfolkets bruk av ytre Lofoten fra yngre steinalder til jernalder. I ura lengst vest ligger en samling på minst tre «ørnefangerhus» for fangst av ørn. I området ligger også veianlegg, steingjerder og tufter etter bosetting fra nyere tid som ikke er kartfestet. Området grenser til Måstad.

19) Hagsletta

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Bosetningsspor fra steinalder, jernalder, middelalder og nyere tid ligger konsentrert på Hagsletta innenfor et område på omlag 100 x 200 meter. En del av området er omgitt av synlig steingjerde og har åpenbart vært dyrket innmark i nyere tid. To tufter, derav et langhus, markerer trolig marginal gårdsbosetting i jernalder og/eller middelalder. Fem tufter er markert som grophus på samme strandvoll. Disse er trolig levninger fra steinbrukende tid. Bosetningsporene på Hagsletta ligger i et kulturlandskap uten synlige moderne inngrep og har flere uregistrerte kulturlandskapselementer.

20) Tverrberget

Automatisk fredete kulturminner. Samling med fire grophus fra steinbrukende tid på Austervågneset. Trolig fra yngre steinalder.

21) Austervågen

Automatisk fredete kulturminner. Gårdsanlegg fra jernalderen med tuft etter langhus, tre nausttufter, fem gravrøyser, en gravhaug og en steinsetting. På den tidligere innmarka er det også påvist 11 rydningsrøyser. Bosettingen er trolig oppgitt på grunn av et endret havnivå med langfjære og dårlige landingsforhold for båt. Bosettingen flyttet trolig til stedet for gårdshaugen på Sørland, jf. regionalt kulturminneområde Stølen. Ødegårdsanlegget er et godt bevart helhetlig miljø som viser strukturen i gårdsbebyggelsen i jernalderen i ytre Lofoten.

22) Stølen

Automatisk fredet kulturminne og nyere tids kulturminner. Gårdshaugen på Sørland er omlag 2 meter tykk og måler 120 x 70 meter. Bunnlagene er ikke datert, men hvis gården ble flyttet fra Austervågen på grunn av endret havnivå er bunnen trolig fra yngre jernalder. Yngste bosetting er dagens gårdsbebyggelse på toppen av gårdshaugen.

I «Brønnvika», nedenfor gårdshaugen, ligger båtstøer og nausttufter som levninger etter fiske og ferdsel før motorskøytes tid. Nausttuftene og båtstøene avspeiler bosettingen på gårdshaugen over tid. Sammenhengen mellom gårdshaugen, nausthagen og den eksisterende bebyggelsen gir et godt bevart kystkulturlandskap som har stor opplevelsesverdi.

23) Sørlandsvågen

Nyere tids kulturminner. Tett fiskerirettet næringsmiljø med rorbuer, brygger og andre næringsbygg. Karakterisert ved bevarte eldre bygninger fra 1900-tallet og nyere bygninger som føyer seg godt inn i det historiske miljøet.

24) Tyvneset

Nyere tids kulturminner. Komplett fiskebruk fra 1900-tallet. Byggeår er ukjent og anlegget er ikke registrert i SEFRAK-registeret. Tett fiskerirettet næringsmiljø med rorbuer, brygger og andre næringsbygg. Den enhetlige fargebruken er med på å skape det helhetlige preget.

25) Røssnesvågen

Nyere tids kulturminner. Bygningssmiljøet utmerker seg som et område med store kulturhistoriske verdier knyttet til fiskerinæringen. I tillegg til at området omfatter et helhetlig fiskerirettet næringsmiljø med fiskebruk, brygger, rorbuer og andre industribygg, inneholder det også eldre bolighus med arkitektoniske kvaliteter. Røssnesvågen har nyere næringsbygg og andre bygninger som med enkle midler er godt tilpasset til det eldre miljøet. Dette er et levende kystmiljø med røtter tilbake til 1800-tallet, og som viser en utvikling fram til i dag. Bygningsmassen er hovedsaklig fra 1900-tallet.

26) Sørland kirke

Nyere tids kulturminne. Kirken er en langkirke bygget i stein fra 1939 og er utformet av arkitekt Harald Sund (1876-1940). Kirken ble påbygget i 1984. Værøy kirke kombinerer middelaldersk byggestil og 1930-tallets funksjonalisme, og er et godt eksempel på Harald Sunds arkitektur. Sørland kirke er ikke listeført av Riksantikvaren. Sørland kirke er ikke listeført av Riksantikvaren, men vurderes likevel som et regionalt viktig kulturminne.

Harald Sund (1876-1940) – Nordlands egen arkitekt

Harald Sund var født og vokste opp på Sund i Gildeskål kommune. Han ble utdannet arkitekt i Trondheim og London. I 1911 startet han sitt eget arkitektfirma i London, men i 1914 dro han tilbake til Norge og åpnet arkitektkontor i Kristiania sammen med August Nielsen (1877-1956) fra Sømna. Harald Sund arbeidet ofte med eldre bygg som forblide. I samarbeid med Riksantikvaren laget han flere forslag for restaurering av eldre kirkebygg. Selv om Sund var opptatt av historiske forblide var han gjerne eksperimentell og nyskapende, noe som kommer godt fram i hans mange kirkebygg. Harald Sund har tegnet flere kirker i Nord-Norge og var involvert i en rekke restaureringsprosjekter i landsdelen. I Lofoten har han også tegnet Svolvær kirke.

27) Gangskardet

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminne. Sju groptufter fra steinalderen som opprinnelig lå i en bukt mellom 7 til 10 meter over havet. Tuftene avspeiler bosetting nær samtidig strand til forskjellig havnivå i perioden ca. 6.000 til 3.000 år f.Kr. En steinsatt vei gjennom rasura fra toppen av Gangskardet inngår også i området.

28) Storholmen

Nyere tids kulturminner. Kulturmiljøet inneholder ruiner etter et trandamperi fra 1800-tallet som ble lagt ned omkring 1915. I tillegg inneholder kulturmiljøet tufter og båtstøer knyttet til trandamperiets virksomhet. Miljøet har verdi som kilde til kunnskap om Lofotens tidlige næringshistorie og endring av denne.

29) Breivika

Nyere tids kulturminner. Bygningssmiljø fra 1800-tallet bestående av eldhus, bolighus, brønn, naust og landskap med flere nausttufter og båtstøer. I tillegg inneholder miljøet våningshus og fjøsbygninger fra 1900-tallet. Miljø med flere bygninger knyttet til fiskerbondens liv og virke.

30) Nordland, miljø rundt Værøy gamle kirke

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Gårdshaugen på Nordland ligger tett inntil Værøy gamle kirke. Værøy gamle kirke er fra 1746 og ble flyttet fra Kabelvåg til Værøy i 1799. Kirken er Lofotens eldste, og den er påbygget på 1800-tallet. Kirkenes altertavle er fra 1700-

tallet og inneholder også middelalderrelieffer. Kirkestedet er trolig fra middelalderen, men gravhauger og funn på strandbredden øst og vest for kirkestedet/prestegården viser bosetting på Nordland tilbake i jernalderen. I området inngår også stående bygninger, blant annet prestegården fra slutten av 1800-tallet med hovedbygning fra 1898. I tillegg flere våningshus fra 1800-tallet med fjøs og uthus, samt nausttuffer og båtopptrekk. Området er et sammensatt og variert miljø med stor tidsdybde.

Værøy gamle kirke er listeført av Riksantikvaren som verneverdig kirkebygg fra perioden 1650 til 1850.

Moskenes kommune

Moskstraumen er kanskje Lofotens fremste immaterielle kulturminne og er gjort kjent i verdenslitteraturen av forfattere som Jules Verne og Edgar Allan Poe. Ved Refsvika er det en kysthule med 3000 år gamle hulemalerier.

De fleste av de utvalgte forminneområdene befinner seg på den i dag ubebodde Lofotodden.

I løpet av 1950/51 ble Lofotodden og Yttersia tømt for folk. Her finner vi viktige kulturlandskap som forteller om denne fraflyttingen – fra steder som Hell og Refsvika, hvor arkeologiske spor viser bosetting tilbake til middelalder og jernalder. Her finnes også bosettingsspor fra steinalderen. Ånstad utmerker seg som et helhetlig kulturmiljø med stor tidsdybde, med steinaldertufter, gårdshauger fra jernalder/middelalder og en rekke levninger fra ulik tid som elementer i kulturlandskapet.

Seljevika inneholder bosettingsspor fra steinbrukende tid, gravminner fra jernalderen og samiske gammetufter. Spor etter samisk bosetting finnes også i Refsvika.

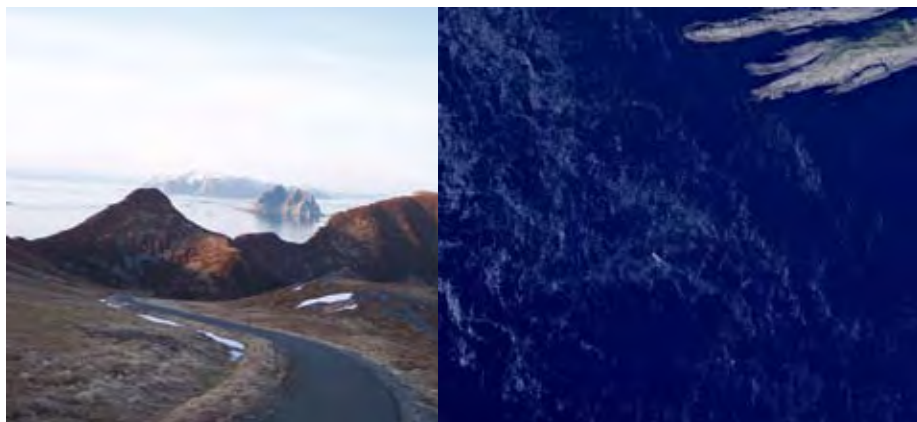
Fiskeværene i Moskenes er viktige og nasjonalt kjente landemerker; noen drives aktivt og andre har preg av å være museer og turistanlegg. «Øvergården» og «Gammelgården» på Å er fredet i henhold til Lov om kulturminner. Kjerkfjorden representerer et nyere tids kulturmiljø knyttet til fiskerbonden.

I Sørvågen finnes kulturminner og miljøer som fanger inn 1900-tallets teknologiske utvikling i form av rester etter Lofotens eldste kraftverk fra 1905 og Nordlands eldste bygdekino fra 1926. Mest kjent er nok Sørvågens plass i norsk telehistorie.

Moskenes kirke fra 1819 er en tidstypisk korskirke, og kirken inngår i et rikt kulturmiljø.

31) Moskstraumen (Moskenesstraumen)

Immateriell kultur, litteraturhistorie og tradisjon. Moskstraumen kan være beskrevet for mer enn 2.000 år siden av grekeren Pytheas, og i 1555 av den svenske biskopen Olaus Magnus i Roma, i hans verk om Norden. Den er senere omtalt av blant annet Petter Dass, Peder Claussøn Friis, Jonas Ramus og Erik Pontoppidan. Strømmen er viet plass i verdenslitteraturen og er beskrevet av Jules

Verne i historien om kaptein Nemo i boken *En verdensomseiling under havet* fra 1869, men mest berømt er nok beretningen av Edgar Allan Poe fra 1841, *A Descent into the Maelstrom*, på norsk *I malstrømmen*:

«Det strømmet en lyd ut fra den, som lød halvt som skrik, halvt som brøl og var så mektig at selv ikke Niagarafallene kan løfte sin stemme så høyt mot himmelen.»

32) Hell

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Helle, eller Hell som det kalles lokalt, ble fraflyttet i 1950. Hellfolkets liv på Yttersia framgår i bøkene *Nord i værene. Skildringer* fra 1915 av Carl Schøyen og *På et berg eg kalla mett* fra 1994 av Gro Røde. Husene er flyttet og står nå i Sørvågen og andre steder i Moskenes. Det er en stor

opplevelse å gå på oppdagelsesferd for å identifisere de ulike tuftene der folk holdt til på selve Hell, Kuholmen og Kiholmen, men her er også mange spor etter eldre bebyggelse. Hell er nevnt første gang i 1567. I hula Kuhellaren er det funnet bosettingsspor fra steinalderen. En gårdshaug og ei gravrøys viser gårdsbosetting fra jernalderen. I ura øst for bosettingsområdet ligger mer enn sju «ørnefangerhus» for fangst av ørn. I 1928 fikk stedet Norges første trådløse telefonforbindelse og ved Reisundet finner en to tyske observasjonsposter og spor etter forlegning.

33) Buvåg

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Sammensatt kulturmiljø med tre steinaldertufter og en samisk «árran» i ei rullesteinsur. Innerst i Lillebuvågen ligger to hustufter og ei naustuft av jernalder/middelaldertype. Ytterst i vågen finnes restene etter et fiskemottak og trandamperi. Fiskemottaket ble flyttet til Å hvor bygningen er dagens restaurant ved molorota.

34) Kollhellaren

Automatisk fredet kulturminne. Kollhellaren, også kalt Refsvikhula, er ei 115 meter dyp, korsformet kysthule med mer enn 30 okermalte menneskefigurer fordelt på tre figurfelter – et felt i hver korsarm. Hulemaleriene er anslagsvis 3.000 år gamle. Både bildene, selve hulerommet og hulens sterke og dramatiske naturinnramming er elementer i fortellingen om hulens rituelle betydning i fortiden.

Hulemalingene i Kollhellaren er tema for kommunens deltakelse i *Fotefar mot nord*. I sommerhalvåret arrangeres det båtturer med autorisert guide til hulen.

35) Refsvika

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Refsvika ble fraflyttet i 1950. Stedets nyere historie framstår som godt synlige hustufter, veifar, båtstøer og steingjerder. Den økonomiske strukturen og arbeidsdelingen mellom kjønnene langs Yttersia er lett leselig i landskapet med veien, der kvinnefolka møttes med vassmerra (børtreet),

som skille mellom kvinnens og mannens sfære. Ovenfor veien ligger bolighus og hager, driftsbygninger og jordlapper. Nedenfor veien finner vi restene etter båtstell og fiske. Selv om bosettingen er nevnt første gang i 1634 viser sporene i landskapet at stedet har en vesentlig lenger og mangfoldig bosettingshistorie. Den fraflyttede bosettingen ligger delvis oppå en 60 x 40 meter stor gårdshaug som skriver seg fra middelalderen eller tidligere. Lenger sør på strandbredden ligger en mindre gårdshaug med tydelige spor etter en fellesgamme og tre rundgammer på overflaten. Den samiske bosettingen i Lofoten er underkommunisert, men framtrer i navn som Moskenes (av samisk «måsske», som betyr uframkommelig sted) og Refsvika (av samisk «reafâ» – stor flat fjære med leirbunn).

Om fraflyttingen fra Yttersia

På et godt Norgeskart kan de finne navnene, ytterst ute på spissen av Lofotodden, og er De en oppmerksom avisleser, har kanskje de to siste navnene, Helle og Refsvik, blitt hengende igjen i bevisstheten. De var begge sterkt i søkelyset for noen måneder siden, i samband med statsstønaden til den såkalte folkeflyttingen fra utværene. De 14 familiene i Helle og Refsvik, til sammen omtrent 100 mennesker, fikk en bevilgning på 100 000 kroner som hjelp til å flytte husene sine og seg selv inn til det forholdsvis lune været Sørvågen.

Den siste familien flyttet til Sørvågen fra Helle i januar i år, og nå har forfallet allerede satt inn både på Helle og Refsvik. Vær og vind tærer hardt her ute, og om ikke så mange år vil det være få spor igjen av den gamle bebyggelsen.

(Farvel til angst og død, Aktuelt nr. 6, 1951)

36) Stokkvika

Nyere tids kulturminner. Gårdsbosettingen i Stokkvika er nevnt første gang 1634. Det er uvisst om de registrerte tuftene er restene etter en marginal gård langs strandbredden eller om sporene etter gårdsbosettingen eventuelt ligger lenger inn i dalen. Stedet er utilgjengelig og en av tuftene var et illegalt drivstofflager under krigen.

37) Indretuvvika

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. På toppen av strandvullen ligger tre grop-tufter og fire usikre hustufter fra steinbrukende tid (yngre steinalder og/eller tidlig metalltid). Vest for elva fra Tuvvatnet ligger to langhus og et ei flott nausttuft. Ei mulig gravrøys indikerer at dette er spor etter jernalderbosetting, men den kan

også skrive seg fra middelalderen. Øst for elva ligger en sannsynlig samisk fellesgamme. Her ligger også en syllsteinsmur som sammen med tufta etter et mulig sjøhus i bukta skriver seg fra nyere tid. Bosettingen på Tuv er nevnt første gang i 1567 og levningene indikerer Indretuvvika som det eldste bosettingsområdet.

38) Tuv

Nyere tids kulturminner. Tuv ble fraflyttet i 1923. Området er et kulturlandskap med spor etter gårdsbosettingen som hustufter, nausttufter, rydningsrøyser og steingjerder omkring eneste mulige landingsplass for båt. Kulturlandskapet er uten senere inngrep, men granplantning vil endre karakteren på dette landskapet etter hvert.

Magda kom opprinnelig fra Tuv i Moskens kommune

Hun kom fra en plass mellom fjellene lengst ute på Lofotodden. Hun ble født en olsokdag, og var søndagsbarn.

Det bodde fire familier i Tuv. Husene deres var gulmalte og lå trengt sammen i en klynge mellom noen bergknauser tett oppfor rullesteinsfjæra. De hadde verken vei eller havn, og utenfor gikk Moskenesstraumen stri og stor.

(Pål Espolin Johnson, Alt for Norge. Historien om et utvær, 1975, s. 16)

39) Ånstad

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. I nord ligger en rekke på minst 12 groptufter på samme strandvoll om lag 8 til 9 meter over havet. Tuffefeltet fra steinalderen, som er 160 meter langt, består muligens av flere groptufter. Fire tufter lengst nord tolkes som overflatestrukturer i en gårdshaug fra jernalder/middelalder. Den andre gårdshaugen på Ånstad ligger i tunområdet lengst sør. Mellom de to gårdshaugene og rekken med steinaldertufter ligger et kulturlandskap rikt på levninger av ulik alder (hus- og nausttufter, steingjerder, rydningsrøyser, åkre og veifar). Disse synes eldre enn sporene etter jordbruksbebyggelsen lengst sør som ble fraflyttet i 1949. Foruten bebyggelsen er denne delen av Ånstad karakterisert ved store båtstøer og steinvorner, et forsøk på å overleve uten molo. Ånstad er et helhetlig kulturmiljø uten moderne inngrep tettepakket, med levninger av ulik alder.

40) Å

Nyere tids kulturminner. Bygningsskjøtet fra slutten av 1700-tallet og tidlig 1900-tall er spesielt variert og representerer et komplett fiskevær med væreiergård, flere hovedhus, med stabbur, uthus, bakeri, butikk, hermetikkfabrikk, salteri, trandamperi, rorbuer, brygger, husmannsplass og bedehus. Miljøet er ikke et levende fiskevær, men drives som museum og turistanlegg. Å fiskevær og Norsk Fiskeværsmuseum har stor opplevelsesverdi og er et verdifullt kulturmiljø.

Å fiskevær omfatter også to bygninger som i 1969 ble fredet etter *Lov om kulturminner*. Bygningene som er fredet er «Øvergården» og «Gammelgården». Området rundt de vedtaksfredete bygningene er også regulert etter plan- og bygningslovens § 25.6 til spesialområde med formål bevaring.

41) Tind

Nyere tids kulturminner. Intakt bygningsmiljø fra slutten av 1800-tallet bestående blant annet av rorbuer, brygger, trandamperi, butikk, kaidass, bolighus, uthus. Tind framstår som opprinnelig og er i mindre grad preget av turismetilrettelegging enn Å. Fiskemottaket er fremdeles i drift. Miljøet er helhetlig og kompakt, og har i tillegg en betydelig estetisk verdi.

42) Glåpen fyr

Nyere tids kulturminne. Glåpen fyr er fra 1857 på Gloppen ved Besselvågen og utgjør et intakt eldre fyrmiljø med våningshus, fjøs, uthus og maskinrom. Våningshuset er påbygget på 1900-tallet. Viktig kystkulturmiljø som forener natur- og kulturopplevelse.

43-47) Sørvågen

Stedet Sørvågen ligger under en av kommunens eldste og største gårder: Besselvåg (av samisk «pissel» – et sted man trives og blir boende). De utvalgte miljøene i Sørvågen fanger inn fiskeværrets telehistorie og opprinnelige elementer fra eldre fiskeværsbebyggelse. Bygningsmiljøet omfatter viktige tettstedsfunksjoner som post, telegraf, butikk, bakeri, bank og kino. Samlingen av sentrumsfunksjoner vitner om Sørvågens sentrale posisjon fra midten av 1800-tallet. Telemuseet og den opprinnelige telegrafbygningen forteller om Sørvågens helt spesielle plass i norsk telehistorie. Norges første og verdens andre trådløse telegraf for alminnelig telegramtrafikk ble opprettet på Sørvågen i 1906, med forbindelse til Røst.

43) Sørvågen kino

Nyere tids kulturminne. Det gamle ungdomshuset fra 1905 ble i 1926 tatt i bruk som kino – den første i Lofoten og den første bygdekino i Nordland. Den eldste kinomaskinen ble gitt til Norsk Teknisk Museum, Oslo ca. 1950 og ny maskin ble kjøpt. Denne maskinen (Lmani) oppbevares ennå i lokalene. Kinosalen ble restaurert og fikk skrått gulv i 1954.

44) Sørvågen, kulturmiljø ved Mølnelva

Nyere tids kulturminner. Kulturmiljø bestående av rester av kraftverk, opprinnelig hermetikkfabrikk og tre rorbuer. Turbinen som er datert 1909 stammer fra Lofotens første kraftverk (lysverk) som ble etablert i 1905. Dette gav strøm til telegrafstasjonen, kinoen og fiskeproduksjonen. Den tidligere hermetikkfabrikken er fra ca. 1914, senere ombygget til brygge og nå omgjort til spisested. Rorbuene er trolig fra slutten av 1800-tallet.

45) Sørvågen, kulturmiljø knyttet til hovedbygning

Nyere tids kulturminne. Bygningsmiljø bestående av hovedbygning, tidligere bakeri, butikk, manufakturen, tidligere posthus og «Gammelbanken». Hovedbygning, tidligere bakeri, butikk og manufakturen er trolig fra 1840-tallet. Hovedbygningens lysthus er bygget rundt århundreskiftet. Posthusbygningen er fra ca. 1906 og «Gammelbanken» er bygget i perioden mellom 1885 og 1905.

46) Sørvågen, rorbuer

Nyere tids kulturminner. Bygningsmiljø bestående av bolighus, to doble rorbuer og en råvedsjå. Dateringene er usikre, men miljøet utgjør et viktig element i det gamle fiskeværsmiljøet i Sørvågen.

47) Sørvågen, telemuseum

Nyere tids kulturminne. Telegrafbygningen er fra 1914, tegnet av arkitekt Georgine (Lilla) Hansen (1872-1962). Tidstypisk arkitektur fra tidlig 1900-tall. Norsk Telemuseum i Sørvågen er oppført i Telenors verneplan for bygninger og installasjoner.

48) Moskenes, Bruddet

Nyere tids kulturminne. Kulturmiljø knyttet til feltspatbrudd i pegmatittgang. Miljøet inneholder bygningsruiner, maskineri og rester av brudd og gruehull. Gruvedriften varte fra 1904 til 1909. Tidlig industrimiljø som forteller om forsøk på næringsvirksomhet utover fiskeri. Etableringen av bruddet faller sammen med tilsvarende etableringer andre steder i Lofoten på samme tid.

49) Moskenes kirkested, hovedbygning og bryggemiljø

Automatisk fredet kulturminne og nyere tids kulturminner. Kulturmiljøet omfatter Moskenes kirke, gårdshaug fra jernalderen eller middelalderen, hovedbygningen og bryggemiljøet nedenfor. Moskenes kirke er en typisk korskirke fra 1819. Det første korshuset ble satt opp i 1564. Lysestaker i kirken datert 1564 og en kirkeklokke datert 1571 bekrefter dette. Hovedbygningen er fra 1880-årene. I tillegg til hovedbygningen står fremdeles bårstue/drengestue, opprinnelig stabbur og hønsehus. Miljøet omfatter også ruin etter «Gammelgården» som ble revet på 1930-tallet samt hageanlegg. Hovedbygningens miljø omfatter dermed tre stående uthus i tillegg til selve våningshuset og en bygningsruin. Brygge- og rorbumiljøet på andre siden av veien omfatter et stort naust fra 1800-tallet, brygge, rorbu som opprinnelig var trandamperi samt to øvrige rorbuer. Bygningene står på eldre steinmurer, og i følge SEFRAKregisteret skal en av de nedre stakkene i bryggen ha en innskrift med årstallet 1815. Dette er et sammensatt bygningsmiljø med historisk kontinuitet tilbake til middelalderen.

Gårdshaugen er automatisk fredet og Moskenes kirke er listeført av Riksantikvaren som verneverdig kirke fra perioden 1650 til 1850.

50) Seljevika

Automatisk fredete kulturminner. Seks groptufter fra steinbrukende tid ligger på rekke på en markert strandvoll av rullestein om lag 10 meter over havet. På samme strandvoll ligger også såkalte strandvollgraver og tre gravrøyser fra jernalderen. Strandvollgraver betegner tomme groper i rullesteinvoll. Disse kulturminnenes funksjon er uviss.

Lengst nord finnes et felt med flere strandvollgraver på en yngre strandvoll av rullestein. I fornminneområdet ligger også tufta etter en samisk rundgamme. Gammetufta ligger i skråningen ovenfor strandvollen på 10-meterkoten. Gammetufta skriver seg trolig fra jern- eller middelalderen. Nok ei rund gammetuft på Bakjorda omlag 220 meter lenger vest viser Seljevika som del av et sjøsamisk bosettingsmiljø i vide havbukter på Innersia.

51-53) Reine

Reine lå under gården Moskenes til slutten av 1700-tallet, da stedet ble utskilt og fikk kommunens første væreier med gjestgiverbevilling. Reine vokste raskt og ble utover 1800-tallet kommunens største fiskevær. Funn av blant annet piler, kniver, bryner av vitner om bosetting tilbake til yngre steinalder.

51) Reine, kirke- og rorbumiljø

Nyere tids kulturminner. Kirkestedet er av ukjent alder. Reine kirke er opprinnelig fra 1891 og delvis ombygget i 1928. Bygningsmiljøet omfatter eldre rorbuer i dårlig forfatning, men som framstår som svært opprinnelige. I SEFRAK-registeret gis det en datering på to av rorbue-ene tilbake til 1700-tallet eller tidlig 1800-tall. Tett og spennende kombinasjon av kirkemiljø, rorbuer og øvrig boligbebyggelse blant annet med to funkishus. Kulturmiljø med stor opplevelsesverdi.

Reine kirke er ikke listeført av Riksantikvaren, men er likefullt et viktig kulturminne i et regionalt verdifullt kulturminnemiljø.

52) Reine, nåværende kommunehus

Nyere tids kulturminner. Tunmiljø rundt nåværende kommunehus med stabbur, bårstue og tidligere tinghus m.m fra slutten av 1700-tallet, og 1800-tallet. Catogården, gjenreist etter tyskernes brenning i 1942 utgjør nåværende kommunehus. Viktig bygningsmiljø knyttet til Reine som fiskevær. Reine er nå kommunens administrative senter.

53) Reine, rorbumiljø

Nyere tids kulturminner. Tett rorbumiljø som framstår som selve bildet på Lofotens fiskevær. Anlegget er preget av tilretteleggelse for turister, men bygningsstrukturen er av eldre opprinnelse, sannsynligvis fra slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet. Bygningsmiljøets største verdi ligger i symbolverdien det har som Lofotens mest profilerte og velkjente rorburekke.

54-55) Sakrisøy og Olenilsøy

54) Sakrisøy og Olenilsøy, fiskeværs miljø

Nyere tids kulturminner. Tett, opprinnelig rorbu- og fiskeværsmiljø som må ses i relasjon til bygningsmiljøet på Olenilsøya. Hovedbygning fra 1898, bygget etter at tidligere hovedbygning brant. Miljøet inneholder en butikkbygning som i likhet med rorbuene dateres til slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Miljøet er tilrettelagt for turister. Bygningene er i stor grad rehabilitert, men noe krever pietetsfull istandsettelse; dette gjelder for eksempel butikkbygningen.

Bygningsmiljøet på Olenilsøya er med som en del av det helhetlige bygningsmiljøet rundt vågen.

55) Olenilsøy

Nyere tids kulturminner. Krigsminne med tyske kanonstillinger, veier og rester av kaserner. Batteriet kom fra Nordkapp men var ikke montert ved slutten av krigen. Restene viser ulike stadier av byggeprosessen.

56) Hamnøya

Nyere tids kulturminner. Bygningsmiljøet omfatter hovedbygning med uthus fra 1890-tallet, øvrige bolig- hus, butikk som også har vært post og telegraf og rorbuer som dateres til slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Brygger fra siste halvdel av 1800-tallet. Hamnøya er et levende fiskevær, hvor dagens næringsaktivitet i høy grad

tar i bruk opprinnelig bygningsmasse. Det er et tett bygningsmiljø med et svært variert arkitektonisk uttrykk med stor opplevelsesverdi, tross til dels store endringer i bygningsmassen. Havneutbyggingen ble påbegynt i 1910 og har gitt gode havneforhold for fiskeflåten og dagens omfattende fiskeproduksjon.

57) Kjerkfjorden

Nyere tids kulturminner. Bygningsmiljøet omfatter flere gårdsmiljøer fra slutten av 1800-tallet med vånings- hus, fjøs og uthus, samt bygningsmiljø bestående av fiskebruk, brygge og naust. Skolebygningen er fra 1800-tallet, og ble flyttet fra Ånstad i 1929. Viktig kulturmiljø med eldre byg- ningsmasse og karakteris- tisk kulturlandskap knyttet til fiskerbonden.

Flakstad kommune

I Flakstad kommune finnes en rekke fornminner, blant de mest kjente er steinalderboplassen i Storbåthallaren.

Vestre Nesland representerer et sammensatt kulturmiljø med steinalderboplass, gårdshaug, nyere tids bebyggelse og et særdeles karakteristisk kulturlandskap. Fiskerbondens kulturmiljø er også representert i Selfjord.

Flakstad er rik på samiske kulturminner; spor etter samiske bosettingsområder finnes bl.a. i Sommarfjøsvisa og i Vika-Rekkartsanden. Skjelettdeler fra samiske urgraver er funnet i Storbåthallaren.

Fiskeværmiljøene i Østre Nesland og Nusfjord, sammen med fiskeværet Sund, er viktige bygningsmiljøer med stor historisk verdi. Nusfjord er et spesielt rikt kulturmiljø med røtter tilbake til 700-tallet e.Kr. Nusfjord er det eneste fiskeværet i Lofoten som er formelt vernet gjennom plan- og bygningsloven.

Tettstedsbebyggelsen på Ramberg har stor tidsdybde med gårdshaug fra middelalderen, Friisgården fra siste halvdel av 1700-tallet, og en sammensatt bebyggelse fra 1800-tallet og fram til i dag. Napp representerer et fiskerimiljø fra vår nære fortid.

58) Selfjord

Nyere tids kulturminner. To fiskebondegårder. Gården «Nordstua» er fra 1866, med våningshus, fjøs, sjå, utedass, naust fra 1900 og støer. Våningshuset på «Hågen» er fra 1876, og miljøet rundt våningshuset omfatter to nyere sjåbygninger, rester etter hage, kaianlegg, ruiner blant annet av naust og båtstøer. Våningshuset på «Hågen» er svært opprinnelig. De to gårdene og miljøssammenhengen de inngår i har dokumentasjonsverdi og opplevelsesverdi.

59) Vestervika

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Vestervika er en del av miljøet i Kvalvika som ble fraflyttet i 1938. Ei tangbrenningsgrop, ei hustuft og åkre er trolig spor etter bosetting fra «nyere tid». I Vestervika ligger også spor etter bosetting som hustuffer, gravrøys og strandvollgraver. De sju sikre strandvollgravene i rullesteinsstrandvollen i

Vestervika er et godt eksempel på den karakteristiske beliggenheten til denne typen kulturminner. Hustuftene og gravrøysene skriver seg trolig fra jernalder og/eller middelalder, men strandvollgravene kan være vesentlig eldre.

60) Stokkvika

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Stokkvika ble fraflyttet i 1931. Mange ruiner etter gårdsbosettingen viser at fellestunet lå ved fjellfoten sør for elva gjennom dalføret. Naustene til denne bosettingen lå ved sjøen i rett linje nedenfor tunområdet. Ved fjellfoten nord for elva ligger ytterligere bosettingsspor fra nyere tid. Midt i dalføret ligger et delvis oppdyrket langhus samt ei gravrøys. Nok ei gravrøys ligger langs fjæra nedenfor området med jernalderbosetting. Stokkvika er summarisk registrert og her ligger trolig vesentlig flere levninger etter bosetting over tid. Kulturlandskapet i Stokkvika er ikke berørt av moderne inngrep.

61) Mulstøa

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Mulstøa ble fraflyttet i 1949, og her ligger levninger etter ei nausstufte og en potetkjeller. Funn av steinredskaper i tidligere innmark indikerer at det ligger en boplass fra steinbrukende tid på Mulstøa. Boplassen er ikke lokalisert. En usikker gravhaug indikerer for øvrig mulig bosetting i jernalderen. Langs veien/stien, sør for det tidligere bebygde området på Mulstøa, ligger et «ørnefangerhus».

62) Vallneset

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. 16 registrerte nausttuffer fra forhistorisk tid, middelalder og nyere tid. Miljøet med nausttufte viser kontinuitet og variasjon fram mot motorskøyte-nes tid.

63) Voland

Automatisk fredete kulturminner. Voland er et helhetlig gårdsanlegg fra eldre jernalder uten moderne inngrep i form av senere dyrking etc. Gårdsanlegget består av fire langhus med tydelige torvvegger. Et hus som måler 17 x 3,4 meter innvendig er trolig det best bevarte langhuset i hele Nord-Norge. Gårdsanlegget består ellers av et naustområde med tre nausttuffer, 15 gravhauger/røyser fordelt på fem gravfelt innenfor gårdsgrensen og veifar. Den tidligere innmarka er dekket av torvvekst og flere deler av gårdsanlegget er trolig dekket av myr. Ved Spengelen i nordøst ligger forøvrig et felt med fire hellegroper for produksjon av tranolje. Hellegropene defineres som et samisk kulturminne, av en type der flertallet av groper viser at denne virksomheten hovedsakelig ble drevet nord for Lyngstuva i Troms. Hellegropene ved Spengelen har trolig sammenheng med samisk bosetting i Skjelfjorden, omtalt som en finnefjord i Aslak Bolts jordebok.

64) Storura

Nyere tids kulturminner. Krigsminnemiljø bestående av fire tyske kanonstillinger og rester av vei. Batteriet kom fra Honningsvåg i januar 1945.

65) Ramberg

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Dagens Ramberg ligger på en gårdshaug der flatmarksgraver viser bosetting i jernalderen. Nauskene lå trolig i strandsonen foran gårdshaugen, det vil si i samme område som vi finner dagens båtstøer og naust i Ramberg sentrum. Boligbebyggelsen i tettstedet er hovedsakelig fra 1800-tallet og fram til i dag. Bygningsmiljøet er svært variert med tidstypiske eksempler. Flere uthus er bevart og inngår som viktige deler av miljøet. Forsamlingshuset er fra 1913. Gårdshaugen gir tidsdybde og historisk kontinuitet i miljøet. Ramberg er et godt bevart helhetlig tettstedsmiljø i Lofoten.

66) Jusnes

Nyere tids kulturminner. Krigsminnemiljø bestående av tyske kanonstillinger og rester av vei. Anlegget ble påbegynt mot slutten av 2. verdenskrig og ble ikke ferdigstilt.

67) Flakstad kirke

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Sentralt i kulturmiljøet er Flakstad kirke fra 1780 og prestegården fra 1936. Miljøet omfatter også kirkestue og stabbur fra 1800-tallet, samt fjøsbygning fra 1900-tallet. Kulturlag inntil, men utenfor Flakstad kirkested, må kvalitetssikres ytterligere før eventuell innlemmelse som del av det regionalt viktige kulturminneområdet.

Flakstad kirke er listeført av Riksantikvaren som verneverdig kirkebygg fra perioden mellom 1650 og 1850.

68) Vareid

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Vareid viser kontinuerlig bosetting over tid, der dagens tun og naustområde med bebyggelse fra 1800-tallet ligger mellom to gravfelt fra jernalderen på tapesstrandvollen. Det er ikke påvist gårdshaug på Vareid, men i det nordligste gravfeltet ligger et 22 meter langt langhus fra jernalderen.

69) Sund, fiskevær

Nyere tids kulturminner. Fiskeværsmiljø som består av Langåsgården med hageanlegg, tidligere postbygning som nå er bolighus, våningshus og brygge fra slutten av 1800-tallet. Miljøet omfatter også nyere produksjonsbygninger. Langåsgården har sterkt behov for rehabilitering; naust, fjøs og vedsjå er revet. Men miljøet har fremdeles historiefortellende verdi, og føyer seg klart inn i rekken av Lofotens viktige og karakteristiske væreiermiljøer.

Langåsgården er regulert etter plan- og bygningslovens § 25.6 til spesialområde med formål bevaring.

70) Sund

Automatisk fredet kulturminne. Heller, eller rettere en 9 x 4,5 m stor hule, med et opptil 20 cm tykt kulturlag. Utenfor dråpefallet ligger et 50 cm tykt kulturlag med utstrekning 10 meter nedover skråningen mot sjøen. Strandforskyvningsdiagrammet viser at hulen lå nær flomålet i yngre steinalder og tidlig metalltid. Kulturlagene er ikke undersøkt og er udatert. Hula ble også brukt av lokalbefolkningen som tilfluktsrom under tyske flyangrep i 1940.

71) Vestre Nesland

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Åpne boplasser var trolig den vanligste boplass-typen i steinbrukende tid. Boplassen på Vestre Nesland med strandnær beliggenhet på 5 til 10 meter over havet er en av få lokaliteter som er påvist i Lofoten så langt. Vestre Nesland er også et godt eksempel på en gårdshaug med eksisterende gårdsbebyggelse på toppen, omgitt av et jordbrukets produksjonslandskap der småskala elementer er godt bevart. Ved sjøen finnes naust og nausttuffer, ei steinkai og deler av et moloanlegg som spiller fiske og 1800- og 1900-tallets kommunikasjon.

72) Østre Nesland

Nyere tids kulturminner. Viktig fiskeværsmiljø med bygningsmasse fra siste halvdel 1800-tallet og fra tiden før motoriseringen av fiskeriet. Bygningsmiljøet består av våningshus, uthus, eldhus, røykeri, vedsjå, mølle, fjøs, potetkjeller, opprinnelig bakeri som ble omgjort til skole i 1928, rorbuer, naust, butikk og ruiner av tidligere bygninger. Miljøet omfatter

også et usedvanlig flott kaianlegg/båtoppsett fra 1925. Bygningsmiljøet er svært rikt. Østre Nesland er et eksempel på fiskevær som tapte konkurransen i forhold til den teknologiske utviklingen og motorisering av fiskeriet, og må derfor ses i sammenheng med Nusfjord som overtok plassen som områdets viktige fiskevær. Forbindelsen mellom Østre Nesland og Nusfjord er tema i kommunens deltakelse i *Fotefar mot nord*. En seks kilometer lang sti forbinder de to fiskeværerne, og følger fotefarene til generasjoner med lofotfiskere og fiskerbønder.

73) Vika – Rekkartsanden

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Kulturminnene fra nyere tid er en del av fiskeværet i Nusfjord, og omfatter Rødbrygga, rorbuer, boltefester og steinskoninger for frorbuer som nå er borte, ruinen av Gulbrygga, båtstøer og ruiner av husmannsplassen Nervika.

Fotefar mot nord prosjektet

fiskerstien fra Nusfjord til Nesland starter mellom Vika og Rekkartsanden. I samme området ligger levninger av fire rorbuer markert som torvhauger med kulturlag. Disse har radiologiske bunndateringer fra 500 til 1000-tallet e.Kr. og etterreformatorisk keramikk i toppen. Levningene er tolket som rorbuer, noe som innebærer at Nusfjord er det eldste påviste fiskeværet i Lofoten. Her er også påvist boplasser fra steinbrukende tid og et foreløpig udatert samisk bosettingsområde. Kokegropa ved Rødbrygga indikerer ritualer i en fangstkultur. Denne er datert til 700-tallet f.Kr. og er så langt den eldste kokegropa som er datert i Nordland.

74) Nusfjord

Nyere tids kulturminner. Fiskeværret Nusfjord er et sammensatt og komplett bygningsmiljø fra slutten av 1800-tallet og tidlig 1900-tall. Kulturmiljøet omfatter våningshus, uthus, dukkehus, fjøs, brønnhus, tørkesjå, vedsjå, rorbuer, naust, båtstøer, fiskehjell, nothjell, brygge, bakeri, ishus, butikk, røykeri, trandamperi, smie, kraftverk med dam, sag og bedehus som er bygget på dugnad i 1873. Kraftverket fra 1907 er bygget kort tid etter det første dampdrevne kraftverket i Hammerfest. Kraftverket i Nusfjord er blant de tidligste kraftverkene i Nord-Norge (sammen med kraftverkene i Sørvågen og på Bleik). Kraftverket i Nusfjord er det eldste intakte kraftverk i landsdelen. Fiskeværret er svært godt bevart.

Det er meldt oppstart om fredningssak for kraftverket i Nusfjord, i tillegg til fire rorbuer i Vika-området. I arkitekturvernåret i 1975 ble Nusfjord plukket ut som eksempel på godt bevart trehusbebyggelse i Norge. Nusfjord er regulert etter plan- og bygningslovens § 25.6 til spesialområde med formål bevaring.

75) Fjellet

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Ei gammetuft og ruinene etter husmannsplassen «Fjellet» som lå under væreieren i Nusfjord (hus-tufter og ei båtstø). Området inngår som en del av et helhetlig kulturmiljø i fjorden sammen med Nusfjord og Vika-Rekkartsanden.

76) Straumøya

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Straumøya utgjør et sammensatt kulturmiljø langs veiløse og fraflyttede Nappstraumens vestside, der miljøet består av ei gammetuft (se også nærliggende Sommarfjøsvisa), ei forhistorisk nausttuft, stående bygninger til en fiskerbondegård nå brukt som fritidshus, samt kulturlandskapet på øya som er en sluttet enhet uten vesentlige moderne inngrep.

77) Sommarfjøsвика

Automatisk fredete kulturminner. Et helhetlig kulturmiljø av sjøsamiske gammeltufter; to rundgammer og en fellesgamme med påbygg som trolig er ytterligere et fjøs. Ved sjøen ligger også rester av et båttopptrekk. De samiske bosettingssporene i Sommarfjøsвика gjelder åpenbart levninger fra flere bosettingsfaser, og her finnes trolig også spor som

ikke er markert på overflaten. Sommarfjøsвика er en svært godt beskyttet havn med kort utror til Nappstraumen. Sommarfjøsвика er uten moderne inngrep, og kulturmiljøet her er blant de mest pedagogiske eksemplene på sjøsamisk bosetting som er kartlagt i Lofoten så langt.

78) Storbåthallaren

Automatisk fredet kulturminne. Et sammenhengende område med hellere fra sjøen til omlag 20 meter over havet. Den øvre beboelige delen av Storbåthallaren ligger omlag 10 meter over havet og utgjør et rom med diameter én meter. Kulturlagene er utgravd med funn fra yngre steinalder – jernalder. Mange gjenstander ligger fortsatt i massen fra gravingen som er deponert i skråningen utenfor hellerrommet. Skjellettdeler, som markerer samiske

urgraver, er funnet i lavere deler av helleren.

79) Skarlaget

Nyere tids kulturminner. Ruiner etter fraflyttet fiskerbondgård ved Nappstraumen og kulturlandskapselementer knyttet til den tidligere innmarken.

80) Andopen

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Ei hustuft med lengde på mellom 5 og 10 meter markerer trolig fangstbosetting i tidlig metalltid. Registrerte objekter fra nyere tid er stående bygninger. Kulturminneområdet er imidlertid avgrenset på grunnlag av et godt bevart helhetlig kulturlandskap som også består av en vesentlig mengde uregistrerte objekter.

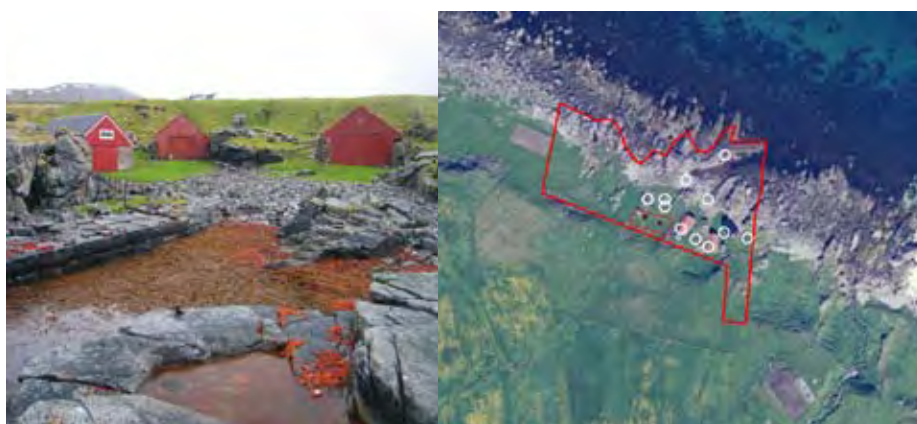
81) Napp

Nyere tids kulturminne. Fiskerimiljø som omfatter bygninger fra nær fortid, hovedsakelig fra perioden 1950 fram til i dag. Eldste bygning i miljøet er et ishus fra 1920-tallet. Bygningsmassen omfatter fiskebruk, egnebuer og rorbuer. Dette er et levende fiskevær der bygningene er i bruk. Bygningene har vært under stadig endring og har stor variasjon i form, materialbruk og farger. Napp er et godt eksempel på et fiskerimiljø fra vår nære historie.

82) Myrland

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Naustmiljø med tre stående naust, hvorav to er bygd med vegger av stein, nausttufter fra jernalder/middelalder og nyere tid. Båstøer, steinvorr og molo inngår også som en del av det helhetlige miljøet.

Vestvågøy kommune

Borg i Vestvågøy er viden kjent for sine hustuffer fra vikingtiden. Området Indre Buksnesfjord med Buksnes-halvøya, Holsøya og aksene Storeidet – Leknes er et kulturmiljø med rike forekomster av fornminner, blant annet nausttuffer fra yngre og gravrøyser fra eldre jernalder.

Rik forekomst av gravminner av ulik alder og type er et kjennetegn ved kommunens kulturminneprofil, blant annet med en rekke gravholmer. Flere forekomster av groptuffer fra steinalderen på tapesstrandvollen er et annet.

Unstad og Eggum utmerker seg som spesielt verdifulle kulturlandskap hvor bebyggelsens landsbystruktur, rike innhold og plassering i landskapet gir et verdifullt særpreg.

Kirkene i Vestvågøy representerer tre svært forskjellige perioder i vår historie. Hol kirke fra 1806 er et godt eksempel på korskirkearkitektur fra siste halvdel av 1700-tallet og begynnelsen på 1800-tallet. Buksnes kirke fra 1905 tar i bruk dekorative elementer fra vikingtid og fra stavkirkearkitekturen, og er et viktig eksempel på de nasjonale strømningene som viser seg i kunst og arkitektur på begynnelsen av 1900-tallet. Stamsund kirke fra 1937 viser vei mot moderne arkitektur og er et flott eksempel på 1930-tallets funksjonalistiske byggestil.

Fiskeværer Stamsund er et verdifullt fiskevær fra fiskerihistoriens nære fortid. Spesielt verdifull er bygningsmassen fra 1920- og 1930-tallet og kaianlegget som er bygget i naturstein i perioden 1918 til 1926.

83) Ballstad

Nyere tids kulturminner. Bryggemiljø fra 1900-tallet med lager/fabrikk, opprinnelig salteri og damperi, ekspedisjon og drivstoffpumper. Verdifullt bryggemiljø knyttet til nær fortid og nyere tids kystkultur.

84-85) Ballstadøy

84) Ballstadøy, væreiergård

Nyere tids kulturminner. Bygningssmiljø knyttet til væreiergård. Foruten væreiergården består miljøet av fjøs, stabbur, gjestehus, opprinnelig bakeri, kontorbygning og posthus, samt nyere fiskebruk. Sammensatt miljø med bygninger som har ulike funksjoner. Godt samspill mellom bygninger fra 1800-tallet og bygninger fra vår nære historie, slik som fiskebruket med sløyeskur.

85) Ballstadøy, telegraftomten

Nyere tids kulturminner. Opprinnelig gårdsmiljø bestående av bolig- hus, fjøs og eldhus fra 1870-tallet. Verdifullt historisk bygningssmiljø knyttet til Lofotens tidlige telehistorie, med telestasjonen som holdt til i hovedhuset sist på 1800-tallet. Hovedhuset hadde også Ballstads første fyrlykt fra rundt 1900.

86) Ballstadøya

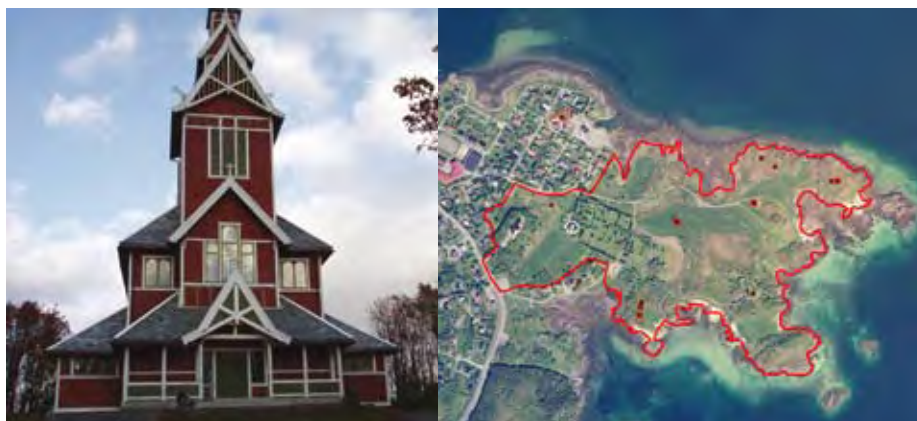
Automatisk fredete kulturminner. Det er 29 gravrøyser innenfor området, men flere graver er trolig dekket av torv. Her finnes klassiske gravrøyser, men også mange eksempler på såkalte kløftgraver. Kløftgraver vil si «røyser» i avlange bergsprekker uten markering på overflaten. Slike finnes også på andre gravholmer på strekningen

Buksnesfjorden – Gimsøystraumen og er trolig en variant samiske urgraver i Lofoten. Hus- og nausttufter innerst i Borgosen tolkes som en samisk boplass.

87) Buksnes

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Kulturmiljøet omfatter Buksnes kirke og kirkested, prestegården, kirkegården, Løkta fyrtårn og automatisk fredete kulturminner som gravhauger/røyser, nausttuft og ei mulig steinaldertuft. Buksnes var kirkested i middelalderen og flere store gravhauger/røyser på halvøya indikerer at

dette var et maktsenter i jernalderen. Dragestilskirken er fra 1905 og er tegnet av Karl Norum (1852-1911). Prestegården fra 1902 er bygget på fundamentene til prestegården som brant i 1899. Ytterst på neset ligger Løkta, fyrtårn fra 1899. Verdifullt og sammensatt kulturmiljø som gir stor opplevelse av historien. Buksnes kirke er listeført av Riksantikvaren som viktig kirkebygg fra tiden etter 1850.

De utskårne maskene i Buksnes kirke

Buksnes kirke fra 1905 er tegnet av Karl Norum (1852-1911). Norum tegnet flere bygninger i typisk dragestil etter 1890. Dragestilen tar i bruk dekorative elementer fra vikingtid og fra stavkirkearkitekturen, og er et resultat av de nasjonale strømningene som viser seg i kunst og arkitektur på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Buksnes kirke er svært representativ for denne perioden og har både dragehoder på møner og drage- eller slangelignende dekorasjoner på mange av arkitekturdetaljene. Men det som nok forundrer både liten og stor aller mest, er alle de utskårne maskene eller ansiktene som finnes på trappestolper, rammeverk og på toppen av søyler. Er det ondskapen som er frosset fast i arkitekturen spør flere? Sannsynligvis har disse ansiktene en beskyttende funksjon, og skal verge oss mot alt som er ondt. Vi kjenner denne bruken både fra antikken og middelalderens arkitektur.

88) Nausthaugen

Automatisk fredete kulturminner. Område med fire forhistoriske nausttuffer som en del av et helhetlig miljø med nausttuffer av ulik alder omkring indre del av Buksnesfjorden.

89) Haldsvågen

Automatisk fredete kulturminner. Strandsone med seks nausttuffer, seks gravrøyser og ei hustuft fra middelalderen langs Haldsvågen, som del av et helhetlig kulturmiljø omkring indre del av Buksnesfjorden.

90) Ringformet tunanlegg, Leknes

Automatisk fredete kulturminner. Ringformet tunanlegg fra eldre jernalder som inneholdt 14 hesteskoformede hustuffer omkring en åpen plass, før det ble rasert ved planering til idrettsbane på slutten av 1940-tallet. Anlegget består i dag av tre til fire helt eller delvis bevarte tufter dekket av hageavfall. Det ringformete tunanlegget på Leknes inngår som del av et helhetlig kulturmiljø omkring indre del av Buksnesfjorden.

91) Leknes svømme- og idrettshall

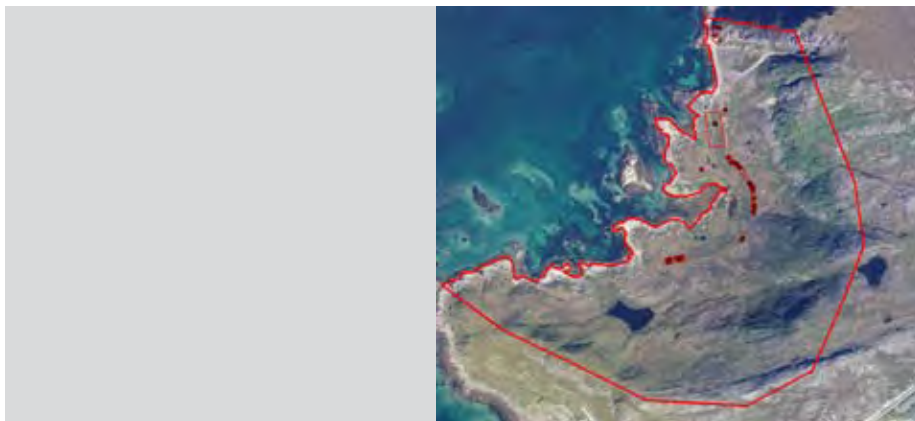
Nyere tids kulturminne. Svømme- og idrettshall tegnet av Jan Inge Hovig (1920-1977) i 1971. Bygget er oppført som en del av utviklingsprosjektet *Systemhall Norden* etter oppdrag av sivilingeniør Kjell M. Soløy i Bodø, og sto ferdig i 1973. Viktig modernistisk byggverk i Lofoten og et markant eksempel på arkitekt Jan Inge Hovigs langvarige virke i Nord-Norge.

92) Skrivarneset

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Naustområde med anslagsvis 20 til 30 tufter fra forhistorisk tid, middelalder og etterreformatorisk tid. Naustområdet ligger ved innløpet til den grunnlendte Fyglsjøen og har trolig vært siste mulige landingsplass for større båter innerst i Buksnesfjorden. At naustområdet har gått helt ut av

bruk skyldes trolig strandforskyvningen etter reformasjonen kombinert med overgang til motorskøyter i fiskerierne. Naustmiljøet er ikke vurdert i forhold til tradisjon/skriftlige kilder fra nyere tid, men tuftenes størrelse og antall indikerer stedet som et sentralt naustmiljø for flere gårder i de nærliggende jordbruksområdene

93) Holsøya

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Lengst nord i området ligger Hol kirke, kirkested fra middelalderen med stående kirke fra 1806. Hol kirke er listeført av Riksantikvaren som verneverdig kirke fra perioden 1650 til 1850. Kirkeveien fra Hol kirke mot sjøen i sør er et kulturminne fra nyere tid, men veien følger trolig samme far som i

middelalderen. Det regionalt viktige kulturmiljøet inneholder forøvrig gravholmer fra jernalderen og nausttufter. Av fem påviste naustområder fra forhistorisk tid og/eller middelalderen finner vi også ei nausttuft som er hele 43 meter lang. Dette er den største nausttufta i Nord-Norge, og her har trolig ligget et leidangsskip. Øyene Holsøya, Litl Holsøya, Litl Bergsøya og Flatholmen er gravholmer fra jernalderen med til sammen ca. 80 gravrøyser. Av disse framstår Holsøya som en av de største og best bevarte gravholmene i landsdelen. Innenfor området er det også påvist ei samisk gammetuft. På gravholmene ligger flest gravrøyser men her finnes også såkalte kløftgraver, som trolig er en variant samiske urgraver. I området er det for øvrig påvist ei gammetuft.

Hol kirke

Hol kirke er et flott eksempel på korskirkearkitekturen i Norge. I hovedsak er det middelalderens langkirke som har hatt størst utbredelse i landet. Kirketypen kom i bruk på midten av 1600-tallet og fikk en særlig stor utbredelse fra 1700-tallet av. I Lofoten har vi bevart tre korskirker fra perioden slutten av 1700-tallet til tidlig 1800-tall. Flere middelalderkirker ble også bygget om til korskirker.

Etter reformasjonen ble undervisning og forklaring av den rette tro viktig i feiringen av messen. Korskirkeformen passet godt i den lutherske gudstjenesten fordi prekestolen fikk en sentral plassering midt i kirkerommet, i hjørnet mellom koret og en av korsarmene. Dette ga god kontakt mellom prest og menighet under prekenen.

94) Einangen

Automatisk fredete kulturminner. Omfatter to store gravrøyser på begge sider av veien med vidt utsyn fra Einangen. Einangsrøysa på sørsiden av veien, også kalt «Kongsrøysa», er 22 meter i diameter og går for å være Nord-Norges største gravrøys. Funn daterer røysa til første århundre e.Kr. og gravminnet framstår således som det tidligste eksempel fra jernalderen på maktmarkering av sørskandinavisk type i Nord-Norge.

95) Haug

Automatisk fredete kulturminner. Tydelig markert gårdshaug ved Nappstraumen med diameter om lag 50 meter, anslagsvis 2 til 3 meter dyp. Dagens bosetting ligger omkring gårdshaugen, og gårdshaugen framstår dermed som et tydelig monument i landskapet. Gårdsnavnet Haug er trolig knyttet til selve gårdshaugen.

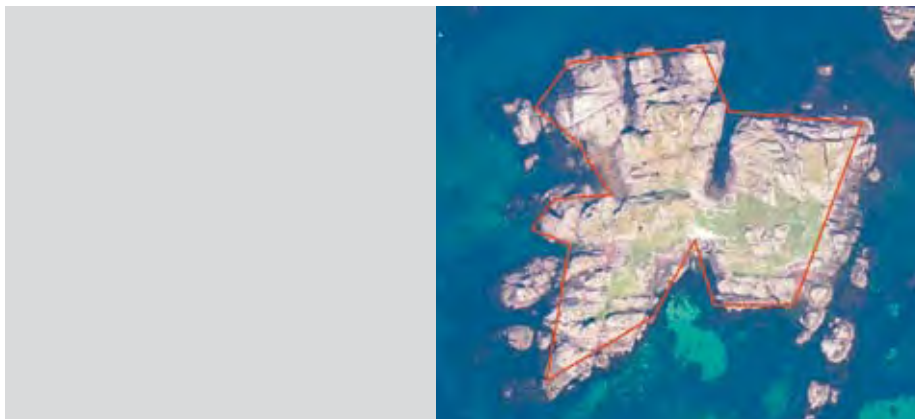
96) Sværsvika

Automatisk fredete kulturminner. I Sværsvika mot Nappstraumen ligger et 30-talls groptufter fra steinbrukende tid i fire separate samlinger. Tuftene ligger alle på toppen av den markerte tapesstrandvollen 10 meter over havet. Sværsvika har den største tuftekonsentrasjon fra steinbrukende tid i Lofoten. Nærmere sjøen ligger også spor etter et gårdsanlegg, trolig fra jernalder/middelalder. Foruten gravrøyser og rydningsrøyser inngår tufter, deriblant godt bevarte tufter etter et langhus av jernaldertype funnet i 2002. Det ligger trolig flere kulturminner skjult i lyngheilandskapet i Sværsvika.

97) Æsholmen

Nyere tids kulturminner. Ruiner etter fiskeværsmiljø fra perioden 1854-1924. Miljøet omfatter tufter, ruiner, steinmurer, steinkaier og båtstøer. Første gang det ble bygget rorbuer på Æsholmen var i 1854. Før den tid har det visstnok stått noen fiskegammer der, men de har muligens vært brukt tilfeldig i andre deler av året. Det var fiskere fra Utleiv som vinteren 1854 for første gang rodde fiske fra Æsholmen. I tidsrommet 1870 til 1890 ble fisket på det meste drevet av 34 garnbåter. Ved det motoriserte fisket ble havneforholdene for dårlige. Vinteren 1924 var siste sesongen det ble drevet fiske fra Æsholmen. Det er bare tufter og rester av grunnmurer igjen av bygningene som har stått på holmen. Sammen med godt bevarte støer og steinkaier gir dette et tydelig inntrykk av miljøet som har vært.

98) Unstad

Automatisk fredet kulturminne og nyere tids kulturminner. Bebyggelsen utgjør et tett bygningsmiljø fra slutten av 1800-tallet og tidlig 1900-tall som omfatter gårdsbebyggelse med våningshus og driftsbygninger, samt ei naustrekke og kirkegård ved havet. Den tette konsentrasjonen av våningshus står på toppen av en gårdshaug med utbredelse på omlag 90

x 400 meter. Gårdshaugen er trolig fra middelalderen. Tre langhus og tilhørende gravfelt nærmere bakkefoten mot nord viser kontinuiteten i gårdsbebyggelsen bakover til jernalderen. Stående bebyggelse og levninger av tidligere bebyggelse ligger i et kulturlandskap med steingjerder og vegetasjonsendring som et tydelig skille mellom innmark og utmark. Innmarka på Unstad er forøvrig karakteristisk ved mange spor etter tidligere teigdeling. Landskapet på Unstad er et lukket og lett leselig rom, der mange udaterte grophus i strandvollen av rullestein nord for bebyggelsen og et strandet forsøk på veibygging til Eggum også er en del av særpreget. Veifaret er oppført i verneplanen for *Vegminner i Nordland*, utarbeidet av Statens vegvesen – Nordland i juli 2000.

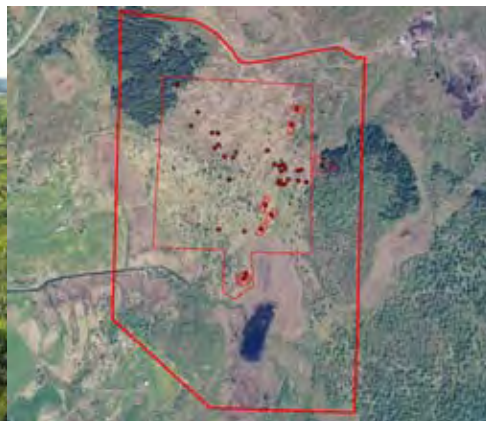
99) Eggum

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Fiskevær/fiskerlandsby. Miljøet omfatter gårdstun, bolighus, naust, sommerfjøs, rorbuer, molo og kulturlandskap med særegen teigdeling. Bebyggelsen er blitt til på 1800- og 1900-tallet. Eggum er et verdifullt kulturmiljø med eldre og nyere bygningsmasse og et særegent kulturlandskap. Det var kort vei til god havn som gjorde Eggum attraktivt. Den gamle moloen og steinvorrene nedenfor bebyggelsen sto ferdig i 1921. Radarstasjon bygget i stein og ruiner etter bygningsmasse tilknyttet denne er fra perioden 1940-45. Mellom fiskeværet og radarstasjonen «Borga» ligger et større område med gårdshaug med fossile jorder og gravminner. Inntil veien står en mulig «offerstein». De nevnte fornminnene og ytterligere to fornminner er foreløpig ikke kvalitetssikret i forbindelse med avgrensningen av planområdet.

100) Rolvsjord

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminne. Gårdsanlegg fra jernalder med fem godt bevarte tufter etter langhus i to tun på hver side av et gravfelt med 25 gravrøys/gravhauger. Enkelte av strukturene på gravfeltet kan være rydningsrøys og tufter, men her er trolig flere graver enn de som er avmerket på kartet. Den

sørligste konsentrasjonen langhus har hus med lengder på mellom 28 til 35 meter. De nordligste hustuftene er noe mindre, 25 til 30 meter. Lengst sør i området ligger en samisk fellesgamme med boligdel og fjøsdelt omgitt av tydelige dreneringsgrøfter. Fellesgammen er tidligere feiltolket som et kort norrønt langhus – 12 meter langt. Nær fellesgammen ligger også ei kullgrop for produksjon av kull – trolig smiekull. Lengst vest ligger også tufter etter en husmannsplass fra nyere tid. Rolvsjord er et av Norges best bevarte ødegårdsanlegg med et kulturlandskap som fortsatt beites av husdyr. I likhet med øvrige nordnorske gårdsanlegg har Rolvsjord stor pedagogisk verdi fordi husene hadde tykke veggvoller av torv som fortsatt er tydelige på overflaten.

101) Lilandsosen

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Lilandsosen er en del av et helhetlig maritimt kulturmiljø omkring Innerpollen. Lengst nord ligger to områder med forhistoriske nausttufter på begge sider av utløpet av Liosløken. Det øvrige miljøet er karakterisert av båtstøer og nausttuffer som trolig er etterreformatoriske kulturminner, men

datering til middelalderen kan heller ikke utelukkes. Kulturminnene i miljøet trenger ytterligere kartfesting.

102) Borg

Automatisk fredete kulturminner. Borg er en del av et helhetlig maritimt kulturmiljø omkring Innerpollen. Området har fem lokaliteter med forhistoriske nausttufter hvorav de største (13 til 21 meter lange) ligger i Borgsjøen. Brukarene i Skjellstraumen fra tidlig middelalder er også del av det marine kulturmiljøet. Området inkluderer også

kulturminnene på Borghøyden og miljøet som del av høvdingsetet på Borg. Dette inkluderer gravfelt og enkeltliggende gravhauger/røyser fra jernalderen, et ringformet tunanlegg og hustufter fra jernalder og middelalder. Det rekonstruerte langhuset bygger på grunnplanet til ei utgravd 83 meter lang tuft som således er det lengste påviste langhuset i Skandinavia. Borg var kirkested i middelalderen, og kokegroper indikerer at boplasshøyden kan ha vært et hellig sted allerede fra slutten av tidlig metalltid. Administrasjonen til Lofotr – Vikingmuseet har tilhold i den tidligere prestegården.

Kulturminnemiljøet omfatter også Borge kirke fra 1987, tegnet av Knut Gjernes, samt opprinnelig kirkegård. Borge kirke er ikke listeført av riksantikvaren, men kirken er like fullt del av et rikt sammensatt kulturminnemiljø.

Høvdingsetet på Borg er tema for kommunens deltakelse i *Fotefar mot nord*. Kulturminner, vikingskipskopi og ulike aktiviteter brukes i formidlingen av stedets historie.

103) Borgvær

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Det er tre forskjellige bosettingsområder på Borgvær. Eldste bosetting er en gårdshaug med tilknytning til gravrøyser sørvest for handelsstedet Borgvær. Gårdshaugen er trolig fra middelalderen, men gravrøysene indikerer at den har vært bosatt allerede i jernalderen. Den 60 x 40 meter

store gårdshaugen er trolig lagt øde ved svartedauden. Borgvær er nevnt første gang på 1600-tallet, og gården har vært handelssted og – etter tradisjonen – sted for herredsstyremøter, telegraf, post og lokalbåtanløp samt skjenkested. Makkelvågen var fiskevær på 1800-tallet og i Russehavna er det tradisjon om pomorhandel. I Makkelvågen var det for øvrig også fast bosetting. Det ligger en flott steinsatt vei mellom handelsstedet Borgvær og fiskeværet Makkelvågen. Lengst sørvest på øya ligger også levninger av rorbutufter med torvvegger og båtstøer som kan skrive seg fra jernalder/middelalderen. Verdifullt kulturmiljø med stor historisk verdi og opplevelsesverdi.

Fra ca. 1814 til 1821 holdt den myteomspunne Christian Alexandersen eller Røvar-Alexander som han gjerne ble kalt, til på Borgvær.

Det har nok vært snakket mye om Alexandersen etter at han forlot Borgvær. «Sjørøveriet» i Vestfjorden, hans mystiske forsvinningsnummer og de mindre flatterende personlighetstrekkene har gjort han «sagnomsust», slik en uttrykte det. Noen har til og med diktet han et sørgelig endelikt: Han skulle være blitt drept av russiske agenter.

Lenge var han levende i borgfjordingenes sinn. En sommer mange år etter han hadde stukket av, lå Elias Olsa fra Langvågen i Borge og fisket sei i farvannet utenfor Borgvær, forteller Ragnvald Rystad. Da fikk Elias se en stor bark som kom og stanset opp. Kapteinen stod ved rekken. Det var en gammel mann. Han hadde skjegg og bar en sid, sort uniformsfrakk med blanke knapper. Kapteinen spurte og grov og ville ha greie på hvem som holdt til i Borgvær og hvordan det nå var der. Elias Olsa kom senere til å tenke på at det måtte ha vært Christian Alexandersen. Og hvem vet, kanskje var det han, for aller, aller siste gang i dette farvannet?

(Leif Joh. Andersen, «Røvar-Alexander» og barken «Patriot», Mosjøen 1979, s. 105)

104) Ure

Nyere tids kulturminner. Bygningsmiljø som omfatter bolighus, uthus, fjøs, stall, opprinnelig pensjonat, rorbuer, garasje, brygger, steinkai og butikk fra slutten av 1800- og tidlig 1900-tall. Sammensatt og verdifullt bygningsmiljø av eldre dato. Været omfatter hele tre hovedbygninger. Hovedbygningen på kaien er fra 1931.

105) Storfjorden

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Opprinnelig gårdsanlegg og nå katolsk kloster bestående av hovedbygning med kapell, fjøs, bolighus, sjå, Madonna-grotte og inngangsportal til området. Hovedbygningen er fra 1800-tallet. Kappellet sto ferdig i 1934. Verdifullt bygningsmiljø som også er knyttet til den katolske kirke

i Nordland. Kulturlandskapet omfatter også en rekke automatisk fredete kulturminner. Søndre del av området består av et gravfelt med anslagsvis 15 gravrøyser/hauger og en nausthage med fire nausttuffer fra jernalder og/eller middelalder.

106) Steine

Nyere tids kulturminner. Fiskeværsmiljø fra 1800- og 1900-tallet bestående av væreierbolig, bårstue, rorbuer og naust. Fiskevær med verdifulle eldre bygninger. Steine var langt inn på 1900-tallet blant de største og viktigste fiskeværerne i Midt-Lofoten.

107) Rokkvika

Nyere tids kulturminne. Bunkers som del av tysk festningsanlegg, jf. Bjørnhalsen område 111.

108-110) Stamsund

108) Stamsund

Nyere tids kulturminner. Fiskevær og tettstedsmiljø bestående av væreierbolig, steinkai, lagerbygg, opprinnelig fiskemelfabrikk og trandamperi, butikk, brygger, rorbuer, leiegårder og bolighus, samt hotell fra 1970-tallet. Svært sammensatt og godt bevart bygningsmiljø fra nær fortid. Væreiergården fra 1930-tallet er tegnet av Sigmund Brønne (1883-1957). Spesielt verdifull er bygningsmassen fra 1920- og 1930-tallet og kaianlegget hugget i naturstein med en samlet lengde på over 550 meter. Anlegget ble påbegynt i 1918 og ferdigstilt i 1926. Stamsunds nasjonalt kjente rorburekke består av 10 rorbuer, alder varier fra midten av 1800-tallet fram til begynnelsen av 1900-tallet. Påbygde arker fra 1945/50. Rorburekken vurderes som et meget viktig rorbumiljø.

109) Stamsund, Tankholmen

Nyere tids kulturminner. Oljetankene på Tankholmen et viktig landemerke i Stamsund havn og et sentralt element i tettstedsmiljøet. Tankanlegget var et av målene under Lofotraidet den 4. mars 1941.

110) Stamsund, Tørnholmen

Nyere tids kulturminner. Bygningsmiljø fra første halvdel av 1900-tallet bestående av rorbuer, smie, salteri, mannskapshus, ruin av naust, ruin av brygge og bolighus. Bygningsmiljøet er uløselig knyttet til Møllers tranproduksjon, og har således historisk og kulturhistorisk verdi langt utover det regionale.

111) Bjørnhalsen

Nyere tids kulturminne. Tysk kystfort fra 2. verdenskrig oppført etter Lofotraidet i 1941. Området er tettpakket med kanonstillinger, luftvernstillinger, løpegraver, mitraljøsestillinger, bunker, tunnelanlegg, veier, etc. Fortet er demontert, men likevel godt bevart. Blant annet framstår kommandobunkersens helt intakt.

112) Stamsund kirke

Nyere tids kulturminner. Funksjonalistisk kirke fra 1937 tegnet av arkitekt Sigmund Brønne (1883-1957). Brønne ble uteksaminert fra Trondhjems Tekniske Læreranstalt i 1905 og fra 1912-1940 hadde han egen praksis i Oslo. Fra 1940 hadde Brønne praksis i Bodø. Kirken er et viktig element i Lofotens moderne arkitektur. Kirken bygges på samme tid som Stamsund anlegget som moderne fiskevær. Området bak kirken med urnelund har også stor opplevelsesverdi.

Stamsund kirke er listeført av Riksantikvaren som viktig kirkebygg fra perioden etter 1850.

113) Litlįjeva

Automatisk fredete kulturminner. Gravholme fra jernalder med fire gravrøyser som del av et større helhetlig miljø med gravholmer på strekningen Stamsund – Gimsøystraumen.

114) Stor-Osneset

Automatisk fredete kulturminner. Tre groptufter fra steinalderen på tapesstrandvullen av rullestein mellom 10 og 15 meter over havet.

115) Kollahaugen

Automatisk fredete kulturminner. Tre groptufter fra steinbrukende tid på toppen av tapesstrandvullen av rullestein mellom 10- og 15-meterskoten. Tuftene er tidligere benevnt som steinaldertufter i *Kangeruren*.

116) Bakjordøyan

Automatisk fredete kulturminner. Fem gravholmer og et nes mot leia med anslagsvis 25 gravrøyser og kløftgraver. Området inngår som del av en større helhet med gravholmer på strekningen Stamsund – Gimsøystrømmen.

117) Steinbakken

Automatisk fredete kulturminner. Gårdsanlegg med hustufter, gravrøyser og kulturlandskap som representerer en marginal gård fra jernalder og middelalder.

118) Tjønndalen

Automatisk fredete kulturminner. System med hulveier etter ferdsel. Hulveier, som dannes ved kombinasjonen terrengslitasje og vannets graving, finnes i skråninger og utgjør flere traseer som avløser hverandre over tid. Hulveisystemet i Tjønndalen er det beste eksempel på dette i Lofoten. Hulveiene er en del av ferdselsveien mellom Innersia og Borgpollen over Tjønndalsheia. På denne strekningen ligger flere interessante veifar.

119) Valberg kirke

Nyere tids kulturminner. Valberg kirke er fra 1888 og er den tredje kirken på stedet. Her har vært kirkested tilbake til 1600-tallet. Miljøet omfatter også kirkegård som er bygget på steininn-gjerdet forhøyning. Representativ kirke og kirkegård fra slutten av 1800-tallet.

Valberg kirke er ikke listeført av Riksantikvaren, men både kirken og kirkegården er likefullt av regional verdi.

120) Skokkelvikøyan

Automatisk fredete kulturminner. Del av sammenhengende miljø med gravholmer på strekningen Buksnesfjorden – Gimsøystraumen. Gravrøysene ligger på 11 atskilte lokaliteter. Til sammen er det kjent 38 gravrøysar på øyene.

121) Malnes

Automatisk fredete kulturminner. Ødegårdsanlegg sammensatt av et omlag 30 meter langt langhus av jernalders type, bautastein, gårdshaug og nausttuffer (forhistorisk nausttuff og område med naust/nausttuffer fra nyere tid).

122) Bustrandvika

Automatisk fredete kulturminner. Ødegårdsanlegg fra jernalderen med et langhus på omlag 30 meter. To gravhauger ligger på samme høydedrag (tapesstrandvollen) sør for langhuset. Lenger nord ligger et 4 x 10 meter stort hus med lave valler uten synlig tilknytning til gravminner. På tapesstrandvollen ligger for øvrig tre groptuffer fra steinalderen. Kulturmiljøet utgjør et lukket landskapsrom mot Gimsøystraumen uten moderne inngrep.

123) Moland

Automatisk fredete kulturminner. Moland er et delvis utgravd gårdsanlegg fra jernalderen. Bevarte synlige strukturer på overflaten ligger i områdets søndre del. Dette gjelder to rekker med til sammen fem langhus fra jernalderen og fire store gravrøysen.

124) Smorten

Nyere tids kulturminner. Gruver for jernmalm som ble åpnet i 1906 og stengt allerede i 1911. Tidlig industri-miljø som forteller om forsøk på næringsvirksomhet utover fiskeri. Etableringen av bruddet faller sammen med tilsvarende etableringer andre steder i Lofoten på samme tid. I området ligger gruve-ganger, stuffer, malmhauger og rester av en taubane.

125) Kleivan

Nyere tids kulturminner. Fiskevæersmiljø som omfatter molo, kaianlegg, fiskebruk, fundamenter for fiskehjell, lager, kontor, damperi, salteri, rorbuer, bryggehus og butikk. Miljøet består av bygninger fra tidlig 1900-tall og fram til 1970-tallet. Oppsitterne på Kvalnes søkte i 1917 om støtte til molo, kaianlegg og mudring på Kleivan. Først i 1939 sto Kleivan ferdig som et moderne fiskevær. Kleivan er et fiskevæersmiljø fra 1900-tallet som har stor opplevelsesverdi i forhold til nyere tids fiskerihistorie.

126) Kvalnes

Nyere tids kulturminner. Ruiner etter fiskevær. Miljøet inneholder ruiner etter butikk, rorbu, naust, kaianlegg og eldre fyr. Det er også et oljehus i miljøet som gikk ut av drift i 1979, da fyret la om fra olje til elektrisitet. Fiskeværet Kvalnes ble forlatt på begynnelsen av 1920-tallet, fordi fiskeværet både lå utsatt til og havnen var for grunn. Fiskeværet ble flyttet til Kleivan.

Vågan kommune

Vågan kommune er rik på fornminner. Funnene av middelalderbyen Vågar forteller om Nord-Norges eldste by, grunnlagt som et næringsssentrum i fiskehandelen mellom Bergen og Europa. Middelalderbyen Vågar representerer samspillet mellom fortid og nåtid i internasjonal handel med tørrfisk.

Fornminnebestanden er videre karakterisert av et stort antall gravminner, ikke minst i form av gravrøyser fra jernalderen. Sammen med framveksten av byen Vågar viser også dette til at området var et tidlig maktmessig tyngdepunkt. På Bukkhaug, på Gimsøy, finnes et tunanlegg som viser karakteristisk bebyggelsesstruktur og lokalisering for et jernaldersk maktsenter.

Vågan har en rekke samiske kulturminner og -miljøer, blant annet i Storrågan, på Kalleholmen, i Osen og Haverdal. Ødegårdsanlegget i Austpollen kan være en middelaldersk samisk marginalgård.

Henningsvær er et fiskevær fra nær fortid med en posisjon i nasjonens bevissthet som gjør været uløselig knyttet til Lofoten og lofottorsken. Med dette har Henningsvær ikke bare verdi for Lofoten men for hele landet.

Kabelvåg står i en særstilling som tettsted i Lofoten med mye eldre verdifull tettsteds- og bybebyggelse. I Smedvika står statsbuer som uttrykk for statlig engasjement for å bedre de tilreisende fiskernes boforhold. I Leirosen ved Svolvær ble landets første guanofabrikk etablert i 1856. Svolvær har også eldre bebyggelse, og karakteristisk nyere 1900-talls bybebyggelse. Brettesnes har eldre og godt bevarte bygningsmiljøer som er knyttet til tidlig industrietablering i Lofoten.

Minnene etter gruvedriften i Matmora forteller om oppblomstringen av en ny type næringsvirksomhet på begynnelsen av 1900-tallet. De mange krigsminnene i Svolvær og Kabelvåg er tydelige vitnesbyrd om resultatene av Lofotraidet i mars 1941.

Skrøva fyrstasjon er fredet i henhold til Lov om kulturminner.

127) Rødholmen

Automatisk fredete kulturminner. Gravholme fra jernalderen i Sundklakkstrømmen med ei stor gravrøys og tre gravhauger, derav en skipsformet. Torv dekker trolig flere levninger på holmen.

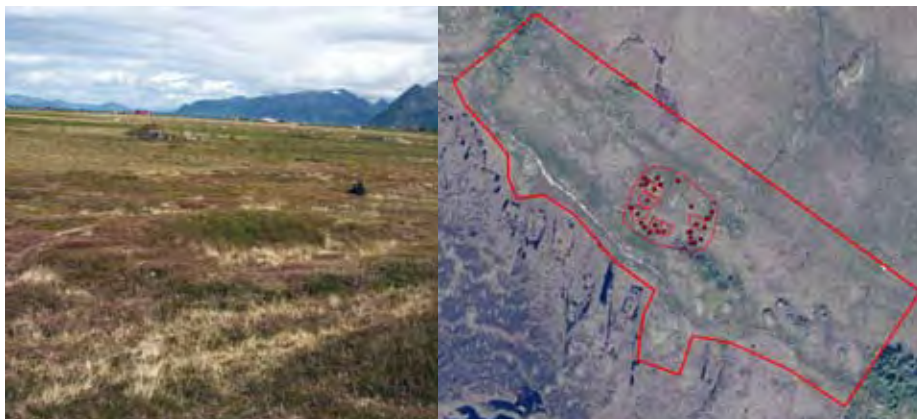
128) Hov

Automatisk fredete kulturminner. Godt bevart gårdsmiljø fra jernalder og middelalder. Gårdshaugen som måler 70 meter i diameter (fraflyttet) ligger tett knyttet til nausttuffer med karakteristisk beliggenhet på siden av en sandstrand. Nausttuftene ligger i to områder og avspeiler endringer i havnivået over tid. Graver, gravhauger og flatmarksgraver ligger på samme høydedrag som gårdshaugen, tett knyttet til denne. På høydedraget bak gårdshaugen er det påvist strukturer under flat mark som trolig er kokegroper. Kokegropene kan avspeile et kultsted i jernalderen (jf. også gårdsnavnet Hov), men stedet er ikke undersøkt nærmere. Et naturlig amfi hvor man arrangerte «Trolltampen» – visefestival som var med på å legge grunnlag for utvikling av en nordnorsk identitet på 1970-tallet – ligger innenfor området.

129) Bukkhaugen

Automatisk fredete kulturminner. Ringformet tunanlegg fra eldre jernalder med seks hestekoformete hustuffer orientert omkring en åpen plass som er 20 meter i diameter. Det ringformete tunanlegget er omgitt av ca. 20 kokegroper, tett inntil bakveggen av tuftene. Tunanlegget ligger på et ra langt fra samtidig gårdsbebyggelse, omgitt av store uveisomme myrområder. Den isolerte beliggenheten knyttet til jernalderens maktsentra er karakteristisk for flere ringformete tunanlegg i Nordland (Vollmoen, Leknes, Bøstad, og Åse). En teori er at dette kan ha vært en militærforlegning i vikingtid.

130) Vinje

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Klokkegården, med bebyggelse fra 1800-tallet, står på/inntil grensen for gårdshaugen som trolig markerer tunområdet på Vinje fra jernalderens begynnelse. Tett inntil gårdshaugen/Klokkegården er det funnet en mengde skjeletter innenfor et område på 80 x 40 meter. Stedet var kirkested/kirkegård i eldre tid og markerer trolig et middelaldersk kirkested. Det er skjellsand i området og skjelettene er godt bevart.

131) Gimsøysand

Automatisk fredete kulturminner. Gårdshaug med diameter 50 meter med tilknytning til gravfelt og gravholme, sistnevnte med en bautastein med godt synlig beliggenhet ved Gimsøystraumen.

132) Gimsøy kirke

Nyere tids kulturminner. Kirkemiljø bestående av Gimsøy kirke og omliggende kirkegård. Gimsøy kirke er fra 1876. Vakkert 1880-talls kirkemiljø som forener opplevelse av kultur og landskap. Gimsøy kirke er tegnet av byggmester B. Sneve i Bodø og byggmester var Rasmus Mentsen Overrein fra Steinkjær. Tids-typisk kirke med kirkegård.

Gimsøy kirke er ikke listeført av Riksantikvaren men både kirken og kirkegården er likefullt av regional verdi.

133) Høgåsen

Automatisk fredete kulturminner. Åtte lokaliteter med gravrøyser mot Gimsøystraumen. Gravrøysene er svært variable i utseende og beliggenhet. En vesentlig del av gravrøysvariasjonen i Lofoten framgår her innenfor et begrenset område. I nordre del av området ligger for øvrig ruiner etter bosetting fra nyere tid.

134) Sandøya

Automatisk fredete kulturminner. Gravholme i Gimsøysundet med to gravhauger.

135-141) Henningsvær

Nyere tids kulturminner. Hele Henningsvær har stor verdi som nyere tids fiskevær. Den sammenhengende kaifronten mot havnen er spesielt fremtredende og karakteristisk, men også den bakenforliggende tettstedsbebyggelsen har store kulturhistoriske verdier. Bygningsmassen som utgjør kaifrontens fasade er brygger og fiskebruk i all hovedsak fra hele 1900-tallet. De eldste bryggene i kaifronten er Engelskmannsbygga fra 1905, Heimgårdsbygga som ble flyttet fra Røst i 1905 og «Altona» som skal være et av de eldste fiskebrukene, men har ukjent datering. Den bakenforliggende tettstedsbebyggelsen har svært variert arkitektur med bolighus og butikkbygninger

i en bymessig struktur. Andre sentrale bygninger i miljøet er snekkerfabrikken og kaviarfabrikken. Miljøet rundt væreiergården og parken er det historiske sentrum i Henningsvær tilbake til 1800-tallet.

Øvrige bygningsmiljøer av spesiell verdi er bygningsmassen på Saltværingsholmen og Bryggmannsholmen, som omfatter blant annet «Lysvollbygga» som ble flyttet fra Helgeland i 1860 og som har bevart sitt opprinnelige uttrykk. Det øvrige bygningsmiljøet i dette området er av både eldre og nyere dato. Fiskebruket «Fredriksens sønn» er et karakteristisk fiskebruk fra vår nyere historie. Bygningsmiljøet fra slutten av 1800-tallet på Vakthusøya består av fiskebruk, bolighus, butikk og trandamperi. Fyret på Kvitvarden er fra 1857. Krigsminner av regional verdi i form av tyske kanonfundamenter fra 1944 finnes sør på Heimøya.

Kulturmiljøet i Henningsvær har verdi langt utover det regionale. Bygningsmiljøet er tett, variert og sammenhengende, og har stor opplevelsesverdi knyttet til nær historie og levende fiskeri. Kulturmiljøet er uløselig forbundet med lofotfisket og lofottorsken.

135) Henningsvær, Heimøya

136) Henningsvær, kaviarfabrikken

137) Henningsvær, krigsminner

138) Henningsvær, fyr

139) Henningsvær, kaifront Hellandsøya

**140) Henningsvær, Saltvælingsholmen/
Bryggmannsholmen**

141) Henningsvær, Vakthusøya

142) Kalleholmen

Automatisk fredete kulturminner. Samisk kulturmiljø med fellesgamme, urgraver og reinhage. Fellesgammen er omgitt av ei innmark på 30 x 30 meter, med båtstøer og ei nausttuft ved sjøen. Ei groptuft på 15- meterskoten er trolig levningene etter et hus fra yngre steinalder.

143) Kalle

Nyere tids kulturminner. Bygningsmiljøet omfatter væreiegård og rorbummiljø i tilknytning til denne; forøvrig inneholder miljøet et butikkbygg, et garasjebygg, uthus og en opprinnelig bårstue. Væreierbolig fra rundt 1875. Godt bevart værmiljø fra slutten av 1800-tallet. Væreierbolig inneholder også takdekorasjoner fra tidlig 1900-tallet utført av dekorasjonsmaleren Henning Welford (1852-1921).

144) Storvågan

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Vågar var Nord-Norges eldste og eneste by i middelalderen. Byen var et sentrum for internasjonal fiskehandel med Europa via Bergen fra kong Øysteins tid (1103-1123), men det er gjort eldre funn i kulturlagene. Foruten de knapt synlige kulturlagene på land og i sjøen vitner tingstedet Brurberget om middelalderbyen. Byens betydning som sentrum for administrasjon framgår også ved at flertallet av bevarte middelalderdokumenter fra Nord-Norge er utstedt i Vågar. Miljøet omfatter også et område med tufter fra steinbrukende tid, trolig yngre steinalder, slipt og malt bergkunst og samiske kulturminner. Sistnevnte gjelder gammetufter, nausttufter, offerringer og en urgrav. Stedet forfalt som by i seinmiddelalderen. Dagens stående bebyggelse består av væreiergården fra 1815, krambu og driftsbygninger. Bygningene brukes nå som museum. Gårdsbebyggelsen mot sydvest var opprinnelig en del av væreiergården. Steinkaier, båtstøer og ruiner er også viktige elementer i miljøet. I sundet mot Storvåganholmen er det flere fortøyningsfester og oppmalte fortøyningsringer. I tilknytning til Lofotmuseet er to rorbuer og et naust flyttet til stedet, og to naust er nyoppført.

Middelalderbyen Vågar er tema for kommunes deltakelse i *Fotefar mot nord*. En kultursti går fra Lofotmuseet i Storvågan til Kabelvåg sentrum.

Deler av Storvågan er regulert etter plan- og bygningslovens § 25.6 til spesialområde med formål bevaring.

145-148) Kabelvåg

145) Kabelvåg og Mattisvika

Nyere tids kulturminner. Bygningsmiljø knyttet til Storgata, Torggata, H. Egedes gate, T. Hjorts gate. Miljøet omfatter flere bolighus, uthus og forretningsbygg/butikklokaler fra 1800-tallet. Eldste datering er ca. 1860. Mattisvika omfatter tidligere brygge, steinbygget kai, båtopp-trekk og karakteristiske bolighus. Verdifullt tettsteds- og bymiljø. Eldre bebyggelse med ulike by- og tettstedsfunksjoner.

Fem bygninger ved Kabelvåg barneskole er regulert etter plan- og bygningslovens § 25.6 til spesialområde med formål bevaring.

146) Kabelvåg, parken

Nyere tids kulturminner. Bygningsmiljøet omfatter park, opprinnelig sorenskrivergård, fengsel og politimesterbolig samt eldre og nyere boligbebyggelse. Bebyggelsen går tilbake til andre halvdel av 1800-tallet. Verdifullt tettsteds- og bymiljø.

Det opprinnelige fengselet, «Wiik-gården» og sorenskrivergården er regulert etter plan- og bygningslovens § 25.6 til spesialområde med formål bevaring.

147) Kabelvåg, Smedvika

Nyere tids kulturminner. Miljøet omfatter fire statsbuer fra 1929, molo, steinsatt pir og kaifront samt nyere bebyggelse. Moloen i Kabelvåg var et av de første større moloanleggene i Norge. Den ble påbegynt allerede i 1875, men den sto ferdig først i 1929. Moloen er stormskadet flere ganger, blant annet i 1945 og 1983. Tidlig på 1800-tallet ble boligstandarden for tilreisende fiskere offentlig kritisert, men først langt ut på 1900-tallet ble det gjort noe konkret med saken. I 1928 bevilget Stortinget midler fra Pengelotteriets overskudd til oppføring av fem såkalte statsbuer i Kabelvåg, hvorav fire står tilbake. Disse forsøksbuene skulle tjene som mønster for ny rorbubygging og ivareta fiskernes boligstandard. Kulturmiljøet fanger inn et vesentlig element i Kabelvågs havnehistorie, og representerer en liten men viktig brikke i norsk fiskerihistorie.

«Så står de da der, de første rorbuer bygget av det offentlige – vakre og friske i fargen er de, og så lik menneskeboliger, at en ikke kan få seg til å tro at dette er rorbuer...»

(Nidaros Lørdagsblad den 27. april 1929)

148) Kabelvåg, Finneset

Automatisk fredet kulturminne og nyere tids kulturminner. Miljøet omfatter hovedbygning fra begynnelsen av 1800-tallet, med et særpreget hageanlegg anlagt i terrasser. Hagepaviljong fra tidlig 1900-tall. Hageanlegget er første gang beskrevet i 1886 av botanikkprofessor Schübeler, som sendte planter og frø til Nord-Norge, deriblant til hagen på Finneset. Mye av den opprinnelige hagen er bevart. Verdifullt bygningsmiljø med stor opplevelsverdi som står på toppen av en automatisk fredet gårdshaug.

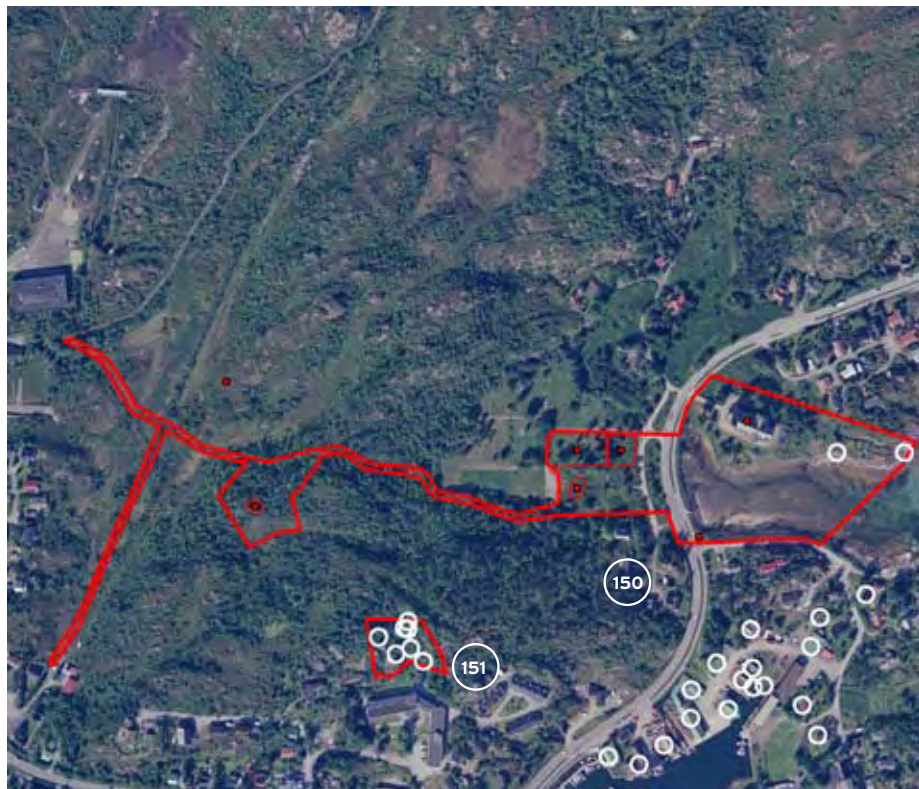

149) Kreta

Nyere tids kulturminne. Omfangsrikt tysk forsvarsverk fra 2. verdenskrig bestående av bunkere, kanonstillinger, tunneler, trapper m.m.

150-151) Kabelvåg

150) Kjerkvågen – Vesterskaret

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Kirkested tilbake til 1100-tallet. Eldste kjente kirkested ligger rett sør for eksisterende kirkegård – her stod kirken som nå står på Værøy. Denne kirketomta ligger rett over flomålet og middelalderkirkegården lå trolig rett nord for kirken inntil slutten av 1800-tallet. «Lofotkatedralen» fra 1898 står på et solid steinfundament på andre siden av E10. Størrelsen på trekirken viser aktiviteten i området under Lofotfisket. En del av kirkemiljøet i «Kjerkvågen» er også «Trollsteinen», med et innhugget kors av middelaldersk type. Veien over «Vesterskaret» er fra 1878, men avspeiler en eldre kirkevei. Veifaret er trolig også en del av landforbindelsen mellom Kjerkvågen og middelalderbyen Vågar. På høydedraget, et pileskudd fra krysset mellom veien over Vesterskaret og torvveier mot Storvågan, ligger en festning med utraste steinvoller. Festningen med et «borgplatå» på omlag 12 x 12 meter kan ha vært et støttepunkt mellom kirkestedet og middelalderbyen, men den er foreløpig udatert.

Vågan kirke er på Riksantikvarens liste over viktige kirkebygg fra perioden etter 1850.

Vågan kirke og «Trollsteinen» er regulert etter plan- og bygningslovens § 25.6 til spesialområde med formål bevaring.

151) Kabelvåg, Marithaugen

Nyere tids kulturminner. Krigsminne fra 2. verdenskrig. Tysk kanonstilling som var støtteartilleri for festningen på Kreta. Her finnes også tufter etter brakker.

152) Leirosen

Nyere tids kulturminner. Kulturmiljøet omfatter kraftstasjon med rørgate, kai og fundamenter etter fabrikk og bestyrerbolig med uthus. Guanofabrikken innerst i Leirosen ble bygget så tidlig som i 1856. I 1908 ble Svolværs første kraftstasjon anlagt her, drevet av fossen fra Lille Kongsvann. Stasjonen ble bygget ut i 1917.

I 1956 brant fabrikk og deler av kraftverket. Fabrikk ble totalskadet, men kraftverket ble restaurert og satt i drift. Miljøet knytter seg til den tidligste industrialiseringen av Lofoten.

153-154) Svolvær, Nonshaugen og Løkthaugen

153) Svolvær, Nonshaugen

Nyere tids kulturminner. Krigsminne fra 2. verdenskrig. Krigsminnet omfatter tyske kanonstillinger, oppholdsrom, bunker og tunnel.

154) Svolvær, Løkthaugen

Nyere tids kulturminne. Krigsminne fra 2. verdenskrig. Krigsminnet omfatter tyske bunkere, kanonstillinger, tunneler og murtrapper.

155–159) Svolvær

155) Svolvær, hotell

Nyere tids kulturminne. Tidstypisk byarkitektur fra 1970-tallet. Bygget er utformet i 1973 av Paul Cappelen og Torbjørn Rodahls arkitektkontor i Oslo.

156) Svolvær, kommunehus og kino

Nyere tids kulturminne. Den opprinnelige Kommunegården er fra 1920 og er tegnet av arkitektene Arnesen og Darre Kaarbø. Nytt tilbygg ble utformet i 1937 av Harald Sund. Dagens fasade er et godt eksempel på tidstypisk byarkitektur fra tidlig 1970-tall. Tilbygget er fra 1973 og arkitektene er Olsen og Olufsen fra Bodø

157) Svolvær, opprinnelig posthus

Nyere tids kulturminne. Tidstypisk byarkitektur fra 1920-tallet. Bygget er fra 1923 og er tegnet av arkitektene Arnesen og Darre Kaarbø. Bygget ble delvis ombygget i 1954, etter tegninger av arkitekt Eilif Dahl fra Narvik. I dag holder Lofoten Krigsmuseum til i bygget.

Det opprinnelige posthuset er regulert etter plan- og bygningslovens § 25.6 til spesialområde med formål bevaring.

158) Svolvær kirke

Nyere tids kulturminne. Svolvær kirke ble bygget i 1934 og er utformet av arkitekt Harald Sund i samarbeid med arkitekt August Nielsen. Arkitekten Harald Sund (1876-1940) var svært historisk interessert og i samarbeid med Riksantikvaren utformet han mange kirkerestaureringsplaner. I sine nybygg søkte Sund ofte en fin balanse mellom historiske forbilder og en mer nøktern moderne funksjonalistisk stil. Svolvær kirke er et godt eksempel på Harald Sunds arkitektur. Kirken har dessuten en svært markant og spektakulær beliggenhet i byen. Kirken er oppført på Riksantikvarens liste over spesielt verdifulle kirkebygg fra tiden etter 1850.

159) Svolvær, bibliotek

Nyere tids kulturminne. Tidstypisk byarkitektur fra slutten av 1970-tallet. Bygget sto ferdig i 1980 og er tegnet av arkitektene Olsen og Olufsen fra Bodø.

160-161) Svolvær, Bukkedauen og Svinøya

160) Svolvær, Bukkedauen

Nyere tids kulturminne. Bryggemiljøet består av fire markante brygger fra slutten av 1800-tallet.

Bryggene er regulert etter plan- og bygningslovens § 25.6 til spesialområde med formål bevaring.

161) Svolvær, Svinøya

Nyere tids kulturminner. Bygningssmiljø fra 1800-tallet som omfatter opprinnelig væreiergård, bolighus, butikk og fiskebruk. Væreiergården er bygget i 1828. Fiskebruk/industrimiljø fra tidlig 1900-tallet. Anlegget omfatter lagerbygning i mur fra 1916 og saltlager fra 1917. Anlegget er fremdeles i drift og framstår som symbol på Svolværs rike fiskeindustri. L. Bergs Sønners anlegg er å betrakte som et landemerke i Svolvær havn.

«Butikken», «Bakeriet», «Gammelgården», «Prestestua», Gunnar Bergs atelier, rorbuer ved Svinøyvalen, samt naust er regulert etter plan- og bygningslovens § 25.6 til spesialområde med formål bevaring.

162) Svolvær, Kuba

Nyere tids kulturminner. Omfangsrikt forsvarsverk fra 2. verdenskrig bestående av tyske bunkere, brakke, kanonstillinger, tunneler, trapper m.m. Festningsverket på Kuba i Svolvær er et tydelig resultat av Lofotraidet den 4. mars 1941 og de tyske reaksjonene på dette.

Om Lofotraidet i mars 1941 fra «Torden i mars»:

Det har gått femti år siden den gang. Men hendelsen sitter fortsatt sterkt i sinnet hos dem som levde i begivenhetene i de sju timer det stod på. Det ble sterke opplevelser, sterke sinnsbevegelser, svingende fra ytterkant til ytterkant, fra jublende glede til sorg og sviende ydmykelse. For noen ble dosene for tunge og store å bære.

Det er sivilbefolkningen vi tenker på, menneskene på Brettesnes, i Svolvær, i Henningsvær og i Stamsund. De er alle eldre mennesker nå, alle har sin historie å fortelle.

Mange husker inntil de minste detaljer hvordan dagen forløp. Timene var spekket med et mylder av hendelser, hendelser som på flere satte dype arr i sinnet. Noen er ikke kommet over det ennå, selv etter de femti årene som er gått.

(Harry Westrheim, Bjørn Nilsen, Dag Skogheim, Lofotraidet 1941. Torden i mars, 1991, s. 9)

Etter 4. mars 1941 var plutselig situasjonen for den tyske krigsmakt i Norge endret. I og med de store nye forsterkningene måtte alle planer og konsepter endres og helt nye lages. Det som foresto var jo en veldig utbygging av befestninger langs hele kysten og spesielt i Nord-Norge.

(Harry Westrheim, Bjørn Nilsen, Dag Skogheim, Lofotraidet 1941. Torden i mars, 1991, s. 122)

163) Svolvær, Nygårdshaugen

Nyere tids kulturminne. Krigsminne fra 2. verdenskrig. Største tyske intakte fjellanlegg fra krigen i Svolvær.

164) Osen

Automatisk fredete kulturminner. Samisk kulturmiljø med tre runde gammetuffer inntil en tidligere tidevannstrøm som var en god lakseplass (stengt av E10, men gjenåpnet i 2005).

165) Austpollen

Automatisk fredete kulturminner. Ødegårdsanlegg på «sletta mellom første og andre elva» med to hustuffer, nausttuffer og rydningsrøyser på ei innmark omlag 50 x 50 meter. Stedet, som ligger innerst i Austpollen, kan være en middelaldersk marginalgård. Hustuftene ligner fellesgammer og indikerer samisk bosetting. Stedet, som er rasutsatt, er eneste intakte ødegårdsanlegg i Vågan.

166) Storneset

Automatisk fredete kulturminner. Gravfelt fra jernalderen med til sammen åtte gravrøyser. Gravfeltet viser typiske germanske/norrøne gravrøyser, men en av gravene må karakteriseres som ei såkalt kløftgrav. Kløftgravene tolkes som en form for samiske urgraver, men ingen slike er undersøkt foreløpig.

167) Matmora

Nyere tids kulturminner. Kulturminner knyttet til gruvedrift i Matmora i perioden 1907-1909. Miljøet omfatter prøvegang, fundament for bremsebane, ruiner, steinoppbygget trase, slagghaug og maskingruve. En rekke gjenmurte gruve ganger befinner seg i området ved siden av og over maskingruven. Verdifullt industrielt kulturminnemiljø med stor historisk verdi og opplevelsesverdi.

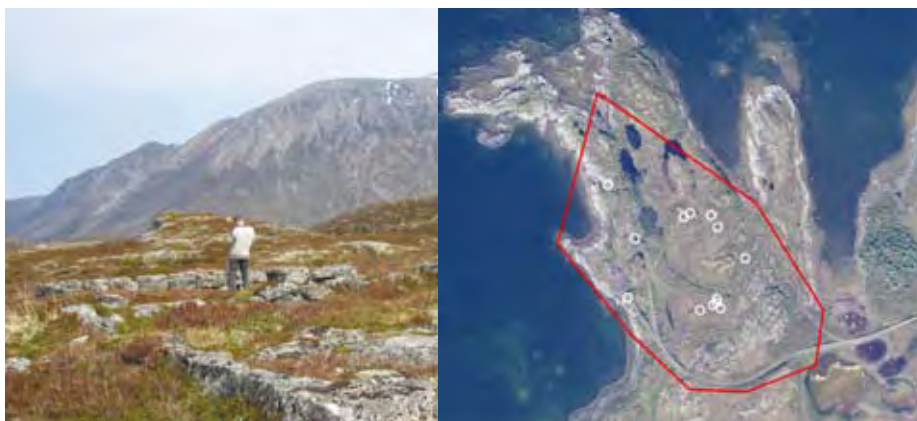
Gruvedriften i Matmora

Saa begyndte malmbrytning i slutningen av 1908, men av malm fandtes ikke meget, hvor alt arbeide indstilledes til i mai 1909, da det besluttedes, efterat nøiagtig kart var optat, at gaa ind paa feltet med en stoll ca. 90 m. Under den gamle grundstoll for at konstatere om malmen holdt sig paa dette dyp. Denne stoll blev inddrevet ca. 600 m. uten at træffe nogen malm av betydning, hvorfor man stanset for at bryte de smaa tilbakestaaende malmpartier i gruben og derpaa ar nedlægge driften. Det endelige resultat av den hele drift i Matmoderen blev 7417 tons eksport-malm. Matmoderhistorien er kun et enkelt eksempel paa, hva kløgtige skjærpere kan oppnaa, naar de er saa heldige at komme i forbindelse med "Grundere" som er færdige til straks at faa i stand aktieselskaper paa svulstige prospektusser. Og aldrig hopper det store publikum lettere paa limpinden end naar det gjælder malmforekomster.

(Prest Kristen Skjeseth i særtrykk av Norsk teologisk tidsskrift, 1916)

168) Laukvik, Lasteplassen

Nyere tids kulturminner. Spor knyttet til gruvedrift i Matmora og utskipping av jernmalm, 1907-1909. Miljøet omfatter ruiner etter bygninger, bl.a. lok-stall, rester etter togtrase, rester etter transportvogner og steinsatt oppstillingsplass. Opprinnelig utskipingskai var i tre og er fullstendig forsvunnet.

169) Laukvik, Stangerholmen

Nyere tids kulturminner. Sammensatt bygningsmiljø med væreiegård fra slutten av 1800-tallet og bygninger knyttet til fiskebruk fra 1930-tallet og fram til 1970-tallet. Væreierboligen på Stangerholmen er et flott eksempel på sveitserstilen på slutten av 1800-tallet, og boligens interiør fra tidlig 1900-tall huser hovedverket til den nordnorske dekorasjonsmaleren Henning Welford (1852-1921).

170) Rødbergan

Automatisk fredete kulturminner. «Åsrøyser» med vidt utsyn over Laukvik og sjøen. Her er to røyser hvorav den ene er omlag 18 meter i diameter – den største gravrøysa i Vågan og en av de største i Lofoten.

171) Gravan

Automatisk fredete kulturminner. 20 meter lang nausttuft med solide veggvoller i et miljø som også inneholder fire gravrøysa. Nausttufta ligger langt inn på land i dag, men i jernalderen har den ligget i en grunn havbukta.

172) Skrova, Saltværsøya

Nyere tids kulturminner. Skrova fyrstasjon fra 1922 var den første stasjonen som ble utstyrt med radiofyr i 1932 og mastene står fremdeles. Bygningsmassen ligger tett samlet ved fyrtårnet og består av maskinhus, boliger, flere uthus og oljehus. Området inneholder også rester av tyske befestninger. Fyrstasjonen har høy miljøskapende verdi i sammenheng med fiskeværet Skrova. Skrova fyrstasjon er vedtaksfredet etter *Lov om kulturminner*.

173) Skrova, Skjåholmen

Nyere tids kulturminner. Ruiner og rester av det eldste fyret på Skrova, som var i drift fra 1856 til 1922. Miljøet omfatter ruiner av bygninger og steinsatte veier. Miljøet har historisk verdi i forhold til opprettelsen av fyret på Saltværsøya i 1922. Stor opplevelsesverdi knyttet til forholdet mellom kulturmiljø og landskap.

174) Skrova

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Sammenhengende fiskeværsbebyggelse fra siste halvdel av 1800-tallet og nyere bebyggelse som omfatter bolighus, Fiskarheimen fra 1881, gamleskolen fra midten av 1800-tallet, butikk, buer og brygger. Væreiergården står på toppen av en gårds- haug fra middelalderen. Funn av skjeletter og skjelettresten innenfor et område på 60 x 40 meter på samme høydedrag ved siden av gårds- haugen og væreiergården, viser til beliggenheten av et kirkested med sannsynlig middelaldersk opprinnelse.

175) Skrova, Risholmen

Nyere tids kulturminner. Bryggemiljøer fra 1900-tallet bestående av brygger, rorbuer, buer og rester etter hjeller og transportskin- ner. Bryggemiljøer knyttet til nyere tids fiskerihistorie. Markante og eksponerte bygningsmiljøer i forhold til opplevelsen av Skrova.

176) Haverdal

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Fraflyttet gård med ruiner fra nyere tid. Midt i Haverdalen ligger en avflatet gårdshaug, med mange dyrkningsspor på overflaten. På sørsiden av elva ved gårdshaugen ligger en samisk fellesgamme og en rundgamme. Ved sjøen ligger nausttuffer av ulik alder, trolig også ei forhistorisk nausttuff, samt ei gravrøys. I rullesteinsstranda finnes også groptuffer fra steinalderen. Kulturlandskapet i Haverdalen er uten moderne inngrep, men ved utløpet av elva er det spor og skrap etter grusuttak for militære formål under 2. verdenskrig (trolig til festningsverk).

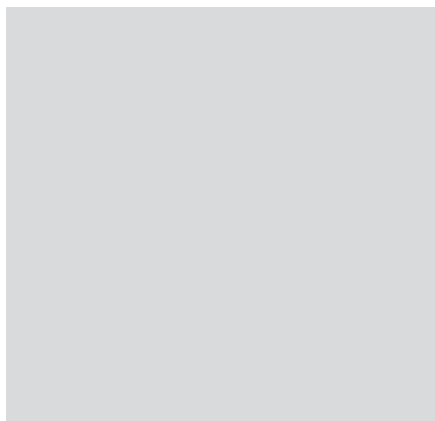
177) Helland

Automatisk fredete kulturminner. Tre store «åsrøyser» med utsikt mot tingstedet på Kjefsøya og Molldøra ved utløpet av Raftsundet.

178) Kjefsøy

Automatisk fredete kulturminner. Kjefsøya var halvfylkeesting for nordre Hålogaland, siste gang nevnt i 1114. Tingstedsfunksjonen ble trolig flyttet kort tid etter – i kong Øysteins tid – til middelalderbyen Vågar. Det er ikke utført arkeologiske undersøkelser for å lokalisere eventuelle levninger etter tingstedet på Kjefsøya. Tingstedet for søndre halvfylkeesting i Hålogaland er ukjent.

179) Haversand

Nyere tids kulturminner. Eldre bygningsmiljø fra siste halvdel av 1800-tallet bestående av bolighus, stue, naust, sjå, flere ruiner og steinsatt kai.

180) Brettesnes

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Dagens gårdsbebyggelse er flyttet helt bort fra gårdshaugen på Nordmarka. Gårdshaugen med rest av en forhistorisk hus-tuft er knyttet til et gravfelt fra jernalderen. Industrimiljø knyttet til sildeoljefabrikken Nimrod A/S. Fabrikkanlegget ble opprinnelig startet opp av engelskmenn på

slutten av 1800-tallet og omfatter lager, forskjellige fabrikkbygg, verksted, bolighus, uthus, naust, kraftverk og skolebygning. Anlegget er fra perioden 1877-1890. Boligmiljø på andre siden av Brettesnesvågen fra slutten av 1800-tallet var tilknyttet fabrikken. Veifar går mellom Brettesnes og Gullvika. Brettesnes er et viktig historisk industrimiljø, som forteller om den tidlige industrialiseringen av Lofoten.

181-182) Gullvika

181) Gullvika

Nyere tids kulturminner. Husmannsplass under Brettesnes. Miljøet inneholder ingen stående bygninger av eldre dato, men landskapselementer som ruiner, steinsatt elveløp, veifar, støer og båtopptrekk. Miljøet omfatter også påbegynt veifar mellom Brettesnes og Gullvika, samt rester av vei bygget som nødhjelpsarbeid på 1930-tallet. Landskapselementene er i dag synlige og gir god opplevelse av stedets historie. Stedsnavnet kommer av det samiske ordet «guolle» som betyr fisk. Kulturminnene vitner om samisk fiskeri på stedet.

182) Gullvika, Jektholmen

Nyere tids kulturminne. På Jektholmen gjenstår rester etter kaianlegg bygget i stein som forteller om stedets plass i 1800- og det tidlige 1900-tallets fiskerihistorie.

183) Årstein

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Fiskerbondegård med et fraflyttet nyere tids gårdsanlegg på toppen av en gårdshaug. Gårdshaugen har tilknytning til et strandgravfelt med seks gravrøyser i rullesteinsur. Ved sjøen ligger naustområdet med stående naust og nausttufter av ulik alder.

184) Årstein

Nyere tids kulturminne. Steinsatt kanal fra 1887 mellom Hinnøya og Årstein. Kanalen ble anlagt i nordlandsbåtens tid for å unngå det farefulle åpne havet. Med motoriseringen ble båtene større og tryggere, dermed mistet kanalen mye av sin opprinnelige funksjon. Unikt farvannsanlegg.

185) Digermulen kirke

Nyere tids kulturminne. Digermulen kirke fra 1951 er tegnet av arkitekten Andreas Melchior Wiel Nygaard (1903-1982) i samarbeid med Torstein Schyberg. Tidstypisk kirkebygg som benytter et moderne, men samtidig tilbakeskuende arkitektonisk formspråk.

Digermulen kirke er ikke listeført av Riksantikvaren, men den er likevel vurdert som et regionalt viktig kulturminne.

186) Risvær

Nyere tids kulturminne. Fiskevæersmiljø bestående av væreierbolig, stue, ruiner av uthus og brygge med butikk og slipp. Væreierboligen fra 1841 ble bygget på i 1878. «Gammelbutikken», drengestuen og «Kjellarloftet» er bygninger fra 1800-tallet. Risvær har også en rekke godt bevarte fiskebruk fra første halvdel av 1900-tallet. Flere av disse fiskebrukene benyttes i dag som fritidsboliger.

Vedtak av planen

Nordland fylkesting behandlet Kulturminneplanen for Lofoten i møte 16.–18. april 2007, og fattet følgende vedtak i sak 31/07:

1. Regional kulturminneplan Lofoten 2007 vedtas som fagplan slik den foreligger med beskrevne målsettinger og utvalgte regionalt viktige kulturminner og kulturmiljøer i Lofoten.
2. Fylkesrådet er fornøyd med at viktige kulturminner og kulturmiljøer i Lofoten nå er identifisert og vurdert i en kulturhistorisk og antikvariskfaglig sammenheng. Dette vil gjøre det lettere å være forutsigbare i planarbeidet som omhandler kulturminner. Det vil være en viktig oppgave for Lofotens kommuner å implementere planen i plan- og byggesaksarbeidet for derigjennom å sikre de regionalt viktige kulturminnene i Lofoten.
3. Tiltak i kommunene som involverer kulturminner og kulturmiljøer som omhandles i planen forutsettes oversendt Nordland fylkeskommune som regional kulturminnemyndighet uavhengig av om kulturminnet er automatisk fredet, vedtaksfredet, regulert til spesialområde etter plan- og bygningsloven, eller ikke har noen formell vernestatus i det hele tatt.
4. Nyere tids kulturminner som ikke omhandles i planen forutsettes å forvaltes av kommunene selv, men Nordland fylkeskommune vil på forespørsel kunne gi faglig bistand på samme måte som under pkt. 3.
5. God dialog og samarbeid mellom kommunene og Nordland fylkeskommune skal være en forutsetning i det videre arbeidet, og kjennetegne forvaltningen av Lofotens viktigste kulturminner og kulturmiljøer.
6. Bruk og vern av kulturminner i Lofoten skal skje på en bærekraftig, helhetlig og inkluderende måte. Dette skal inkludere hensynet til funksjonshemmede i fm planlegging av tiltak.
7. Planen tas opp av administrasjonen til faglig vurdering for rullering etter 5 år. Etter 10 år skal det uavhengig av dette foretas rullering.

Nasjonalt og regionalt viktige kulturminner i Lofoten

1. Kulturminneplanen for Lofoten danner rammer for forvaltningen av regionens kulturminner og kulturmiljøer.
2. Nordland fylkeskommune som regional kulturminneforvaltning ønsker å framstå som forutsigelig. Kulturminneplanen for Lofoten bidrar til dette i vesentlig grad.
3. At kulturminner er valgt ut som nasjonalt eller regionalt viktige, gir dem ikke en endret juridisk status. Det vil være kulturminneloven og plan- og bygningsloven som regulerer disse uavhengig av oppføringen i planen.
4. Nordland fylkeskommune stiller med dette et verktøy til disposisjon for kommunene som direkte kan benyttes i deres arbeid med alle arealplansaker, reguleringsplansaker, byggesaker mv.
5. Planen vil være nyttig for fylkeskommunen og kommunene for bedre å kunne avveie hensynet til kulturminnene opp mot andre samfunnshensyn.
6. Planen er ikke en handlingsplan, men en fagplan og en rettesnor for saksbehandling og tiltak som berører bruk og vern av regionalt viktige kulturminner. Dermed har fylkeskommunen bidratt til å forsyne kommunene med den samme informasjonen om regionalt viktige kulturminner som fylkeskommunen har selv.

Tiltak som berører kulturminnene som er oppført i planen er ønsket oversendt fylkeskommunen for uttalelse. Noen saker, hvor viktige kulturminneinteresser er truet, vil kunne medføre innsigelse, nå som før. Men det er ingen automatikk i dette. Tvert i mot vil en tidlig dialog om tiltakene kunne forhindre at nettopp en slik situasjon vil oppstå. Dog vil tiltak som berører automatisk fredete kulturminner i mange tilfelle medføre innsigelse på grunn av nasjonale krav i henhold til kulturminneloven.